

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

POPÜLER VE KİTAPİ DİNDARLIK
ARASINDAKİ GERİLİM VE İLETİŞİM
(MALATYA ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

HAZIRLAYAN
Nurten BAYRAM

MALATYA-2019

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**POPÜLER VE KİTABI DİNDARLIK ARASINDAKİ
GERİLİM VE İLETİŞİM (MALATYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurten BAYRAM

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN**

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**POPÜLER VE KİTABI DİNDARLIK
ARASINDAKİ GERİLİM VE İLETİŞİM
(MALATYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

HAZIRLAYAN
Nurten BAYRAM

Jürimiz 10.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu **Yüksek Lisans** tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak **Felsefe ve Din Bilimleri** Anabilim, **Din Sosyolojisi** Bilim dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
2. Doç. Dr. İbrahim ASLANCI
3. Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜNGÖR
4.
5.

İmza

[İmza]
[İmza]
[İmza]

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Popüler ve Kitabi Dindarlık Arasındaki Gerilim Ve İletişim” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Nurten BAYRAM

ÖN SÖZ

Din; insanoğlunun varoluşunun ve bilincinin serüveninin en önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Katip Çelebi: “Doğruyu bulmak isteyen bilsin ki, insan oğlunun ardından koştuğu ilim gerek var olsun, gerek yok olsun, mutlak olarak bilinmeyenle ilgilidir” der. Bu bağlamda ‘kutsalın tecrübesi’ olarak ‘din’ insan için hem çok önemli bir anlamı ihtiva etmektedir hem de insanoğlunun bilinmeyi anlam çabasının tezahürüdür. Eliade: “insan olmak, dini bir varlık olmak demektir” diyerek; insan olmayı dinin birincil varlık ögesi olarak ele alır. Bittabi dinin muhatabı insandır, insan doğasının anlamını açıklayan din; simetrik olarak da dinin doğasını oluşturan insan faktörünün de mukabili olabilir. Din doğrudan insan yaşamını etkileyen bir fonksiyon içerdiği gibi, tüm düşünsel ve eylemsel misyonu da insan; dini etkileyen bir fonksiyona sahiptir. Karşılıklı bu etkileşim dinin semantiğinde, insanın çabasını ortaya çıkarır. Bütün bu süreç dini yorumlamada, anlama da ve yaşama da birçok farklı tezahürü de meydana getirebilir. Bu araştırmanın temel misyonu da bununla ilintilidir. Biz insanın dini; içerisinden geldiği kültürün, coğrafyanın, sosyo ekonomik katmanların ortaya çıkardığı farklılaşmanın oluşturduğu temel dikotomik gövdenin çerçevesinde nasıl ele alındığını araştırdık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan farklılaşma ve gerilim alanlarını irdeledik. İbni Haldun’un avam ve havas olarak tanımladığı bu dikotomik yapı elbette kendi içerisinde de farklı yorumlamaları ve boyutları içermektedir. Ama ana gövdenin ikili bir yapı içerdiği de yadsınamaz. Bu araştırma; kitabi dindarların ve popüler dindarlığın temsili olarak halkın; birbirleri arasındaki mesafeyi ve bu mesafeden doğan gerilimleri ve uzlaşılan temel nitelikleri ele almıştır. Dinin ‘neliği’ konusunda tüm taraflarının uzlaştıkları ortak noktalar elbette mevcuttur ve fakat neyin dine ait olup neyin dine ait olmadığı hususunda ise farklılaşmalarda mevcuttur. Bu farklılaşmalar; toplumu oluşturan sair başka nedenlerden de beslenir bununla birlikte dinin içerdiği temel yorum farklılıkları en temelde insanın birbirinden farklı olmasından ötürüdür. İnsanın bireysel varlığı birçok farklılığı içerirken; insanın oluşturduğu, yahut etkilediği ve etkilendiğini tüm yapıların da bu farklılaşmayı taşıması kaçınılmazdır.

Bu çalışmada Malatya’da popüler ve kitabi dindarlık arasındaki mesafe ve bu mesafeye bağlı ortaya çıkan gerilimler ve iletişim noktaları din sosyolojisi açısından

incelenmiştir. Giriş bölümünde; bu araştırmamızın konusu, amacı, önemi, problemi, alt problemleri, hipotezleri ve sınırlılıkları anlatılmıştır.

Birinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan dindarlık dini kültürel farklılaşma, din kültür etkileşimi, kitabi(normatif) dindarlık, popüler dindarlık, sosyal farklılaşma ve tabakalaşma, popüler ve kitabi dindarlık arasındaki farklılıklar ve ortak paydalar açıklanmıştır.

İkinci bölümde, araştırmanın evreni, örnekleme, yöntemi, kullanılan bilgi toplama araçları, iki boyutlu popüler dindarlık ölçeği, ölçeğin geçerliliği, güvenilirliği, veri toplama araçları, karşılaşılan güçlükler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde örneklem grubunun genel özellikleri, bulgular ve yorumlar, ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, tezin her aşamasında da bana büyük destek veren değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a, çalışmamda bana tüm gayretiyle yardım eden ve yol gösteren sevgili eşime, araştırmamın çeşitli dönemlerinde değerli katkılarını esirgemeyen İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olan değerli arkadaşım Gülşen SAYIN'a ve Ahi Evran Üniversitesi'nden Dr. Hamza YAKAR'a, Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ'e ve Dr. Osman KARACAN'a teşekkürü borç bilirim.

Nurten BAYRAM

Malatya, 2019

ÖZET

BAYRAM, Nurten, Popüler ve Kitabi Dindarlık Arasındaki Gerilim ve İletişim (Malatya Örneği) , Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2019

Popüler ve kitabi dindarlık arasındaki gerilim ve iletişim'i incelediğimiz bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Malatya evreninde, tesadüfî örneklem ve amaçlı örneklem yoluyla seçilmiş gruplara anket uygulanmıştır. Genel popüler inanç ve uygulamalar ile yerel popüler inanç ve uygulamaları içeren iki boyutlu ölçek geliştirilmiştir. Anketler aracılığıyla elde edilen veriler istatistiksel işlemler yolu ile değerlendirilmiş, elde edilen bulgular yorumlanmış ve karşılaştırılmıştır. Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmamızın konusu, amacı, önemi, problemi, alt problemleri, hipotezleri ve sınırlılıkları anlatılmıştır, Birinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan dindarlık dini kültürel farklılaşma, din kültür etkileşimi, kitabi (normatif) dindarlık, popüler dindarlık, popüler ve kitabi dindarlık arasındaki farklılıklar ve ortak paydalar açıklanmıştır. İkinci bölümde ise araştırmamızın metodolojisi açıklanmış ve Üçüncü bölümde ise elde edilen bulgulara, istatistiksel işlemlere ve sonuç bölümüne yer verilmiştir. Sonuç olarak ise; halk dindarlığını temsil eden ile kitabi dindarlığı temsil eden iki ayrı grubun popüler inanç ve uygulamalar hususunda farklılaştıkları görülmüştür. Bunların yanısıra kitabi dindarların kendi içerisinde de farklılaştıkları tespit edilmiştir. Halkın popüler dindarlık eğiliminin kitabi dindarların popüler dindarlık eğilimlerinden oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Popüler Dindarlık, Kitabi Dindarlık, Sosyo-dini gerilim, Dini Farklılaşma

ABSTRACT

BAYRAM, Nurten, Tension and Communication Between Popular and Normative Religiosity(The Case of Malatya), Post Graduate Thesis, Malatya 2019

Survey model was used in this study in which we analysed the tension and communication between popular and normative religiosity. It was implemented survey to the groups selected by random sampling and purposeful sampling in the Malatya universe. Two-dimensional scale including general popular belief and its practises and regional popular belief and its practises was developed. Data obtained from surveys were evaluated via statistical process, findings received were interpreted and compared. Our study includes three sections. In the introduction, the subject of the study, the objectives, importance of the study, problem, subproblems, hypothesis, and limitedness were given. In the first section, religiosity constituting the conceptual frame of the study, religious and cultural differentiation, differences and common grounds between popular and normative religiosity were explained. In the second section, the methodology of the study was introduced and findings obtained, statistics and conclusions took place in the third section. Consequently, it was identified that two different groups representing the popular religiousness and representing normative religiosity. In addition, it was identified that normative religiosity differ in themselves. It is observed that the tendency of popular religiosity of people is considerably higher than tendencies of popular religiousness of normative religious.

Key Words: Popular Religiosity, Normative Religiosity, Socio-religious tension, Religious differentiation

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar	xii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
2. Problem	4
3. Hipotezler.....	6
4. Sınırlılıklar.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dini Kültürel Farklılaşma	8
1.1.1. Din Toplum İlişkisi	8
1.1.2. Toplumsal Farklılaşmanın Dine Etkisi.....	12
1.1.3. Din ve Kültür Etkileşimi	17
1.2. DİNDARLIĞIN KATEGORİK AYRIMLARI.....	21
1.2.1. Popüler Dindarlık ve Özellikleri	21
1.2.2. Kitabi (Normatif) Dindarlık ve Özellikleri	23
1.2.3. Popüler ve Kitabi Dindarlık Arasındaki Farklılıklar ve Ortak Paydalar	25

İKİNCİ BÖLÜM

MODEL, YÖNTEM VE TEKNİKLER

2.1. Araştırmanın Modeli	31
2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	32

2.3. Veri Toplama Araçları	33
2.4. Veri Analizi Ve Kullanılan İstatiksel Yöntemler	34
2.5. Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geçerliliği	35
2.5.1. Faktörler, Faktör Özdeğerleri ve Varyans Yüzdeleri.....	36
2.6. Popüler Dindarlık Ölçeğinin Güvenirliği.....	38
2.7. Kişisel Bilgi Anketi.....	38
2.8. Karşılaşılan Güçlükler	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Örneklemenin Genel Özellikleri	40
3.2. Dindarlık Ölçeğinin Boyutları	44
3.2.1. Genel Popüler Dindarlık Ölçeğinin Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı	45
3.2.2. Yerel Popüler Dindarlık Ölçeğinin Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı	47
3.3. Bulgular.....	49
3.3.1. Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri	50
3.3.2. Cinsiyete Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri.....	52
3.3.3. Yaş'a Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri.....	53
3.3.4. Medeni Duruma Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri	55
3.3.5. Sosyo-Ekonomik Statüye Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri.....	57
3.3.6. Eğitim Durumuna Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri ...	58
3.3.7. Mesleklerine Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri.....	61
3.3.8. Kişilerin Kendilerini Dindar Görmeleri Durumuna Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri	63
3.3.9. Medyada Dini Yayın Takibine Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri.....	65
3.3.10. Dua Şekillerine Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri	67
3.3.11. Dini Bilgiyi Edinme Durumlarına Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri	72
3.3.12. Tarikatlara Bakış Açısına Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri.....	73

SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	84
EKLER	87

TABLÖLAR

Tablo 2.1. Ölçekleri değerlendirme için hesaplanan aralık katsayıları	35
Tablo 2.2. Popüler Dindarlık Ölçeği Faktörleri, Faktör Özdeğerleri ve Varyans Yüzdeleri	36
Tablo 2.3. Popüler Dindarlık Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri ve Ortak Faktörlerde Belirlenen Toplam Varyans Oranları	37
Tablo 3.1. Örneklem Grubu	40
Tablo 3.2. Cinsiyete göre dağılım	40
Tablo 3.3. Yaşa göre dağılım	41
Tablo 3.4. Medeni duruma göre dağılım.....	41
Tablo 3.5. Eğitim durumuna göre dağılım	42
Tablo 3.6. Mesleğe göre dağılım.....	42
Tablo 3.7. Sosyo-ekonomik tabakaya göre dağılım	43
Tablo 3.8. Dindarlık algısına göre dağılım	43
Tablo 3.9. Dini yayına göre dağılım	43
Tablo 3.10. Dua ve yakarışa göre dağılım	44
Tablo 3.11. Tarikatlere bakışa göre dağılım	44
Tablo 3.12. Halkın Genel Popüler Dindarlık Maddelerinin Dağılımı	45
Tablo 3.13. Kitabî Dindarların(Nidacıların) Genel Popüler İnanç Maddelerinin Dağılımı	46
Tablo 3.14. Halkın Yerel Popüler Dindarlık Maddelerinin Dağılımı	48
Tablo 3.15. Kitabî Dindarların (Nidacıların) Yerel Popüler Dindarlık Maddelerinin Dağılımı	49
Tablo 3.16. Gruplara göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	50
Tablo 3.17. Dini görevler ile genel ve yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları.....	51
Tablo 3.18. Cinsiyete göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	52
Tablo 3.19. Cinsiyet ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik t testi sonuçları	53
Tablo 3.20. Cinsiyet ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Mann Whitney U testi sonuçları	53
Tablo 3.21. Yaş aralıklarına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	54

Tablo 3.22. Yaş grupları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları	54
Tablo 3.23. Yaş grupları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları.....	55
Tablo 3.24. Medeni hale göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	55
Tablo 3.25. Medeni hal ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları	56
Tablo 3.26. Medeni hal ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları.....	56
Tablo 3.27. Sosyo-ekonomik statüye göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	57
Tablo 3.28. Sosyo-ekonomik statü ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları.....	58
Tablo 3.29. Sosyo-ekonomik statü ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları.....	58
Tablo 3.30. Eğitim seviyesine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı.....	59
Tablo 3.31. Eğitim seviyesi ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları	60
Tablo 3.32. Eğitim seviyesi ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları.....	60
Tablo 3.33. Meslek durumlarına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	61
Tablo 3.34. Meslek durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları	62
Tablo 3.35. Meslek durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları.....	62
Tablo 3.36. Eğitim seviyesine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı.....	63
Tablo 3.37. Kendilerini dindar görme dereceleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları	64
Tablo 3.38. Kendilerini dindar görme dereceleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları	64
Tablo 3.39. Medyadan dini yayın takip etme tercihine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	66

Tablo 3.40. Medyadan dini yayın takip etme tercihleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik t testi sonuçları.....	66
Tablo 3.41. Medyadan dini yayın takip etme tercihleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Mann Whitney U testi sonuçları.....	66
Tablo 3.42. Dua ve yakarıшта bulunma yollarına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	68
Tablo 3.43. Dua ve yakarıшта bulunma yolları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik t testi sonuçları.....	70
Tablo 3.44. Dua ve yakarıшта bulunma yolları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Mann Whitney U testi sonuçları.....	70
Tablo 3.45. Dini bilgiyi edinme durumları ile genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin korelasyon	72
Tablo 3.46. Tarikatlara karşı bakış açısına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı	74
Tablo 3.47. Tarikatlara karşı bakış açısı ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları.....	75
Tablo 3.48. Tarikatlara karşı bakış açısı ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları	75

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
MEM	: Milli Eğitim M¼d¼rl¼đ¼
bkz.	: bakınız
md.	: madde
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
İHL	: İmam Hatip Lisesi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Din en öz anlamı itibarıyla ‘kutsalın tecrübesi’ olarak tanımlanır. Bu araştırma temelde toplum katmanlarındaki dini tecrübe farklılıklarını ve en temelde bu farklılıklardan doğan gerilimleri incelemeyi amaçlar. Tezimiz temel olarak Malatya’da yaşayan halkın popüler ve kitabi dindarlıkları arasındaki iletişim ve gerilim noktalarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın toplumsal yapı ile din ilişkisine farklı bir perspektif sunacağı düşünülmektedir.

Durkheim (2016: 18) ‘bireysel ve kolektif yaşamdaki olguların belli bir düzeyde heterojen’ olduğunu savunur. Sosyoloji temelde sosyal olgularının araştırılmasıdır. Bu bağlamda, bireyin ve toplumun oluşturduğu olguların heterojen olması kendi içinde genellenebilir ve bazı katmanları barındırabilir. Yine Durkheim (2016: 18) “mitler, halk efsaneleri ve her türden dini inançları bireysel gerçeklikten farklı olduğunu, genel temsil niteliklerine haiz olduğunu” söyler. Bütün bu genel temsil niteliklerinin dini olgu bakımından dikkate değer olduğu söylenebilir. Eliade’nin (2015: 23) “bir dinin fenomeni kendi tarihi dışında kendi kültürel ve sosyo ekonomik bağlamının dışında saf bir dini olgu olarak” görülemeyeceğini savunması ne söylemek istediğimizi daha iyi açıklayacaktır.

Bu araştırmadaki amacımız dinin; genel temsil niteliklerinin mevcut olduğunu ve her toplum katmanında aynı homojenlikte görünmediğini ve dahi bunun kendi zamanından ve kültürel ve sosyo ekonomik ikliminden ayrı değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktır. Bütün bunları birarada ele aldığımızda bir dini olgu olarak popüler dindarlığın toplumsal farklılaşma içerisinde nasıl değerlendirildiği ve bunu içinde bulunan toplumun yapısının ne ölçüde etkilediği; amacımızın temel kavramsal şablonunu oluşturmaktadır.

Popüler dindarlık dini farklılaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Popüler dindarlığın bu durumuna bir kavramla açıklık getirilebilir. “Ortakduyu’ tek başına popüler dini inançlar açısından oldukça önemli bir kavramdır.” (Arslan, 2004:21) Arslan: “Ortakduyu’yu günlük işlerimizi yürütmek için faydalandığımız zengin ama

dağınık, sistematik olmayan, bağlantıları belirsiz ve söze dökülmeyen bilgi” olarak tanımlar ve bu durumun “popüler dinin inanışlarının bilişsel ve sosyolojik zemini” olduğunu ifade eder (2004: 21). Popüler dindarlık bir bağlamda ortakduyu’nun bir tezahürü olarak görülebilir. Popüler dini inanışlarının genellenebilir ve genellenemez tüm nitelikleri; bu dağınık sistematik olmayan- bir ölçüde dini bir ölçüde, dünyevi olan yapıya göre şekillenmektedir. Toplum ve din arasındaki diyalektik ilişki, kimi zaman toplumun dini, kimi zamanda dinin toplumu etkilediği bir yapı inşa edebilir. Popüler dini inanışlar bu diyalektiğin dışavurumunda çıkan olgulardan biri olarak görülebilir.

Türk toplumu üzerinde yapılan araştırmalarda, toplumda dinin yaşanma biçimlerine bakılarak dindarlık kategorilendirilebilir. Ocak (2005: 51) Türk tarihinde İslam’ın görüntüleniş biçimlerini Halk İslamı (Popüler İslam), Kitabi İslam (Medrese İslamı), Tekke İslamı (Mistik İslam), Devlet İslamı (Siyasallaşmış İslam) olarak dört kategoride ele alır. Günay (2006: 575) Türk toplumunda halk kitlelerinde gaza ruhuyla temayüz etmiş göçebe unsurları barındıran popüler dindarlık formunun ve resmi ve şekli çizgileri ağır basan şehir kaynaklı bir kitabi ve entelektüel dindarlığının var olduğunu söyler ve sufi dindarlığının bunlarla bağdaştığını popüler dindarlığının sufi dindarlığından ve mistik inançlar etkilendiğini belirtir. Biz araştırmamızı en temelde halk İslamı ve kitabi İslam olarak avam-havas diyalektiği çerçevesinde ele aldık. Bu kavramlar, kavramsal çerçeve bölümünde detaylı açıklanacaktır. Diğer kategoriler farklı formlar şeklinde ilk iki kategoride kendine yer bulmaktadır. Türk toplumunun temel dini karakteristiği bu kategoriler üzerinden değerlendirildiği için Türk toplumunun dinin yaşayış ve inanışlarının anlaşılması noktasında temel farklılıkların ortaya konması bu konunun önemini göstermektedir.

Popüler din çalışmalarında, zaman zaman popüler dindarlık kitabi dindarlıktan ayrı hatta karşıt biçimde kurgulanmaktadır. Halbuki, her ne kadar popüler dindarlık kitabi dindarlıktan ayrı bir dindarlık formu olarak görülebilirse de aslında o, kitabi dindarlıkla etkileşim içindedir. Yani popüler dindarlık kitabi dindarlıktan bir ölçüde farklı bir dindarlık tarzı olsa da onunla ilişkilidir. Bizim bu çalışmamızda da bu yaklaşım esas alınmıştır. Tezimizde araştırmak için belirlediğimiz popüler ve kitabi dindarlıklar arasındaki gerilim ve iletişim konusu toplum yapılarında seçkin bir din ve yaygın bir anlayışı bulunduran tüm toplumların en önemli tartışma konuları arasında yer

almıştır. Bilgi toplumuyla birlikte yaşanan gelişmeler, yaygın ve kitabi dindarlık arasında kimi zaman yeni tartışmalar üretmiş kimi zaman da eski tartışmaları yeniden filizlendirmiştir. Bu durum popüler dindarlık ve kitabi dindarlığın arasında iletişim gerilim noktalarının incelenmesini din sosyolojisi açısından önemli kılmaktadır.

Din sosyolojisi disiplininin temel hedefi toplum ve din arasındaki diyalektik ilişkiyi açıklamaktır. Bu bağlamda toplumda ortaya çıkan dindarlık formları bu ilişkiyi anlama ve açıklamada önemli bir yer tutar. (örneğin; popüler dindarlık v.b.) Bizim çalışmamızın konusu da toplumla din arasındaki etkileşimi ve buna bağlı olarak farklılaşmayı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Malatya’da yaşayan halkın popüler ve kitabi dindarlıkları arasındaki iletişim ve gerilim noktaları bu çalışmada ele alınacak ve temelde popüler dindarlık ekseninde irdelenecektir.

Bütün bunlardan hareketle, araştırmamızın konusunu; Malatya’da yaşayan insanların, popüler ve kitabi dindarlıkları arasındaki iletişim ve gerilim noktalarının incelenmesi oluşturmaktadır.

Bu amaçla araştırmamızı gerçekleştirmek için Malatya ölçeğinde üç ana grubu yani; halk, nitelikli dini bilgiye sahip olanlar (Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan din görevlileri, ve Milli Eğitim Bakanlığında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri) ve Malatya’ya özgü kitabi dindarlıkları ile bilinen; bir ölçüde din anlayışında püriten olan ve ‘Nidacılar’ (Nida Dergisi çevresi) olarak tanınan grubu belirledik. Bu grupların arasındaki popüler inanç ve davranışlara yaklaşımlarınlarında ki farklılaşmayı arasındaki mesafeyi ve bu mesafeye bağlı olarak oluşan gerilimlerini gözlemledik.

Araştırma alanımız için belirlediğimiz gruplar, bilimsel literatürdeki popüler ve kitabi dindarlığının temel niteliklerine bakılarak oluşturulmuştur. Günay: kitabi ve entellektüel dindarlığın Türk toplumunun dindarlığının boyutlarından sadece birini temsil ettiğini, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kitabi kültüre dayalı resmi ve bir ölçüde entellektüel dindarlığı temsil ettiğini, İslami Modernizm olarak tarihsel bir arkaplan çerçevesinde bir ölçüde modernist bir ölçüde püriten olarak tanımlanabilecek bir dindarlık boyutunun da olduğunu ama en güçlü dindarlık boyutu olarak geleneksel halk dindarlığının ki- bu boyut içerisinde sufi, tarikat dindarlığının yanı sıra çeşitli halk

inançları ve uygulamaları ve ziyaret ve adak dindarlığının da barındırmaktadır-olduğunu ifade eder (Günay, 2006: 595). Biz bu çerçeve de Malatya’da bu dindarlık boyutlarının temsilcisi olma niteliğindeki grupların, popüler inanç ve davranışları arasındaki farklılığını istatistiksel olarak ölçerek, kitabi ve popüler dindarlık arasındaki mesafeyi ve bu mesafeden dolayı ortaya çıkabilecek muhtemel gerilim noktalarını ortaya koymayı hedefledik.

2. Problem

Popüler ve kitabi dindarlık arasındaki mesafe ve bu mesafeye bağlı olarak oluşan gerilim noktalarını inceleyeceğimiz bu araştırma nicel bir çalışma olacaktır. Bu araştırma da Malatya halkının popüler dindarlığı iki boyutta ele alınacaktır.

1-) Genel popüler dindarlık boyutu

2-) Yerel popüler dindarlık boyutu

Genel popüler dindarlık yaygın olarak halk arasında yaşanan ve uygulanan inanış ve uygulamaları ele alırken, yerel popüler dindarlık boyutu Malatya özelinde uygulanan yerel nitelikteki bazı halk inanış ve uygulamalarını içerecektir. Bu popüler dindarlık boyutlarından hareketle halkın, nitelikli dini bilgiye sahip olanlar (Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan din görevlileri, ve Milli Eğitim Bakanlığında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri) ve kitabi dindar olarak tanımladığımız püriten dindar bir kesimin (Nida Dergisi ve çevresi), popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluşup oluşmadığı araştırılacaktır. İki boyutlu ölçeğimiz bu gruplar arasındaki popüler dini inanç ve uygulamalardaki farklılaşmayı ölçmek için geliştirilmiştir.

Biz bu bölümde, araştırmamızın problem cümlelerini alt problemleriyle birlikte belirteceğiz. Araştırmamız; bu üç ayrı grubun popüler dindarlık düzeyleri arasındaki farkları temel problem olarak almıştır.

1-) Halkın popüler dindarlık düzeyleri ile din görevlilerin popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?

2-) Halkın popüler dindarlık düzeyleri ile kitabi dindarların popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?

3-) Din görevlilerin popüler dindarlık boyutu düzeyi ile kitabi dindarların popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?

Alt Problemler;

1-) Cinsiyete göre halkın genel popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2-) Malatya halkının yaş gruplarına göre halkın popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

3-) Öğrenim durumu değişkenine halkın popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

4) Medeni durum değişkenine göre halkın popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

5-)Katılımcıların mesleklerine göre popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında bir fark var mıdır?

6-) Resmi din görevlilerinin popüler dindarlık boyut düzeyleri nasıldır?

7-) Sosyo ekonomik tabakalar; halkın dindarlık düzeyleri arasında bir farklılığa yol açar mı?

8-) Aileden aldıkları dini bilgiler bakımından halkın dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

9-) Basın yayın araçlarının insanların dini davranışlarına göre popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluşturur mu?

10-) Dini sohbetlerde aldıkları dini bilgiler, genel ve yerel popüler dindarlık boyutu düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluşturur mu?

11-) İnsanların okudukları dini kitapların dini davranışlarına etki dereceleri onların dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluşturur mu?

12-) Camilerin insanların dini davranışlarına etki dereceleri onların dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluşturur mu?

13-) Katılımcıların popüler dindarlık boyutu düzeyleri ile dini grup tarikat veya dini cemaatler hakkındaki görüşleri arasında bir ilişki var mıdır?

14-) İnsanların kendilerini dindar biri olarak algılamaları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

15) İnsanların hangi yolla dua ve yakarıŖta bulunduğu ile popüler dindarlık düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

16-) İnsanların televizyonda yahut sosyal medyada izlediği dini programlar ile popüler dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

3. Hipotezler

Araştırmamızın problem ve alt problemlerine göre Ŗu hipotezler belirlenmiŖtir.

1-) Halkın popüler dindarlık düzeyi, din görevlilerin popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.

2-) Halkın popüler dindarlık düzeyi, kitabi dindar olarak tanımladığımız ‘Nıdacılar’ olarak bilinen püriten dindarların popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.

3-) Din görevlilerinin dindarlık düzeyi kitabi dindar olarak tanımladığımız ‘Nıdacılar’ olarak bilinen püriten dindarların popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.

4-) Kadınların popüler dindarlık boyutu erkeklerden daha yüksektir.

5-) Yaş ortalaması yüksek olanların popüler dindarlık düzeyleri de yüksektir.

6) Evli insanların popüler dindarlık düzeyi bekar insanların popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.

7) Sosyo ekonomik statü (tabakalaşma) halkın popüler dindarlık düzeyinde farklılaşmaya sebep olmaktadır.

8-) Eğitim-öğrenim seviyesi düşük olanların; popüler dindarlık düzeyi, eğitim-öğrenim seviyesi yüksek olanlardan; daha yüksektir.

9) Memurların popüler dindarlık seviyesi düşüktür.

- 10-)** Ev kadınlarının popüler dindarlık düzeyi diğer meslek gruplarından yüksektir.
- 11-)** İnsanlarının kendilerinin dindar biri olarak tanımlamaları ile popüler dindarlık düzeyleri arasında bir korelasyon bulunmaktadır.
- 12-)** Medyadan dini içerikli programları takip edenlerin popüler dindarlık düzeyi yüksektir.
- 13-)** İnsanların hangi yolla dua ve yakarıшта bulunduğu ile popüler dindarlık düzeyleri arasında bir korelasyon vardır.
- 14-)** Dini bilgiyi edinme yollarından kitap okumayı tercih edenlerin, popüler dindarlık düzeyi düşüktür.
- 15-)** Tarikatlere olumsuz bir tutum gösterenlerin popüler dindarlık düzeyi düşüktür.

4. Sınırlılıklar

Bu araştırma Malatya ilinin merkez ilçelerinden olan Battalgazi ilçesinde 2019 yılı itibarıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmamız kapsamında Malatya ili Battalgazi merkez ilçesinde yaşayan toplam 300 kişi alınmıştır. Bu 300 kişinin 230 kişisi tesadüfi örnekleme metoduyla seçilmiş, 41 kişi din görevlileri arasından ve 30 kişi de Malatya’da Nida Dergisi etrafında faaliyet gösteren ‘Nidacılar’ olarak bilinen, püriten dindarlıkları ile öne çıkmış kitabi dindarlardan oluşmaktadır. Araştırmamız popüler (halk) dindarlık ile kitabi dindarlık arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Araştırmamızda nitelikli dini bilgiye sahip olanlar (Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan din görevlileri ve Milli Eğitim Bakanlığında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri) ve Nidacıları bu bağlamda kitabi dindarlar olarak ele aldık. Araştırmamız bu grupların popüler dindarlık düzeyleri arasındaki farklılığı konu almaktadır. Bu bağlamda her üç grubun dindarlık düzeylerini ölçmek için genel popüler dindarlık boyutu ve yerel popüler dindarlık boyutunu ölçen iki boyutlu popüler dindarlık ölçeğini oluşturduk. Araştırmamız bu ölçeğin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dini Kültürel Farklılaşma

Araştırmamızın bu bölümünde konumuza kaynaklık eden literatür taranmış ve araştırmamızın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Dini kültürel farklılaşma din toplum ilişkisi, toplumsal farklılaşmanın dine etkisi ve din kültür etkileşimi bağlamında ele alınacaktır.

1.1.1. Din Toplum İlişkisi

"Kültürün en arkaik düzeylerinde insan olarak yaşamak kendi içinde dinsel bir eylemdir." M. Eliade

Sosyoloji, en temelde toplumu anlama, açıklama, öngörme ve topluma ait tüm saikleri bütün boyutlarıyla inceleyip toplumu yordamayı hedefleyen bir sosyal bilim olarak görülebilir. Demir ve Acar (2002: 379) sosyolojiyi; “toplumsal gruplar, kurumlar ve örgütleri ile bireyler arasındaki ilişkileri, topluluk ve birey davranışlarını, değişik düzeylerde bütün toplumsal etkileşim biçimlerini belirli bir yöntem dahilinde inceleyen bir disiplin” olarak tanımlar. Bu bağlamda sosyolojinin temel konusu toplumdur; toplumu meydana getiren ise bireydir. Din ise “kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyal dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler kümesidir” (Marshall, 2005: 156). Din bir açıdan insanları bir arada tutan inanç ve davranış bütünü iken, toplumu var eden temel etmenlerden de birini oluşturmaktadır.

Din; topluma ait, ilk toplumlaşma örnekleriyle birlikte var olmuş, insan topluluklarını bir toplumsal grup olarak değerlendirebilecek en önemli paydaşlardan biri ola gelmiştir. Din toplumu oluşturan bir etmen olmasının yanı sıra toplumdan doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenen bir olgudur. Din; ferdi yahut toplumsal olarak içine düştüğü toplumun kültürel atmosferinden etkilenir. Kültür: Günay’ın tanımıyla “yaşayan kuşakların kendi zeka yetenek, ihtisas ve eğitimlerine göre geçmiş nesillerden devraldıkları bir sosyal mirastır.” (2006: 414). Din de geçmişten günümüze uzanan bu sosyal mirasın bir parçası ve kültürün etkileşim sahasının bir faktörüdür denilebilir. “Din ve topluluk arasındaki etkileşim yakından ve sistematik bir şekilde incelenecek

olursa, bunun birinci derecede dinin topluluk üzerindeki etkisi biçiminde varolduğu görülür.”(Wach, 1987: 17). Din toplumu oluşturan başlıca olgulardan biridir ve toplumun diğer etmenleri üzerinde de etki sahası bulunmaktadır. Kültür de toplumu oluşturan temel öğelerden biridir ve Marsall’ın tanımıyla (2005: 442) “insan toplumunda biyolojik olarak değil toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen herşeyi” anlatır. İnsan toplumunun başlangıcında; insanın topluluk haline getiren temel etmenlerden biri hakeza dindir ve dahi kültür de insanın topluluk halinin bir tür hafızası olarak da görülebilir.

Din tarihsel süreç içerisinde hemen hemen bütün toplumlarda farklı bir şekilde tezahür etmiş olmasına rağmen, bütün toplumlarda da birbirine benzeşen bazı niteliklere de sahip olabilir. Dinin yerel nitelik içeren ve kendi içindeki kültürün bağlamları üzerinde konuşlanan boyutu kadar evrensel bir niteliği de bulunmaktadır. Eliade: kutsalın evrensel bir boyutu olduğunu ve kültürün başlangıcının dini inanç ve tecrübelerle dayandığını açıklar (2015:24). Yine Eliade: “insanın kendi varlığının bilincinde olmasını ve dünyadaki varlığını üstlenmesini bir dini tecrübe” olarak ele alır (2015: 24). Bu düzlemde, insanın varoluşu ve bilinci onu başlıbaşına bir dini bağlam eksenine oturtur. İnsanın kendi varlığında; bilinç bir dini tecrübeyi ifade ederken simetrik olarak dini eylem ve davranışları da rasyonaliteyi içerebilir. Weber, (2016, 83) “dinsel ve büyüsel olarak güdümlü eylemi özellikle en erken formlarında görece rasyonel bir eylem” olarak görür. İnsanın dinsel davranışlarının insanın temel ihtiyaçlarını kapsayan ve araçsal bir yönü de bulunmaktadır. “Dinsel ve büyüsel eylem veya düşünce; özellikle dinsel ya da büyüsel eylemlerin sonuçlarını dahi baskın bir biçimde ekonomik olması sebebiyle gündelik amaca yönelik eylem dizisinden ayrı tutulmamalıdır.” (Weber, 2016: 84). İnsanın varoluşu bir dini bağlam olarak görülebileceği gibi, dinsel davranış ve tutumları da dünyevi bağlamda değerlendirilebilir. Dinin toplumla ilişkisinde; dinin toplumdaki fonksiyonu dikkate almak gerekmektedir. Günter Kehrler “her dini eylemin bireyin kendi sosyal rollerini tanımlamasıyla anlamlı bir ilişki içinde olması gerektiğini” ifade eder (1998: 75). Dinin hareket alanı, onun toplumdaki işlevine bağlıdır.

Din; içinde bulunduğu toplumu oluşturan temel saikler etkileşim içinde bulundukça farklılaşabilir. Aynı dine mensup olan farklı toplumlar içinde bulundukları

kültürn etkisiyle birlikte dini kendilerine has bir yorumla anlayabilirler ve dahi yaşayabilirler. Arslan: “Din özellikle insanüstü niteliğe sahip kitabî dinler, kültürle ilişkiye girerek farklılaşmakta ve çeşitlilik kazanmaktadır.” demektedir (Arslan, 2004: 68). Popüler din kavramı da bu ilişkinin ortaya çıkardığı kavramlardan biridir denilebilir. Popüler din toplumda, bir işlevin bir fonksiyonun neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Popüler dini anlatmak için yapısal işlevselciliği ele almak gerekebilir. “Yapısal işlevselci kurama göre toplumlar ve toplumsal kurumlar çevrelerine uyum sağlamak için yapısal farklılaşma sürecinden geçerek evrimsel değişim geçirirler.”(Sezal v.d., 2002: 22). Yapısal işlevselcilik kuramında; “her yapı belirli bir fonksiyona bağımlı gelişir. Fonksiyon yapıdan önce oluşur ve kendisini belirginleştirecek ve kalıplaştırarak bir yapının doğmasını yol açar. Bu durumda yapısal farklılaşma, ancak fonksiyonlarda bir farklılaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır.” (Tolan, 1996: 53). Dinin işlevi, dinin yapısını ortaya çıkaran temel bileşimdir denilebilir. Arslan “her din fiziksel ve kültürel bir ortamda doğmakta, yaşamakta ve kurumlaşmaya doğru yol almakta” olduğunu ifade eder (2004: 68). Dinin kurumsal yapısının inşasında; dinin toplumdaki fonksiyonuyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Popüler dindarlık başlı başına kurumsal bir yapı olmamasına rağmen toplumda bir işleve tekabül eder. “Popüler din, dinin kültürel alanla girdiği ilişki sürecinde ortaya çıkmakta ve farklı özellikler kazanmaktadır.” (Arslan, 2004: 68). Bu bağlamda popüler dindarlık toplumda bir işlevin neticesinde ortaya çıkar ve popüler dindarlığının formunu belirleyen ve bunda değişikliğe yol açacak olan da bu işlevin değişmesinden ortaya çıkacaktır. Popüler din; içinde bulunduğu zamanda; örneğin kitle iletişim araçlarının arttığı ve çeşitlendiği günümüzde işlevsel değişimler yaşayabilecektir. Tabii ki bu durum kitabî ve popüler olan arasındaki ilişkiyi de yapı ve işlev bakımından etkileyecektir. Bu durum, popüler ve kitabî arasındaki çatışmayı bir nevi kamuya açık alanlara taşıyabilir ve dahi kitlesel manada bir ayrışma ve çatışma ortamı oluşturabilir. Geçmişte avam- havas arasındaki çatışma daha mikro alanlarda yaşanabilirken, günümüzde daha makro bir sahada görmek mümkün olabilir. Bunların yanı sıra iletişim arttıran bu kadar fonksiyon, kitabî ve popüler din arasında bir uzlaşma kapısını da aralayabilir. Toplumsal anlaşmazlıklar ziyadesiyle tarafların gerçek manada birbirini tanımamasından bilmemesinde kaynaklandığı tezinden hareket edilirse, bu fonksiyon neticesinde farklı uzlaşma

kanalları bulunabilir. Belki bütün bu tartışmaları daha sarıh alanlarda görme fırsatı yaratırsa; yani yapısal işlevselliğin savunduğu gibi fonksiyon ve işlevler değişirse kitabi ve popüler olan arasında da bir farklılaşma mümkün olabilir.

Din insan yaşamında; hayatın anlamı ve amacı konusunda bir perspektif sunan, insan yaşamında ritüeller oluşturan, kural koyan bu yönü itibariyle normatif olan bir olgudur. İçinde bulunduğumuz Türk toplumunun kahir ekseriyeti İslam dinini kabul etmektedir. Dolayısıyla Türk toplumunu anlamak; İslam'ın bu toplumun katmanlarında nasıl yaşandığını önemli kılmaktadır. Mardin:

İslamın sosyolojik özelliklerini;

1. Toplumun genel hatlarını tanımlayıcı,
2. Talimat ve yön verici (normatif)
3. İdeolojik ve kültürel anlamları topluma mal edici
4. Kişinin korunmasını sağlayıcı
5. İkincil yapıların yokluğunda toplumsal seyyaliyet sağlayıcı fonksiyonlarının nasıl elde edildiği, tarikatların oynadıkları rolde görebiliriz (Mardin, 2007: 90).

İslam dini içinde; Türk toplumunun kültürel kodlarını görmek mümkündür. Toplumun kurumsal yapısı ve kültürel dokusu; dinin kurumsallaşmasında ve toplum katmanlarında yaşanma formuna etki eder. Mardin: ikincil yapıların toplum içindeki fonksiyonların İslami toplumlarda çok silik olarak görüldüğünü ve bunun bir problem olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Devlet ve fert arasında ikincil yapılar bir tampon vazifesi görmeyince ferdin bunun yerine geçecek bir sığınak aradığını ve İslam toplumunda bunun tarikat olarak ortaya çıktığını söyler (2007: 73-74) Toplumda ikincil yapılar ya da gruplar ilişkilerin kişisel olmadığı, etkileşimin bir konu üzerinden gerçekleştiği yapılardır (Sezal v.d., 2002: 113) İslam toplumunda ikincil yapıların eksikliği tarikatleri ortaya çıkaran temel saiklerden biridir. Tarikatler kitabi olmaktan ziyade popüler bir forma sahiptirler. Waardenburg “Ulemanın(din bilginleri, hukukçu ve teologlar) resmi/normatif İslam anlayışına karşı mistiklerin İslam'ı haklı olarak canlı, popüler ve hatta alternatif bir İslam olarak görülebilir” der (2013: 46). Buradan şunu çıkartabiliriz; İslam toplumlarında popüler dinin yapısal işlevi; ikincil yapıların bizde olmamasına dayanır. Yani tarikatler bir tür ikincil yapı gibi bir fonksiyon üstlenir. Bunun yanı sıra “sufilik alternatif bir İslam toplumu kurmanın yollarından biridir.” (Mardin,2007, 91) Bunlardan hareketle kitabi olanın bir alternatifi ve karşısı olarak popüler olanı görmek mümkündür. “Sufilik alternatif bir İslam âlemi olarak resmi

İslamın ‘negatif’i olarak onunla yan yana ve iç içe yaşamıştır.”(Mardin, 2007: 91) Popüler din, kitabî olanın alternatifi olarak görülebilse de bu; kitabî ve popüler din arasında iletişim ve etkileşim olduğunu ortadan kaldırmaz. Her iki dindarlık formunun toplumda bir işleve karşılık geldiğini söylemek gerekir. Popüler din toplumda bir fonksiyonun neticesinde ortaya çıkmıştır ve fonksiyonda yaşanan değişimler onun etkileşim sahasındaki yapıların da değişmesini sağlayacaktır denilebilir.

1.1.2.Toplumsal Farklılaşmanın Dine Etkisi

Toplumsal farklılaşma toplumsal değişimin temel belirleyici etmenlerindendir. Bu nedenle önce değişim konusuna gireceğiz. Değişim bir önceki durumdan farklılaşmayı, ayrışmayı, başkalaşmayı ifade eden bir kavramdır. Değişim insan hayatının dinamik boyutu oluşturan temel kavramdır. Sosyoloji de ise toplumsal değişme; “toplum yapısının temel alanlarında, tabakalaşma veya sosyal teşkilatlanma durumlarında toplum kültüründe ortaya çıkan köklü değişiklikler ve farklılıklar” olarak tanımlanabilir (Kurt, 2012: 157). Toplumsal değişme, toplumların yapısında meydana gelen değişiklikleri, toplum katmanların farklılaşmasını konu alır. Toplumsal değişimin dinamik olma özelliği; değişim konusunu, XX. yüzyılda, meydana gelen hızlı sosyal, kültürel, politik, ekonomik, teknolojik demografik değişimlerin akabinde sosyolojinin en önemli meselelerinden biri haline getirmiştir. Bu durum; Din sosyolojisinde de bu hızlı değişimin dinle olan ilişkisi ve dine yönelik etkisini gündeme taşımıştır. Toplumsal değişim yahut farklılaşma toplumsal tabakalaşmadan yadsınamaz. Toplumsal tabakalaşma, “toplumsal istikrar ve değişim süreçlerini anlama çabasıyla tüm toplumları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla inceleyen makro sosyolojinin kalbini oluşturan bir alandır.”(Marsall, 2005: 710).

Tabakalaşma ve Eşitsizlik kavramları birbirine eşdeğer olarak görülse de her iki kavram çok farklı kuramsal önceliklere dayanır (Sezal v.d., 2002: 299). “Her tabakalaşmanın temel özelliği mevcut farklılıkların meşrulaştırılmasıdır.” (Kehrer, 1998: 75) “Belirli bir toplumdaki tabakalaşma sistemi, o toplumun temel değerleri üzerine kurulmuş olan bir hiyerarşi sistemidir.” (Tolan, 1996: 57). Tabakalaşma toplumun dini niteliklerine de nüfuz eder. Sadece dini kategoriler üzerinde toplumsal tabakalaşmadan söz etmek pek olası olmayabilir. “Tabakalaşmanın toplumdaki fonksiyonu, toplumsal eylemin hem sonucu hem aracı olmasından kaynaklanır.” (Tolan,

1996: 57). İlk zamanlarında bir tabakaya özgü olan dinin, toplumun diğer tabakalarına yayılması ve halk dindarlığının geleneksel unsurları ile içiçe girmiş olması dinin bir tabakaya özgü olmadığı ve her sosyal grubun kendine özgü dini ihtiyaçları olduklarını ortaya çıkarmaktadır (Kehrer,1998:75). Ülgener burada “dikkate alınan çevre veya zaman diliminde topluma ağırlığını koyan tabaka bir ölçüde ortamın din anlayışına da damgasını vurabileceğini” söyler (Ülgener, 2015: 75). Tarih süreci içerisinde mevcut tabakaların ağırlığı farklılaştıkça din anlayışında da farklılıklar görülebilir. Ülgener “ilk yıllardan öteye ağırlık merkezi bir gruptan öbürüne kaydıkça dinin itikat ve en azından uygulama tarafında da ona uygun değişimler gözden kaçmayacaktır” diyerek, toplumsal tabakalardaki farklılaşmanın; dinin inanış ve uygulamalarına tesir ettiğini savunur (2015: 75). Toplumun çeşitli alanlarında yaşanan gerilimlere maruz kalan toplumsal gruplar; inandıkları din bu durumu izah ve ikna edilebilir bir durumda sunmuyorsa bu durum yeni dini grupları oluşmasına yol açabilir (Kehrer, 1998: 75).

Değişim her toplumun temel dinamiklerinden birini oluşturur. Hiç bir toplum durağan bir yapıda tezahür etmez, toplumu dinamik hale getiren ise değişimdir. “Toplumsal değişim farklı hız ve boyutlarda da olsa her toplumda gözlenen bir süreçtir.”(Kurt, 2012: 157). Kapalı toplumlarda değişim daha yavaş gerçekleşirken açık toplumlarda daha hızlı bir değişimden söz edilebilir. Burada önemli bir parantez açmamız gerekebilir; Günay: toplum hayatında görülen bütün değişiklikler bir sosyal değişim olarak görülemeyeceğini, değişimin toplumu meydana getiren yapısal unsurları ve onların işleyişlerinde ortaya çıkması gerektiğini, örneğin moda ile ilgili değişimler bir sosyal değişim kabul edilmeyeceğini söyler (Günay, 2006: 361).

Toplumsal değişim iyi ya da kötü gibi değer ifade eden kavramlarla ele alınamaz. Değer ifade eden kavramlar başlıbaşına toplumsal değişim kavramından farklıdır. Tolan:

Sosyal değişim kavramının içerisinde bir değer yargısı barındırmaz. Değer yargısı yüklenmiş ve belirli bir amaca yönelik olan gelişme, kalkınma ilerleme gibi kavramlarda da sosyal değişimden daha farklı anlamlar taşır. Bu kavramlar değişimin yön ve niteliğini ancak kısmen gösterebilir(1996: 277).

Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardaki farklılaşmalar toplumsal değişmeye de yön verirler. Tolan: toplumsal yapıda ortaya çıkan farklılaşmanın toplumsal değişmeyi doğurduğunu savunur (1996: 277) Toplumsal yapıda oluşan farklılaşma; bu sebepten ötürü dinin de toplumsal yapı içerisindeki değişimini ortaya çıkarabilir.

Toplumsal değişmeyi tüm bu bilgiler ışığında; zaman içerisinde bir toplumda gözlenebilen ve toplumun sosyal teşkilatının yapısı veya fonksiyonlarını geçici olarak değil de sürekli ve köklü olarak etkileyen ve toplumun tarihinin akışını değiştiren değişiklik olarak tanımlayabiliriz (Günay, 2006: 363).

Toplumsal değişmeyi toplumun yapısını kültürünü ve hareketliliğinden ayıramayacağımızdan dolayı onu yapı, kültür ve fonksiyon bakımından sınıflandırmak mümkündür. Günay: (2006: 364) T. Parsons'ın toplumu yapı bakımından üçe ayırdığı tasnifi imkan dahilinde yerinde bulmuş ve şöyle aktarmıştır;

- “1. Sosyal değerlerde değişme
2. Müessesesevi değişmeler
3. Kişiler üzerinde değişmeler”

Sosyal değerlerde değişmeler önemli yapı değişiklikleri olarak değerlendirilir. Çünkü sosyal değerler, tavır ve hareketlerin belirleyicisidir ve toplumsal rol ve ilişkilerde önemli etkide gösterirler. Toplum içinde statü ve roller ve bunların içeriği, normlar ve öteki kurumsal şekillerinde ortaya çıkan değişiklikler müessesesevi değişmelerdir. Toplumsal sistemin içindeki statü ve rolleri üstlenen kişilerde görülen değişiklikler ise kişiler üzerinde olan değişmelerdir. Genelde onlar yapısal değişiklik olarak ele alınmasalar da toplumsal sisteminin yapısını etkilerler ve bu yüzden yapısal değişiklikler olarak kabul edilirler (Günay, 2006: 364).

Din başlıbaşına ‘değer’ bağlamında tezahür eder ve kurumsal yapıların ortaya çıkmasında bir etkidir. Çapçioğlu: (2003: 49) Dinlerin ortaya çıkışı bir toplumsal değişimdir ve dahi toplumsal değişme olgusu tek bir faktöre indirgenemez. “Toplumsal hayatın her hangi bir alanında ortaya çıkan değişmeler, toplumda; kültürel, iktisadi, siyasi ve dini yapısına uygun yeni formlar ya da mekanizmalar üretir ve böylece yeni duruma entegre olma süreci başlamış olur.” (Çapçioğlu, 2003: 49). Toplumsal yapıda görülen farklılaşmalar, toplumu oluşturan tüm unsurlarda değişimi beraberinde getirir. “Toplumsal yapının bir unsuru olarak din, toplum yapısında görülen bu tür genel

değişmelerden bağımsız değildir.” (Kıray, 1982: 15). Din toplumu oluşturan temel unsurlardan biridir ve toplumsal farklılaşma dini; gerek dolaylı gerekse de doğrudan etkileyecektir.

Toplumda meydana gelen tüm değişimler, toplum yapısının asli unsuru olarak dini de etkiler. Mübeccel Kıray (1982: 15): “toplumsal yapıda meydana gelen değişimler belli bir süreç içinde toplumda yaşanan dinin kurumsal yapı, dünya görüşü, değerler ve pratikler gibi alanlarında köklü şekil ve içerik değişimlerine yol açar.” diyerek, toplumda dinin gerek inanç ve gerekse de ritüellerinde değişen yapının işlevine uygun olarak değişimler olacağını ifade eder. Günay: her dini sistemin değişime karşı direnç oluşturan bir muhtevayı da barındırdığını, bunun muhafazakarlık faktörü olarak ele alınabileceğini ve “İslam geleneğinde ‘Vehhabilik’, ‘Selefiyye’ ve bir ölçüde Modernizmin toplumsal değişim etkisiyle asli sayfiyetinden uzaklaşan Müslümanlığı ilk saf haline dönüştürme gayesinin bir tezahürü” olarak değerlendirir (2006: 370).

Toplumsal yapı; din, kültür, birincil ve ikincil yapılar gibi temel bileşenlerin haricinde insanlar arası ilişkilerin ortaya çıkardığı değerler üzerinden biçimlenir. Kıray(1982: 15): “her toplumsal yapı bu yapıyı oluşturan toplumsal kuruluşların, insanlar arası eylem ve karşılıklı ilişkilerden doğan toplumsal değerlerin birbirlerini etkiledikleri bir bütündür.” diyerek toplumsal yapının parçalarının bütün oluşturduğunu ifade eder. Bu bağlamda din de bu bütünün bir parçasıdır ve kültürün tabakalaşmanın yaşadığı farklılaşma dinden ayrı olarak da görülemez. Burada bütünün parçalarındaki ayrışma ancak ‘değişimin hızı ve temposunda’ oluşur (Kıray, 1982: 15) Ama değişim kaçınılmazdır zira bu durumu Kıray şöyle ifade eder: “Yapıyı oluşturan unsurlar birbirlerine doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bağlı bulunduğundan, karşılıklı ilişkiler bütünü toplumsal yapının bir alanının değişip; diğer alanlarının değişmeden kalmasına izin vermez.” (1982: 15) .

Şu ana kadar ifade ettiğimiz değişim tek yönlü değildir. Toplumun yapısında meydana gelen gelişmeler dini etkilediği gibi, dini alanda yaşanan gelişmelerde toplumun yapısını etkiler. Çapcıoğlu, bu durumu; “Toplumun dini alanında meydana gelen değişimler toplumsal bünyede köklü değişimlere yol açabileceği gibi sosyal yapının diğer alanlarındaki farklılaşmalar da din kurumuna etki ederek zamanla yapısal ve kurumsal değişiklikler ortaya çıkarabilir.” diyerek açıklar (2003: 49). Günay’a göre

ise, ‘din ve sosyal değişme ilişkilerinde din bir yönüyle sosyal değişmeyi engelleyici ya da yavaşlatıcı bir faktör olarak karşımıza çıkarken, diğer yönüyle sosyal değişmenin taşıyıcı/takviye edici gücü olabilmekte ve nihayet sosyal değişmenin din üzerindeki etkilerinden bahsedilebilmektedir.’ (Günay, 2006: 369).

Din, hem bireyi hem toplumu etkileyen, fakat bu etkileşim sürecinin tek boyutlu olmadığı (din toplumdan-toplum dinden), toplum yapısının en önemli unsurlarından biridir. Din kimi zaman başlı başına bir toplumsal değişme aracı olabilir. İnsan yaşamının en önemli unsurlarından bir olan din; değişimin başat fonksiyonlarından bir haline gelebilir.

İnsanlık tarihi dinin insan yaşamının anlamı ve amacını anlattığı bir tarihsel arkaplan içerir.”Din bir dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere yerleştirme modeli olarak bir fonksiyon görmektedir” (Mardin, 1997: 30). Bu işlev, toplumsal değişmeden yadsınamaz. Günay; “Max Weber değerleri özellikle de dini ve ahlaki değerler ve fikirleri sosyal ve ekonomik değişme olgusu içerisinde görmüş ve yerine göre bu değişikliklerin hakim faktörü olabileceğini öne sürmüştür.” (2006: 371). Din bir değer sistemi üzerine kuruludur. “Değerlerin muhafazası fonksiyonunun yanı sıra yeni değerlerin yaratıcısı olarak din, toplumsal değişme olgusunda temel bir fonksiyon da icra edebilmektedir.”(Çapçioğlu, 2003: 53). Ama dinin bu fonksiyonu tek boyutlu değildir. Değer inşa edici yanının haricinde yıkıcı etkileri de barındırır. Okumuş: “din, düzeni sağlayabildiğı gibi düzensizliklere de yol açabilir ve hatta bir toplumun tarih sahnesinden silinmesinde temel belirleyicilerden birisi olabilir.”(Okumuş, 1995: 34).

Dinlerin ortaya çıkışı; peygamberlerin ortaya çıkması yani kendi toplumların önde gelen, kitleler üzerinde etkide bulunan bireylerin toplumsal değişimdeki rollerinden kaynaklanır. Günay’a göre: Weber, dinin sosyal değişmeyi sağlayıcı özelliklerinden biri olarak karizmanın rolünü önemser. Ona göre karizmatik liderler ve peygamberler tarihin gerçek devrimci güçleridir. Weber dinin toplumsal değişme üzerindeki etkisini açıklamak üzere peygamber ve rahip olmak üzere iki sınıf oluşturur. Peygamberi geleneksel bir çevrede güçlü bir reformcu, rahibi ise kurumsallaşmış bir düzenin parçası olarak görür. Peygamberi karizmanın toplumsal değişim sağlayıcı işlevini ilk dönem için belirgin olduğunu kabul eden Weber dinin kurumsallaşmasıyla birlikte ilk dönem

devrimci heyecanın azaldığını ifade eder.(Günay, 2006: 373). Peygamberler bir dinin kurucusu olarak toplumsal değişim üzerinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Din; toplumsal yapının asli unsurudur bununla beraber toplumsal yapıyı değiştiren ve dönüştüren bir işleve sahiptir. Bu işlev tek taraflı da değildir. Toplumda dini değiştirebilir.

Toplumun dini kendi içindeki sosyo ekonomik faktörler, kültürel atmosfer, kurumsal yapılar aracılığıyla değiştirebilir. Wach'a göre, topluluğun dine etkisi birçok alanda söz konusudur. Her din belli sosyal şartlarda ortaya çıkar ve belli sosyal zümreler tarafından yaşatılır. Önemli olan, sosyolojik bakımdan farklı olan bir çevrede dini birlikte karakteristik bir değişikliğin meydana gelmesidir (Wach, 1987: 39).

Sosyolojik farklılıklar, bir kere yapı bakımından son derece çeşitli toplumsal yapının bir unsuru olarak din, toplum yapısında görülen bu tür genel değişimlerden bağımsız değildir. Öyle ki toplumsal yapıda meydana gelen değişimler belli bir süreç içinde toplumda yaşanan dinin kurumsal yapı, dünya görüşü, değerler ve pratikler gibi alanlarında köklü şekil ve içerik değişimlerine yol açar. Popüler din ise bu değişimlerin nihayetinde ortaya çıkar.

1.1.3. Din ve Kültür Etkileşimi

Din ve kültür tarihin bilinen en eski çağlarından itibaren, birbiriyle ilişkili kavram olarak görülür. Dini en kabataslak tanımla 'kutsalın tezahürü' olarak kabul ettiğimizde; toplumda bu kutsalın yaşanma biçimi yine toplumda var olan formlara göre biçimlenecektir. Kültür için en genel tanım "Edward Tylor'un 1871 de yapmış olduğu, kültürün bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı gösterdiği şeklindeki tanım" dır (Marshall, 2005: 442). "Sosyal farklılaşma ve tabakalaşmanın sonucunda aynı kültür içerisinde alt kültürler ve tabakalar ortaya çıkmaktadır."(Arslan, 2006: 37). Bu bağlamda halk-seçkin, avam-havas, yüksek-alt normatif- popüler gibi kültüre ait dikatomik ayrımlar dinin tezahür ettiği sahada da bir ayrışmanın sonuçları olarak tezahür edebilir.

Başat olarak dini kültürel farklılaşmanın nasıl ve neden gerçekleştiği meselesini ele almak gerekebilir. Toplumda farklılaşma ve tabakalaşma bir diğer deyişle sosyal değişim sosyolojinin en temel konuları arasında yer alır. Toplumda bir değişimin ve

tabakalaşmanın varlığı bittabi toplumun kültürel kodlarına ve dahi dini hayatında da tezahür edecektir. Toplum yapısı itibariyle statik değil dinamik bir forma sahiptir. Bu durum toplumun yapısının nasıl evrileceğini belirlediği kadar; toplumun dini kültürel farklılaşmasında da toplumdaki bu yapısal değişim yansımasını ortaya çıkarır. Dini kültürel farklılaşma; toplumdaki tabakalaşmadan ve farklılaşmadan etkilenir ve toplumda oluşan belirli bir düzenle ortaya çıkan yapılar kültür ve din kendi bağlamlarında iltisak ederler. Yani toplumda Max Weber tanımlamasıyla bir ‘alt üst ayrımı’ oluştuğunda, doğal olarak kültürde ve dinde de bir alt üst ayrımı ortaya çıkar. Nitekim Ülgener bu durumu şöyle anlatır.

Üst ve alt ayrımı din ve kültür tarihinin her halde ilgi çekici bahislerinden olmalıdır. Fikir ve inançların üst düzeyde şekillendikçe –bir çeşit mesaj iletimi ile- alta ve aşağılara sızmaları; o ara aktarılan inançların ilk ve asli rengini koruyup koruyamamaları; yerine göre asli rengini koruyup koruyamamaları; yerine göre üsttekilere –ibadet hariç- pek az ilişki kalmış halk inancının türeyişi bütün bunlar bir bakıma, dinin kendi içinde bir yoğruluş ve oluşum dinamiği olarak alınabilir.(Ülgener, 2015: 37)

Ernest Gellner (2012: 17) ortaçağın sonunda dört büyük okuryazar uygarlıktan, sadece İslam’ın sanayi öncesi inancını koruyabildiğini, Hristiyanlığın yeniden yorumlanıp tanınmayacak bir hale geldiğini, Konfüçyüsçülüğün kendi ülkesinde reddedildiğini, Hinduizmin ise salt bir halk dini olarak devam ettiğini bunlar içerisinde yalnızca İslamiyetin bir halkı ve büyük geleneği kapsayan ciddi bir din olarak devam ettiğini ifade ediyor. Gellner, İslamı neden bunlardan ayrı tuttuğunu şöyle ifade ediyor:

Onun büyük geleneği modernleştirilebilir ve bu müdahale dışardakiler için bir imtiyaz ya da yenilik olarak değil, İslam’da uzun zamandır potansiyel kutupsallıkların bazen çok tehlikeli olabilen bağlantılı muhalefetini hatırlatmak için İslam içinde Ortodoks merkez ile düzene aykırı günah arasında eski bir diyoloğun ,bilgi ile cehalet, siyasal düzen ile anarşi, uygarlık ile barbarlık, kent ile kabile,kutsal hukuk değersiz insan alışkanlığı, biricik Tanrı ile kutsalın gaspçı araçları arasındaki mücadelenin sürdürülmesi ve tamamlanması olarak gösterilebilir (2012: 17-18).

İslam dini, toplumsal yapının diğer unsurları ile iç içe geçerek varlığını hem toplumun kültürel kodlarına hakim kılmıştır hem de her tabakadan, her kültürel katmandan bireylere ulaşabilmiştir. Gellner (2012: 18), eski büyük geleneğin modern koşullar altında halk adetlerini çoğaltarak devlet içindeki ağırlığını artırarak halk yorumu haline geldiğini ifade eder. Ocak; “dinin teorik yapısı, inanç akidesi ne olursa olsun, zamanla halkın toplumsal ve kültürel özelliklerini kazandığını zamanla da onlarla özdeş hale geldiğini” belirtir.(2005: 52). Bu bağlamda bu farklılaşmanın neden ve

nasıl gerçekleştiğini önemli bir mesele olarak ele alabiliriz. Bu farklılaşma modernleşmenin etkisi ile bir salınım hareketiyle gerçekleştiği savını öne sürebiliriz. Dinin bütün tezahürleri toplumda bir işlevin yerine getirilmesinden bahisle izah edebilir.

Toplumda yaşanan bütün farklılaşmalar; dini kültürel farklılaşmada hep aynı doğrusallıkta mı ilerler sorusu önemlidir. Sosyolojide ki en büyük savlardan biri, toplumların tekâmül etmesi gibi, dinlerinde evrimsel ilerlediği savıdır. İlkel dinlerden semavi dinlere geçiş bir kültürel evrim olarak değerlendirilir ve medeniyet ve kültürün doğrusal ilerlediği savunulur. Toplum elbette statik değil dinamik bir yapıdadır. Toplum; içinde bulunan insanların etki ettiği ve değiştirdiği gerçeklik değerlerine sahiptir. Fen bilimlerindeki determinist ve doğrusal tezler yapısı gereği toplumun ve insanın mevcut süreçte etki ettiği bir şablona uymayabilirler. “Aslında her şey göz önünde tutulursa insanlık son iki bin yılda çoktanrıçılıktan tektanrıçılığa geçmiştir denilebilir.” (Gellner, 2012: 26). Burada şu soru önemli olabilir, dinler doğrusal değil de dönemsel ilerliyor olamazlar mı? Gellner (2012: 26): David Hume’un salınım kuramını; “insanlar aslında çok tanrıçılıktan tektanrıçılığa geçebilirler, ancak ussal nedenler için değil; üstelik tekrar da geri de dönerler ve bu da ussal olmayan güdülere dayanır.” olarak tanımlıyor. Bu bağlamda Gellner’in David Hume’un salınım kuramını (sarkaç teorisi) benimsediği söylenebilir. Gellner (2012: 29) salınım teorisinde; düşünce salınımının temel nedeninin mantıkla ilgisi olmadığını; korku, belirsizlik, hürmet ve hiyerarşi politikalarıyla ilgili olduğunu ve bunun Hume’un din kuramının özü olduğunu savunur. Gellner: Hume’un salınım kuramının iki zayıflığı bulunduğu, salınım mekanizması insan kalbini merkeze alarak(ussal olmayan) toplumu gözardı eden ve psikoloji ağırlıklı olduğunu belirtir (2012: 29). Gellner: kuramı psikolojist yaklaşımdan dolayı eleştirse de Müslümanların dini hayattaki kutuplaşmasının bu salınım üzerinden ortaya koyabileceğinin söyleyebiliriz (Günay, 2006: 644). Temelde bu yaklaşımdan popüler ve kitabi dindarlık biçimleri arasında bir salınımdan söz edilebilir. İslam toplumunda tarihin çeşitli dönemlerinde bazen kitabi dindarlığın bazen de popüler dindarlık etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumda siyasi ve kültürel hâkimiyet alanında hangi kitlenin ağırlıkta olduğuna bağlı olarak bir salınımdan söz edilebilir. Eğer merkezi iktidar temelde İslamda, kent ve şehirler üzerinde temellenmişse ve kırsal bulunanlar ise kabilevi olmayı tercih

ediyorlarsa ve hatta potansiyel olarak ve ayrılıkçı ise, bu durumda, şehirli/kentli din(kitabi dindarlık) formunun merkezi geleneği meydana getirmesi ve hiyerarşik şahsi ve ‘hurafeli’ formun (popüler dindarlık) da parçalanmış ve sapkın olarak değerlendirilmesi mümkündür (Gellner, 2012: 95).

Toplumda tabakalar sosyo ekonomik, kültürel, siyasi koşullar altında değiştikçe, dindarlık formları da bu ölçüde yer değiştiriyor. Dini kültürdeki farklılaşmalar bazı dindarlık formlarının ortaya çıkmasını sağlıyor. Nitekim Arslan bu durumu şöyle ifade etmektedir; “Kültürün farklı katlarda farklı şekiller alması gerçeğine paralel olarak din, çeşitli kültürlerde farklılaştığı gibi aynı topluluk içinde de çeşitlilik gösterir. Kültürel ve sosyolojik alandaki çeşitlilikler din konusunda da bir bölünmeyle çakışmaktadır” (Arslan, 2004:102).

Kitabi dindarlığı dinin kurumsallaşmış yapısının bir tezahürü, popüler dindarlığı ise içerisinde kurumsallık barındırmamasından ötürü, kurumsal yapı dışında kalmış her türlü anlayış, yorum değerlendirme olarak görebiliriz. Popüler dindarlık elbette salt bu kategoriye indirgenemez. Günümüz sosyolojisi, toplumsal kümelerin yapı iskeletinin oluşturan kurumlardan çok, toplumsal siyaset sorunlarına, yani insanların birbirleriyle siyasi ilişkilerine ilgi duymaktadır. Ancak özellikle bizim konumuzda, ‘kurum’ kavramı üzerinde dikkatle durmak gerekir çünkü böylece, din sosyolojisinin özel konusu bakımından büyük önemi olan bir olgu açıklanmış olacaktır. Gerçekte dinler-özellikle yüksek dinler- daima dini kuran ile onun tilmizlerinin meydana getirdiği tamamıyla kişisel nitelikteki bir takım cemaatler gibi, hiç örgütlenmemiş ve kurumlaşmamış topluluklar içinde ortaya çıkarlar. Ancak büyük dinlerin yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmesi- diğerleri yanı sıra- dinsel cemaatin kadrolarında (yetki ve sorumluluklarında) yaşadıkları bir takım kurumların oluşturulmuş olması gerçeğine dayanır (Freyer, 1964: 32). Din ilk ortaya çıkışı itibariyle kurumsallıktan uzak bir yapı iken, toplumun diğer unsurları ile etkileşerek kurumsal bir yapı meydana getirir.

Görüldüğü gibi kültür ve din etkileşiminin bir sonucu olarak dindarlıkta farklılaşmalar görülmektedir. Şüphesiz bu farklılaşmalar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Ancak biz, tez konumuzla ilgili olan popüler-kitabi ayrımına odaklanacağız.

1.2. DİNDARLIĞIN KATEGORİK AYRIMLARI

Kavramsal çerçevemizin ikinci bölümünde dindarlığın kategorileri ele alınacaktır. Dindarlık kavramını; popüler din ve kitabi din kavramları üzerinde ele aldık. “Geertz: dini modellerinin çifte yönünün olduğunu söyledikten sonra bir yönüyle onların, tecrübenin kendileri vasıtasıyla yorumladığı kavrayış çatıları, sembolik ekranlar olduğunu söyler” (Arslan, 2004: 71) Dini modellemde bu iki yön, ‘avam-havas’, ‘popüler-normatif (kitabi)’, ‘yüksek-alt’ gibi temelde aynı bağlamları içeren bir muhtevaya sahiptir. Bu bölümde popüler din ve kitabi dinin özelliklerinin yanısıra popüler din ve kitabi din arasındaki farklılıkları ve ortak paydaları anlatılmıştır.

1.2.1. Popüler Dindarlık ve Özellikleri

Popüler din halk arasında en yaygın olarak gözlemlenebilen bir dini anlayış formudur. “Popüler din yüksek tipli, organizeli, kitabi (ör; Hıristiyanlık, Yahudilik, İslam gibi) dinlerle bir arada yaşayan kurumsal olmayan inanç, ritüel ve pratikleri tanımlamada kullanılan bir terimdir.” (Arslan 2004: 56). Popüler dini anlamak için popüler kültürü bilmek gerekmektedir. Marshall ‘popüler kültürü yüksek kültür ile karşılaştırıp aralarında kurduğu bir ayrım’ üzerinden tanımlar (2005: 591). Arslan ise: “bu kültürel ayrımın sınıf ya da tabaka ayrımı paralelinde işlenmesi” gerektiğini belirtir. Yüksek kültürün üst sınıfları, popüler kültürün ise alt sınıfları bu bağlamda yüksek kültürün bir elit zümreyi ve azınlığı, popüler kültürün ise halkı yani çoğunluğu ifade ettiği söylenebilir (Arslan, 2006: 39). Redfield’in bu ikili ayrımı Büyük ve Küçük Gelenek olarak tanımlamış ve diğer ayrımları yüksek kültür- alt kültür veya folk-elit (classic) kültür ve popüler ve bilgili (learned) gibi dikotomik ayrımlarda sunmuştur (1956: 70). “Redfield’in büyük geleneği eğitilmiş insanların yüksek kültürüne, küçük gelenek ise halkın çoğunluğunun kültürüne denk düşmektedir.” (Arslan, 2006: 40).

İslam toplumunun lîretatüründe ise avam- havas kavramları yer tutar. “Halk, sıradan insanlar anlamına gelen avam; âlim, filozof ve mutasavvıf hatta idareci gibi zümrelerin kendilerinden olmayan çoğunluk için kullandıkları bir terim olmuştur. Karşıtı havas’tır.” (Uludağ, 1991: 105). Avam’ın popüler dindarlığa temsil niteliği, havas’ın da kitabi dindarlığı temsil niteliği olduğu söylenebilir.

Popüler din; halk arasında yaygın olan, genel olarak sözlü kültür üzerine bina edilmiş, daha çok kırsal bölgelerde tevarüs etmiş, mistik ve geçmiş inançlardan izler barındıran bir perspektife sahip, evliya/veli kültü çerçevesinde bir arkaplan taşıyan bir dindarlık formudur. Popüler dindarlık, kitabi dindarlığın aksine şifahi kültürün etkisinde ve kırsal kesimde yaygındır. Aslında popüler dindarlıktan kasıt toplumun alt tabanlarında görülen bir dindarlık biçimi olmasından çok, kitabi dindarlığın derinliğine vakıf olmayanları kapsar.

Dinin derine doğru entansif bir boyut kazanması ile zirve ve kütle (halk) ona göre (Weber'e) bir çeşit statü bölünüşünün tipik özelliklerini kazandırır ve sürdürür. Kütle ile burada sosyal tabakalaşmanın tabanındakiler değil, belki yüksek dozdaki iddia ve telkinleri alıp sindirme istidadı yeterli olmayanlar (Weber'in deyimiyle din açısından belli ses tonlarının almada kulak yatınlığı-müzikaliteleri eksik olanlar) kastediyor (1923'ten aktaran Ülgener, 2015: 40).

Sıradan halk dinin yüksek idealleri felsefesinden ziyade dinin gündelik hayattaki pratikleri, kendi yaşamlarının içinde konumlandırırlar. Bu bağlamda ulemanın/havasın ilmi geleneğinden değil, ilmiyelerden, dua kitaplarından, muhammediye ve ahmediyelerden edine geldikleri ve çoğunlukla sözlü kültürün ürünlerinden kendi gündelik yaşantılarını oluşturduklarını söylenebiler. Avamın/halkın ihtiyaç duyduğu somut sade basit olarak ifade edilebilecek dinin prensipleridir. Popüler inanışların dini anlayışlar üzerindeki etkisi, dini kendine göre şekillendirme eğiliminin etkisi büyük olmuştur (Arslan, 2004: 59). Popüler din daha çok içinde bulunduğu toplumsal kültüre göre şekillendiği için, her toplumun da kendine has kültürel bileşenleri olmasından ötürü kendi içinde de farklılaşmaktadır. Bu durum popüler dinin farklı biçimlerinin oluşmasını sağlamıştır. Long'a göre antropoloji, din tarihi ve bilgi sosyolojisi tarafından 'popüler din ve kültür'ün anlamı üzerine yapılan araştırmalar, popüler dini formların çok geniş çeşitlilik arz ettiğini ortaya çıkarmıştır. O popüler dinin farklı biçimlerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Popüler din, bir organik formuyla eşdeğerdir. Bu anlamda popüler din, ilkel ve folk dinin anlamlarıyla da örtük biçimde ilişkilidir. (folk ve köylü dini olarak popüler din).
2. Bir dini topluluk içinde din sınıfın tersine onlara tabi olan cemaatin dini olarak popüler din.
3. Yaygın inançlar, ritüeller ve bir toplumun değerleri olarak popüler din. Popüler dinin bu tipi bir çeşit sivil din ve halkın dinidir. O toplum içindeki dini tabiatın her şeyinin müzakeresi için genel ve geniş bir bağlam imkanı sunar.
4. Genel ve sivil dinden farklı olarak genellikle toplumun daha aşağı katmanlarında oluşan ezoterik inanç ve pratiklerin karışımı olarak popüler din.
5. Bir kültürdeki alt sınıfın ya da azınlık grubun dini olarak popüler din,
6. Bir toplumun içinde öğrenilen sofistike dinin karşıtı anlamında kitlelerin dini olarak popüler din.
7. Bir toplumun elit kesimlerince dinin bir ideolojisini oluşturması olarak popüler din' (1987'den Aktaran, Arslan, 2004: 60).

Hangi popüler din formunun alırsak alalım; normatif dinden farklı nüanslar bulmamız mümkündür. Bu biçimler arasında bazı formlar normatif din anlayışıyla tamamen farklı noktalarda olsa da bazı formlar da normatif anlayışla bazı hususlarda örtüşebilmektedir.

İslam toplumlarındaki popüler dindarlık formları, kökleşmiş ve kalıplaşmış kimi unsurlar, geleneksellik, ritüellere ile yaşanan bir din formatı, şekilcilik ve teolojik tartışmalardan uzak bir din anlayışı üzerine inşa edilmiştir (Günay, 1999: 263). Popüler din; eski kültür ve eski dinlere ait inanış ve uygulamalar ile kitabi dinin inanç ve uygulamalarının bir bileşimi kabul edilir ve her iki yapının unsurları popüler din içerisinde yer bulmaktadır (Arslan, 2004: 57). Toplumun kahir ekseriyetinde yaşanan bir dindarlık formu olan popüler din; İslam'ın kitabi dindarlığının ortaya koyduğu prensipleri kabul ederek ve ilkesel anlamda ulemayı eleştirmeksizin yine kitabi dinden ayrı ve bağımsız olarak var olmaktadır (Arslan, 2004: 63).

Popüler dindarlığın en temel inanç formu veli/evliya kültü üzerine kuruludur. Ocak (2005: 52): Türk Halk İslamı'nın evliya kültü merkezli olduğunu, geniş ölçüde mistik mahiyet taşıdığını ve tasavvufi etkilerin şekillendirdiği bir Müslümanlık yorumu olduğunu belirtir ayrıca teşkilatlı tasavvufun yani tarikatlerdeki Müslümanlık yorumunun aynısı olmadığını savunur. Bütün bunlardan hareketle popüler dindarlık tasavvufi öğeler içermekle birlikte sufiliğin aynısı kabul edilmez. Bunların yanısıra tasavvufi hareketlerin hem popüler hem de kitabi yönler içerdiği söylenebilir. Sufiliğin mistik yönü, tarikat önderine özel bir önem atfeden yönü ile popüler dindarlığın veli evliya/kültü ile benzer uygulamalar içerse de, sufiliğin teşkilatlı yapısı, belirli kurallar çerçevesinde hareket etmesi, kurumsal özellikler barındırması ve hiyerarşik bir niteliğe sahip olması gibi özellikler yönü ile ayrışır.

1.2.2. Kitabi (Normatif) Dindarlık ve Özellikleri

Kitabi dindarlığı, normatif dindarlık, resmi dindarlık, büyük gelenek yahut havasın dindarlık anlayışı veya seçkinci dindarlık olarak da betimleyebiliriz. Halk arasında bilinen ve yaşanan dindarlıktan farklı olarak, şifahi olmayan kitabi bir geleneğin tezahürü olarak da ele alınılabilir. Bu bağlamda Waardenburg normatif dindarlığı onun temel kaynaklarıyla birlikte şöyle anlatır;

Normatif (inanç hakikatleri ve davranış normları) İslam, ilmi hallerde ve topluluk içerisinde kabul gören metinlerde kayıtlıdır. Bu metinlerin neredeyse hepsi Arapça yazılmış ve dini olarak İslam ile ilgilenen herkes için bunların incelenmesi zaruri görünmektedir. Klasik mecmua en azından beş tür metinden oluşmaktadır. (1) birinci dini malumat kaynağı olan, mutlak bir otoriteye sahip, eski ve yeni yorumlarla (tefsir) çeşitli perspektiflerle incelenebilen Kur'an (2) ikinci dini malumat kaynağı olarak kabul edilen Sünneti (Gelenek) oluşturan hadisler; (3) fıkıh metinleri, sırf dini düzlemde olduğu kadar toplumsal ve bireysel düzlemde davranışları düzenleyen dini kanunun (Şeriat) talimatlarıyla ilgilidir; (4) kelim metinleri doğru teolojik doktrinlerle ilgili olup her şeyden önce aklın kullanımı ve İslam'ın dışında ya da içinde yer alan ve yanlış olduğuna hükmedilen doktrinal konuların çürütülmesine dayanmaktadır; (5) tasavvuf (mistik) ve irfan (gnoz) metinleri inanan kişiyi maneviyat konularında aydınlatmaktadır (Waardenburg, 2011: 22).

Kitabi dindarlığı dinin bütün kitabi kaynaklarını göz önüne alarak; dinin inanç ve uygulamalarını içeren klasik kaynakların etrafında kümелendiğini varsayabiliriz. Müslüman düşünürlerin nazarında Kitabi İslam bir birlik oluşturmakta ve çeşitli yorumları mümkün kılmaktadır. Kitabi İslam'ın kökleri, Kur'an ve diğer tarafta da Müslümanların gözünde, özellikle de dini metinler konusundaki bilgileri dolayısıyla topluluk içerisinde bir otorite sahibi olanlara dayanmaktadır. Şehadet, Kur'an, sünnet ve dini kanunun hepsi birlikte normatif denilen İslam'ı oluşturmaktadır (Waardenburg, 2011: 23).

Normatif İslam, salt Kur'an ve sünneti anlatan hadis metinlerinden istifade etmez, dinin diğer kitabi kaynaklarını özellikle de toplumda kimi normları ve hukuk ilişkilerini esas alan fıkıh metinlerinin de kitabi dindarlığının kaynaklarını teşkil ettiği söylenebilir. Dinin kurallarına kaynaklık teşkil eden ve ulemanın belirlediği fıkıh usulü çerçevesinde bütün büyük gelenek bu çerçevededir. Dinin bu bağlamdaki kaynak çeşitliliği; Kur'an, sünnet, icma ve kıyas olarak hüküm çıkarma metodolojisi kitabi dindarlığı yekvücut bir şablondan tanımlama imkânını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim Wardenburg'a göre: 'Normatif İslam'ı temsil edebilecek hiçbir organize makamı mevcut değildir. Dolayısıyla onun yorumu tamamen açık haldedir.' (Wardenburg, 2011:32)

İslam'ın kitabi yorumu; toplumun inançla ya da ibadetle ilgili olmayan daha çok fıkıhla muamelatla ilgili meselelerinde toplumun kültürel kodlarına da yer vermektedir. Burada şöyle bir değerlendirmeye gidilebilir. Dinin bütün kaynakları kitabi olarak ele alınsa da fıkıhta esas alınan kuralları inananların gündelik yaşamındaki sorunları ve onun çözümleri etrafında şekillenmiştir. Halk içerisinde yaşanan din, fıkhi kuralların, içinde bulundukları topluma ve zamana dönük çözümler içermesi onları toplumun din

anlayışıyla irtibatlı kılar. Örneğin örf ve maslahat fukahânın kural geliştirdiği kaynaklar arasındadır. Mevcut örfü ve maslahatı halk yaşanan dindarlığından ayırıştırmak ne ölçüde mümkün olabilecektir. Bu bağlamda her toplumun popüler dindarlığı bir vesile ile kitabi dindarlık ile aynı çerçeve içerisinde bulunabilir. Burada mesele hangisinin daha görünür olduğuna bakılarak değerlendirilebilir. Bu çerçeve de popüler dindarlığın da kendi normatif formlarını ortaya çıkarması mümkün olabilir. Waardenburg;

Yaşanılan İslam ise müminleri gündelik hayatını oluşturan ve böylece meşru ve dolayısıyla İslami kabul edilen hayat tarzlarını, uygulamalarını ve adetlerini içermektedir. Bu, duruma göre geleneksel ve halka ait, mistik ya da gnostik, reformist ya da fundemantalist, siyasi ya da militan bir İslamdır. Bunların hepsi kendi normatif İslam versiyonlarını geliştirmektedir. Kaçınılmaz olarak yaşanan İslam, normun daha versiyonları ile gerilime girmekte ve gerekirse normatif İslam temsilcileri olan ulema ve fukaha tarafından seküler kolun uymak zorunda olmadığı bir mahkûmiyete uğratılabilmektedir (Waardenburg, 2011: 32).

Türklerin din anlayışında kitabi dindarlık; resmi ve şekli unsurları öne çıkan, zaman içerisinde medrese dindarlığı olarak tanımlanabilen bir şablon içermektedir(Günay, 2006: 575). Ocak (2005: 55): Kitabi İslam'ı Medrese İslamı olarak da değerlendirir ve medreselerin bir tür Resmi İslam'ın temsilcisi olduğu ve fıkhn hâkimiyeti altına girdiğini ve Tekke İslamı ile bir rekabet içerisine girdiğini belirtir. XVII. yy. daki Kadızadeliler hareketi bu rekabetten ortaya çıkmıştır (Ocak, 2005: 55). Popüler dindarlık ve kitabi dindarlık arasındaki çatışma alanları, hakikati kimin temsil ettiği, toplumda hangi işlevlere tekabül ettikleri, birbirlerine ne ölçüde nüfuz ettikleri, sarkaç teorisinden hareketle içinde bulunulan toplumsal düzlemlerin hangi gel-git formları üzerinde salınım yaptığı ve kaynakların (şifahi-kitabi) farklılaşmasından doğan tartışmalı sahalara konu alır.

1.2.3. Popüler ve Kitabi Dindarlık Arasındaki Farklılıklar ve Ortak Paydalar

Gündelik dini hayat birçok farklılıkları içerisinde barındırır. Dinin ilk tecrübe eden nesli bile (İslam için sahabeler) kendi aralarında dini anlama yaşama konusunda farklı düşüncelere sahipti. Fakat aralarındaki anlaşmazlıklar en yüksek otorite olan (peygamber tarafından) çözümlenebilmekteydi. Bu durum peygamber sonrası dönemde peygambere yapılan atıflarla, peygamberin sünnetinin rehberliğinde biraz daha götürülse de, zamanın getirdiği, başka coğrafyalardan başka kültürlerden insanların İslam toplumuna katılmasıyla içinden çıkılmaz bir hal alır. Bu bağlamdan hareketle mihne olaylarından tutun, günümüzde yaşanan birçok tartışmanın odağını da bu durum,

teşkil etmektedir. Herkes hakikatin temsiliyetinin kendinde bulmaktaydı. Mezhepler, tarikatler bu yatay ayrışmanın sonucuydu. Bizim temelde almak istediğimiz ise dikey ayrışmayı, sosyal tabakalaşmanın etkisiyle oluşmuş olan alt- üst popüler- kitabi ayrımlarının temel çatışma ve uzlaşma kanallarıdır. Gellner popüler dindarlık ve normatif dindarlık arasındaki ayrımı şöyle ele alır;

Yüksek ve alt İslam arasındaki ayrım, yalnızca aşamalı değildir. Aynı zamanda belli belirsizdir; algılamak çok zordur. Bu belirsizlik ayrımın görmezden gelinebileceği, belirli bir sınırın ortaya çıkmasına yol açmaması gerçeğine; süregiden durumun ortaya çıkmasına yol açmaması gerçeğine; süregiden durumun özüne ilişkin bir özelliktir. Ayrım, ayin tarzları arasında fiili bir farklılaşmayla anlatım bulur. Ama bir mezhep bölünmesi gibi açığa çıkmaz. İki tarz arasındaki ayrım incelikte görmezden gelinir ve iki kesim dostça bir arada yaşar. Dahası aşağı tarzı izleyenler yüksek tarzı izleyenlere saygı duyar, otoritelerini tanır. Bir yandan da bildiklerinde diretirler. Bir çatışmadan kaçmak her zaman olanaklıdır (Gellner, 1994: 24).

Mezhepsel bölünmeler popüler ve normatif dindarlık ayrışması değildir. Bizzatihi mezheplerin kendi içerisinde kitabi ve şifahi olan ayrışmalar yaşanabilir. Tasavvufi yorumlar iki temel mezhebi ayrımında ehli sünnet ve şia da farklı formlarda tezahür edebilir.

Kitabi dindarlık kaynakları itibariyle; yazılı kültürün popüler dindarlık ise sözlü kültürün perpektifinden oluşur. Kitabi dindarlık dini akidelerin, normların ve teolojik tartışmaların üzerinde yoğunlaşırken, popüler dindarlık ritüellerin, yatır/türbe ziyaretlerinin ve eski inanışların kalıntıları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kitabi dindarlık başlangıç itibariyle daha çok şehir kültüründen, popüler dindarlık ise kırsal kültür havzasından beslenmektedir. Kitabi dindarlık hiyerarşik bir düzen içeren ve medreselere dayanan bir yol izlerken, popüler dindarlık hiyerarşik bir örgütlenmesi olmayan fakat kimi zaman toplumda veli/evliya denilen kişilere kurtarıcı bir misyon atfeden ve kimi zaman tekkelere dayanan bir yol izlemektedir. Kitabi dindarlığı; dinin otorite kabul edilen ulema fukaha üzerinden değerlendirebilirken, popüler dindarlık daha ziyade halkta temayüz etmesi üzerinden değerlendirilebilir. “Yaşanan ya da pratik İslam ile dindarlığı, dini ve manevi hayatı ve aynı zamanda kendilerini açıkça ‘İslami’ olarak değerlendirdikleri ölçüde Müslüman topluluklarının gündelik hayatını’ temsil ettikleri söylenebilir” (Waardenburg, 2011: 23).

Kitabi ve popüler dindarlık birçok unsur açısından birbirinden farklılaşmakta ve ayrışmaktadır. Bu farklılaşma en temelde hakikat olan ve hurafe olan bağlamındadır.

Kitabi dindarlığın hakikati temsil etme iddiası var iken popüler dindarlığın böyle bir yol izlemediği söylenebilir. İslami hareketlerdeki arınmacı, püriten ve öze dönüş mesajlarının mahiyeti burdan gelmektedir. Gellner (1994: 24): her iki dindarlık tipini bir bütünlük içerisine alsa da ayrıştığı noktaları göz ardı etmez ve bu ayrışmada yüksek İslamın halk İslamını biçimlendirme, toplumu kendi normları üzerinde bir uzlaşmaya davet edebileceğini ifade eder. Gellner gerilim sürecini şöyle ifade eder: “Bununla birlikte zaman zaman iki tarz arasındaki gizil gerilim yüzeye çıkar, dönem dönem patlak verir. Yüksek İslam böyle dönemlerde bir iç arınma operasyonuna, kendini toplumun tümüne dayatmaya girişebilir. Ama uzun dönemde bunların başarıya ulaştığı görülmemiştir.” (1994: 24). ‘Normatif ve popüler dindarlık arasında sürekli gerilimi şiddetleştiren ve rasyonelleştiren fundemantalist reform ve özellikle XIX. ve XX. yüzyıl reform hareketleriydi’ (Waardenburg, 2013: 169).

Kitabi dindarlık ile popüler dindarlık arasındaki en büyük farklılaşma coğrafi yerleşim kaynaklıdır. “Yüksek (normatif) İslamı kentli bir kültürün, popüler İslamı ise kırsalın tezahürü olarak da görebiliriz. Kent kültürünün ve kırsal kültürün arasındaki çatışma ve gerilimin dindarlık biçimleri üzerinden de yansır.” (Gellner, 1994: 25). Kitabi dindarlık ve popüler dindarlık arasındaki bir diğer farklılaşma alanı toplumsal tabakalaşmaya dayanır. “Üstte zirveyi tutanlar, bir bakıma olağanüstü bir kuvvetin(karizmanın) sahibi olarak, zamanla din ve tarikat uluları halinde bir çeşit aristokratik bir zümreyi meydana getirirken kütlede aynı şekilde toplumun alt katmanlarına itilmiş olacaktır.” (Ülgener, 2015: 40). “İki din tarzı arasındaki ayrım nedir? Yüksek İslamı izleyenler kentli bilgelerdir. Genellikle ticari burjuvazi arasından devşirilmişlerdir; ticaret ve bilgeliği bir arada yürütürler.” (Gellner, 1994: 25). Toplumun tabakalaşma ile oluşan bu farklılaşma “feodal ariktokrasi ile bürokrasinin bir savaşı” kabul edilebilir (Ülgener, 2015: 41). Kitabi dindarlığın kentler içerisinde kurgulanması “Kentli orta sınıfların doğal tercih ve değerlerini yansıtır. Bu değerler düzen, kurallara uyma, sabır ve öğrenimi içerir. Histeri ve coşkusal aşırılıklara, dinin ses ve görüntüyle aşırı desteklenmesine tepkiyi de birlikte getiren değerlerdir bunlar.” (Gellner, 1994: 25). Kırsal alandaki popüler dindarlığın vecd ve dini coşku içeren formu ile çatışır. “Bu yüksek İslam; İslamın katı tektanrıcıl ve şeraite dayalı (nomokrotik) doğasının özellikle vurgular. Tanrıyla insan arasında aracılık işlevi görmeye kalkışan savlarların yasaklanmasına özen gösterir.” (Gellner, 1994: 25). “Popüler dindarlık ise

aracılık üzerinden toplumun geniş kesimlerine nüfuz edebilmektedir. Halk İslamı gerçekte araçlara dayalı olarak kurumsallaşma göstermektedir.”(Gellner, 1994: 26). Günay; Türk toplumunda daha çok sözlü kültüre dayalı, kırsalda yaygın geleneksel halk dindarlığının güçlü bir egemenliği olduğunu vurgular ve onların yaşam tarzlarıyla ve kültürleri ile bütünleşmiş olduğunun ifade eder (2006: 596). Ernest Gellner ise; normatif dindarlığın arınmacılığı benimsediğini ve ana kaynağa bağlılığı öne çıkarttığını ifade eder (1994: 26). Kitabi dindarlar dinin başlangıç şartlarını esas alıp hakikatin tek kaynağı olarak görürlerken, halk dindarlığı içinde tarikat dindarlığını da barındırmakla birlikte ziyaret ve adak dindarlığının, türlü örf ve adetlerin, dini ve sihrî unsurları içeren bir dindarlık anlayışına sahiptir (Günay, 2006: 596).

Popüler dindarlık dini inanç ve uygulamalarda kitabi dindarlıktan önemli oranda ayrılmaktadır. “Halk İslamı normatif dindarlıktan çok farklıdır. Halk İslamı öğretiden çok büyüyü, yasalardan çok dini coşkuyu esas alır. Kırsal kesimler için yazının büyüsel amaçlar bakımında bir işlevi vardı.”(Gellner, 1994: 26). Popüler dindarlık veli/ evliya kültürüne dayanmaktadır. “Veli ve Evliyaullah’ın kendilerine şefaât göstermesini ummaktadırlar. “Halk İslamının en belirleyici kurumu veli kültürüdür. Veliler, çoğu zaman yaşayan kişiler değil, artık yaşamayan kişilerdir.” (Gellner, 1994: 26). Veli/evliya kültürünün varlığı kırsalda yaşamının bir sonucu olarak ele alınabilir. Kırsal alan feodal bir aristokrasiyi bünyesinde barındırması ve kabile kültürünün hâkim olduğu bir sahadır. “Veli kültürü, özellikle kabile yaşamına özgü ya da yarı kabilevi örgütlenmenin sürdüğü kırsal bölgelerde egemendi.”(Gellner, 1994: 26).

Popüler dindarlık “bir inanç ve sosyal hayat tarzı olarak yaşanan, İslam’ın esaslarına belli ölçüler içinde sadık kalmasına rağmen daha ziyade geleneksel yaşamın belirlediği kısmen hurafelerle karışık bir Müslümanlık tarzıdır” (Ocak, 2005: 52). “Kırsal bölgelerde yaşayan Müslümanlar, kentli ulemanın ölçütlerine göre ‘kötü’ Müslüman olabiliyordu.”(Gellner, 1994: 26). Bu sorunu aşmak için ise popüler dindarlığın kendi şeyhlerinin, velilerinin Hz. Muhammed ‘e değin giden bir soyağacı üzerinden yüceltiyor böylelikle merkezi dinsel gelenekle özdeşleşebiliyorlardı. (Gellner, 1994: 26).

İslam’ın kuruluş aşamasında bu dindarlık formları bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni İslamda bir ruhban sınıfının olmayışıdır (Ülgener, 2015: 40). İslam dininin ilk

dönemlerinde; dinin temel belirleyici noktası olarak bir zümreye böyle bir vasıf atfedilmediği için alt-üst, yahut popüler-kitabi ayrımlardan söz etmek mümkün değildi. “Ancak İslam dini kuruluşu tamamlayıp zamanla tasavvufa açıldıktan sonra zirve ve taban arasında derinlemesine bir ayrımın eşiğine varılmış olabilir.” (Ülgener, 2015: 40). Toplumsal farklılaşmalar dini, toplumun ihtiyaç duyduğu işlevler çerçevesinde dönüştürür. İslam toplumunda ilk dönemde görülmeyen daha sonra ortaya çıkan birçok dini inanış ve uygulama farklılığı; karşılaşılan kültürlerin, içinde bulunulan zamanın, sosyo ekonomik koşulların etkisi altında oluşmuştur denilebilir. Bu bağlamda tasavvufi hareketleri dini kültürel farklılaşma da önemli bir fonksiyona sahip olmuşlardır denilebilir. Ruhban sınıfının kuramsal düzlemde olmadığı bir dinde tarikat ehlinin, bir tür geçici ruhban sınıfı oluşturduğu söylenebilir.” (Turner, 1997: 130). “Üst çizgide, basit halk için anlaşılıp sindirilmesi güç, hatta imkânsız rumuz ve ibarelerle yüklü mistik inançlar ve onların karşısında basit imaj ve tasvirlerle örülmüş kütle inançları yüzyüze gelmiş olacaktı.” (Ülgener, 2015: 40).

“İktisadi açıdan ve eğitim olanakları bakımından daha ayrıcalıklı bir konumdaki kentli toplumsal kesimler, tarikat önderleri ve bağlılarının aşırı hareketlerine pek hoşgörülle bakmıyor”: onların dini coşku ve vecd içeren kimi tutumlarından rahatsızlık duyuyorlardı.(Gellner, 1994: 27). Popüler dindarlık ve normatif dindarlığın temel oluşum biçimi birincil öncelikte, kırsal kentsel yaşam formunun ortaya çıkardığı dikey bir ayrışma olarak karşımıza çıkar. İbn-i Haldun’un ‘bedevi – hadari’ ayrımı bu noktada önemlidir. Kitabi dindarlık, Türk toplumunun dini yaşama formlarının boyutlardan yalnızca biridir ve doğrusu şehir merkezlerinde dini bir öğrenim görmüş kitabi dindarlar toplumun orta ve alt tabakalarına ve kırsal alana gidildikçe etkileri azalmaktadır. Toplumun orta alt tabakaları dini kültür ve dindarlık açısından, ister Sünni isterse de Alevi formları, çoğunlukla sözlü kültüre dayalıdır ayrıca bu durum onların yaşam şekilleri ve kültürleri ile fonksiyonel olarak bütünleşmiş durumdadır (Günay, 2007: 596).

Bütün dinlerde kitabi dindarlık ile popüler dindarlığın kayda değer çizgilerle birbirinden farklılaşmakta olduğu söylenebilir ve İslamiyette avam ve havas dindarlıkları arasında gözetilen ayrım bu durumun tipik bir göstergesi olmaktadır (Günay, 2007: 333). Araştırmamızın temel konusu popüler dindarlık ve kitabi dindarlık

biçimlerinin arasındaki farklılıkları ve paydaşları incelemektir. Bu en temel dindarlık biçimleri; birbirinden büyük oranda farklılık göstermekte, dine gerek kaynak gerek anlayış gerekse de kültürel boyutlarda başka açılardan yaklaşmaktadırlar. Halk dindarlığı içerisinde yer verdiği büyüsel, mistik ve mitolojik unsurlar ve vurgularla, kutsal metinlere yahut naslara ya da onların falan ya da filan biçim kabul görmüş ve kurumlaşmış bir yorumuna sıkı bir bağlılık esasına dayalı kitabi yahut resmi dindarlıktan ayrılmaktadır(Günay, 2007: 333).

“İslamın gerçekten en önemli özelliği, bilgelerin yüksek İslamıyla halkın İslamı arasındaki iç bölünmedir. Bu ikisi arasındaki çizgi keskin değildir. Genellikle aşamalı ve belirsizdir.” (Gellner, 1994: 23). Ülgener (2015: 37): “Fikir ve inançlar üst düzeyde şekillendikçe- bir çeşit mesaj iletimi ile alta ve aşağılara sızmaları; o ara aktarılan inançların ilk ve asli rengini koruyup koruyamamaları; yerine göre üstteki ile ibadet hariç- pek az ilişki kalmış halk inancının türeyişi” olarak popüler dindarlığın hangi sebepler paralelinde ortaya çıktığını açıklamıştır.

Eliade (2015: 15): dini kutsalın tecrübesi olarak tanımlarken, radikal bir biçimde sekülerleşen toplumlarda dini değilmiş gibi görünen bazı olgularda kutsalın orjinal ve yeni bir takım tezahürlerin ortaya çıkabileceğini söyler. Bu sekülerleşmeyle birlikte bir salınım hareketi olarak ele alınabilir. Eliade; hayatın ve tabiatın kutsal karakterini yeniden keşfetmeyi, paganizme ve putperestliğe dönüş olarak gösterilmeyeceğini söyler. Buraya değinmemizin temelinde, hakikatin bir şekilde yahut herhangi formda insanın dini tecrübesinde bir yer edinebileceği savıdır. Elbette din sadece bireyin dinden ne anladığı ve yaşadığına indirgenemez ise de salt yazılı metinlere de indirgenemez. Kitabi kaynaklar bir şekilde içinde bulunulan toplumsal dokunun, dilin, zamanın yaşanan ve anlaşılan şekliyle halkın dininin yazıya geçirilmiş bir formundan da yadsınamaz denilebilir.

Buraya kadar anlattıklarımız araştırmamızın kavramsal arka planını oluşturmaktadır. Araştırmamız bu kavramsal arka plan üzerine bina edilmiş ve araştırmamızın diğer bölümleri; bu kavramsal çerçeveye esas alınarak hazırlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MODEL, YÖNTEM VE TEKNİKLER

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, nicel araştırma yönteminin özelliklerine, veri toplama araçlarına ve verilerin analizine yer verilecektir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nicel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Nicel araştırmalar postpozitivist dünya görüşünden etkilenmiştir. “Postpozitivist bakış açısıyla geliştirilen bilgi, dünyada var olan objektif bir gerçekliğin dikkatli bir şekilde gözlemlenmesi ve ölçülmesine dayanmaktadır. Araştırmacı genellikle katılımcılar tarafından doldurulan ölçme araçlarından veri elde eder.” (Creswell, 2014: 7). Çalışmamızda bir evren içinden seçilen örneklem üzerinde yapılan anket çalışmasıyla o evrene ilişkin tutum ve eğilim nicel olarak belirlenmeye çalışıldığı için nicel araştırma yaklaşımının bir çeşidi olan ‘tarama yönteminden’ yararlanılmıştır. Araştırmamız ayrıca; katılımlı gözlem verileriyle desteklenlenmiş, elde edilen bulgular birlikte ele alınarak yorumlanmıştır.

Tarama yönteminde, var olan bir durum varolduğu şekliyle betimlenmeye çalışılır. “Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez.”(Karasar, 2015: 77).

Fraenkel, Wallen ve Hyun’a göre, (2011: 393) tarama araştırmaları üç temel özellikten oluşmaktadır. Bunlar:

1. Büyük bir insan topluluğunun bir konuyla ilgili görüşlerini ya da özelliklerini (örneğin; yetenek, görüş, tutum, inanış ve bilgi) tanımlamak/ betimlemek için topluluğu temsil edebilecek insanların bir kısmı seçilir.
2. Araştırma sorularına cevap aramak için uygulanabilecek başlıca yol, veri kaynakları olan insanlara yöneltilen soru formları ve onlara verilen cevaplardır.
3. Veriler bir topluluğun her bir üyesinden ziyade, bu topluluğu temsil eden bir örneklemden alınır.

Araştırmamızda kullandığımız ikili modelleme (popüler dindarlık-kitabi dindarlık) Geertz'in, Waardenburg'un, Günay'ın teorik tespitlerine ve Arslan'ın (Arslan, 1997: 41) istatistiksel ispatına dayanır. Bizim dayandığımız bu iki modelimiz, bu iki dindarlık tarzının birbiriyle iletişimsiz değil tam tersine etkileşim halini esas alır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ilçesinde yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Battalgazi ilçesi, Malatya'nın kurulduğu ilk yerleşim alanı olması; popüler dindarlık araştırması için taşraya ait yerel nitelikleri de barındırmasının yanı sıra şehir merkezinde özellikle Çöşnük mahallesi ekseninde ikamet eden püriten dindarları barındırması ve yine hıdırellez geleneğinin fiilen devam ettiği Kernek mahallesinin bulunduğu bir saha olmasından ötürü; araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır.

Malatya şehri ilk olarak Arslantepe höyüğü etrafında kurulmuş, daha sonra bugünkü adıyla Battalgazi olarak anılan bölgede Romalılar tarafından şehrin ilk yer değiştirmesi yapılmış, daha sonra 1835'te Hafız Paşa'nın karargahını kurmasıyla birlikte 'Asbuzu' şu andaki şehir merkezine taşınmıştır (Akçadağ, 2016:185). Daha sonra 6 Aralık 2012 tarihli resmi gazetede belirtildiği üzere; Malatya büyükşehir statüsü kazanmış ve Battalgazi ilçesi şehir merkezinden bir kısım yerleşim bölgesi de eklenerek merkez ilçelerden biri olmuştur. Yaklaşık 8000 yıllık bir tarihi olan Malatya, tarihin çeşitli dönemlerinde birçok devletin hakimiyeti altına girmiş ve birçok kültürün yaşadığı bir şehir olmuştur (Akçadağ, 2016: 187).

Battalgazi ilçesi tarımsal sahaların çoğunlukta olduğu, ovanın etrafında kurulmuştur. Kentin en önemli geçim kaynağını kayısı tarımı ve ticareti oluşturmıştır. Malatya valiliğinin resmi internet sitesinde Battalgazi ilçesi nüfusu 295.821'dir.

Araştırma örneklemini tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 230 kişi ve amaçsal örnekleme yoluyla seçilmiş olan 41 diyanet görevlisi ve ilahiyat mezunu ve de Malatya'da püriten dindarlıklarıyla öne çıkmış olan ve kitabi dindarlar (Nida Dergisi çevresi) olarak adlandırdığımız 30 kişi oluşturmaktadır. İki farklı örnekleme yöntemi seçmiş olmamızın nedeni; araştırmamızın temel amacının kitabi ve popüler dindarlığı temsilen ik ayrı örnekleminin birbirinden farklılaşmasını ölçmek olmasından

kaynaklanmaktadır. Bu araştırma halkın popüler dindarlık düzeyi ile kitabi dindarlar olarak tanımladığımız kitlenin popüler dindarlık düzeyleri arasındaki farkı incelemek ve bunun ortaya çıkardığı gerilimleri ele almaktır. “Amaçsal örnekleme; çalışmanın amacı doğrultusunda bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasını sağlar” (Büyüköztürk vd., 2011: 89).

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen popüler dindarlık ölçeği: genel popüler dindarlık boyutu ve yerel dindarlık boyutunu içerecek şekilde hazırlanmıştır ve araştırmadaki veriler bu iki boyutlu tek ölçekle toplanmıştır. Ölçek geliştirme aşamasında Arslan (2004: 365) tarafından geliştirilen popüler dindarlık ölçeğinden faydalanılmış ve yerel popüler dindarlık boyutunu ölçen maddeler için ise Malatyanın yerel inanışları ilgili litataturden ve alan çalışmasından (gözlem) yararlanılmıştır.

Temel olarak genel popüler dindarlık ve (normatif) dindarlık olmak üzere iki boyuttan oluşan ve 36 madde içeren bu ölçeğin, araştırmanın amacına uygun olarak sadece popüler dindarlık boyutuna ilişkin 20 maddesi ele alınmıştır. Popüler dindarlığa ilişkin bu maddeler genel popüler dindarlık ile ilgili 14 madde ve yerel popüler dindarlığa ilişkin 6 madde üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada kullanılan bu ölçeğin popüler dindarlığa ilişkin 20 maddelik kısmının güvenirlik katsayısı Cronbach alfa 0, 902 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde, SPSS 22 programı kullanılmış ve programı kullanmada uzman kişilerden yardım alınmıştır. Anket uygulamasından önce pilot uygulama gerçekleştirilmiş, buna bağlı olarak bazı ifadeler düzeltilmiş ve anket halkın anlayabileceği şekilde düzenlenmiştir. Anket 5’li likert tipi olarak hazırlanmış ve maddede verilen duruma katılıp katılmadığını derecelendirerek sorulmuştur. Ankette bazı soru maddeleri ters soru olarak sorulmuş bu sayede düşünmeden işaretlemenin önüne geçmek ve anketi dikkatli bir şekilde cevaplandırmayı sağlamaya çalışıldı. Bunun dışında, katılımcıların tanımlayıcı bilgilerini elde etmek için cinsiyet, yaş, medeni hal, sosyo-ekonomik statü, öğrenim durumu, meslek durumları, dini görev durumları, kendilerini dindar görme durumları, medyada dini yayın takip etme durumları, dua şekilleri ve dini bilgiyi edinme durumlarını içeren bilgiler de toplanmıştır. Anket metni halka uygulanırken; Malatya ili Battalgazi ilçesinde farklı mahalleler uygulama alanı olarak kullanılmıştır.

Din görevlileri ve ilahiyat mezunlarına ise Dögep programı çerçevesinde Malatya M.E.M. tarafından organize edilen seminerlerden önce gerekli izinler alınarak, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine uygulanmış ayrıca cami ve kur'an kurslarında çalışan erkek ve kadın din görevlilerine de ulaşılarak uygulanmıştır. Püriten dindar olarak değerlendirdiğimiz yine kitabi dindarlık modeli olarak ele alınan ve Malatya'da Nida dergisi çerçevesinde faaliyet yapan katılımcılara da ulaşılarak anketimiz uygulanmıştır.

Anketimize 18 yaş ve üzeri her yaş, cinsiyet, eğitim, sosyo ekonomik düzey'den katılımcının katılmasına özen gösterilmiştir. Anket uygulanırken gönüllük esasına bağlı kalınmıştır.

2.4. Veri Analizi Ve Kullanılan İstatiksel Yöntemler

Bu çalışmada toplanan nicel verilerin analizinde parametrik yöntemlerden bağımsız örneklem t testi ve varyans analizi (ANOVA) kullanıldığı gibi parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis H testi ve Mann Whitney U testi de kullanılmıştır. Ayrıca bireylerin dini bilgiyi elde etme durumları ile popüler dindarlık düzeylerinin karşılaştırılması ve ilişkilerin tespiti edilmesinde Korelasyon yöntemlerinden Spearman testi kullanılmıştır.

Genel popüler dindarlık düzeylerine ve yerel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin verilerin normallik varsayımını karşılama durumlarına göre kullanılan yöntemler bulgular kısmında her bir analiz için ayrıca anlatılmıştır. Normallik varsayımı karşılama şartı olarak Cameron (2004) tarafından belirtilen verilere ilişkin dağılımlıların çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olma durumları incelenmiştir. Katılımcıların genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin durumlarını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan beşli likert tipi ölçek için veri çözümü yapılırken beşli ölçekteki dört aralık ($5-1=4$) için $4/5=0,80$ aralık katsayısı kullanılmıştır. Buna göre ölçeğin değerlendirilmesine yönelik aralıklar Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablo 2.1. Ölçekleri değerlendirme için hesaplanan aralık katsayıları

Ölçek tipi	Değerlendirme Kriteri	Değerlendirme Aralıkları
Beşli likert tip	Çok Düşük	1, 00 – 1, 79
	Düşük	1, 80 – 2, 59
	Orta	2, 60 – 3, 39
	Yüksek	3, 40 – 4, 19
	Çok Yüksek	4, 20 – 5, 00

Tablo 2.1’de yer aldığı şekilde katılımcıların genel ve yerel popüler dindarlık düzeyleri değerlendirilirken grupların ortalamaları 1, 00 – 1, 79 aralığında olanlar çok düşük düzey, 1, 80 – 2, 59 aralığında olanlar düşük düzey, 2, 60 – 3, 39 aralığında olanlar orta düzey, 3, 40 – 4, 19 aralığında olanlar yüksek düzey ve 4, 20 – 5, 00 aralığında olanlar çok yüksek düzey olarak ele alınmıştır.

2.5. Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geçerliliği

Popüler Dindarlık ölçeğinin geçerliliği çalışması tarafımızdan yapılmıştır. Dindarlık ölçeği hazırlandıktan sonra geçerlilik ve güvenirlik testine tabi tutulmuştur. Dindarlık ölçeğinin geçerliliği için Faktör analizi uygulanmıştır. Uygulanan faktör analizinde maddelerin “iki faktörde” yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi Genel popüler dindarlıkla ilgili maddeler diğeri ise Yerel popüler dindarlıkla ilgili maddelerdir. Az sayıda madde diğer faktörlerde gözlenmektedir. Bunlar bu iki dindarlık boyutunun alt boyutları olarak değerlendirilmiştir. Faktör analizi ile detaylı bilgiler bulgular kısmında verilmiştir.

Faktör analizinin yorumlanabilir olduğuna KMO ve Barlett Testi sonuçlarının; ‘Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy=0.901 ve Barlett Test of Sphericity=3142.984, Significance=0.000’a bakarak değerlendirdik. Bu testler dindarlık ölçeğimizin yüksek düzeyde geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Yine ölçeğinin geçerliliği için uzman görüşüne başvurulmuş ve ölçeğin geçerliğini yüksek olduğu tespit edilmiştir. Popüler dindarlık ölçeği hazırlanırken araştırmamızın birinci bölümünde kavramsal çerçeve bölümünde açıkladığımız akademik çalışmalar doğrultusunda hareket edilmiş; genel geçer halk arasında uygulanan popüler dindarlık davranış ve tutumlarının yanı sıra, Malatya’ya özgü yerel popüler dindarlık davranış ve

tutumları da dikkate alınarak genel ve yerel boyutta popüler dindarlık ölçeği oluşturulmuştur.

Yaptığımız faktör analizi ölçeğin geçerliliğini ortaya çıkardığı için ve geçerliliğin araştırmanın en temel niteliği olması dolayısıyla, araştırmamızda kullandığımız ölçeğin maddelerine uygulanmıştır. Araştırmamızın bağımlı değişkenin olan her iki dindarlık boyutuna verilen cevaplardan hareketle faktör analizi principal component with iterations ile uygulanmış ve sonuç olarak 1.0 üzeri 5 faktör tespit edilmiştir. Faktör analizinin yorumlanabilir olduğuna KMO ve Barlett Testi sonuçlarının; ‘Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy=0.901’ ve Barlett Test of Sphericity=3142.984, Significance=0.000’a bakarak karar verilmiştir. Her bir faktör kümesinin özdeğerleri, varyans yüzdeleri aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

2.5.1. Faktörler, Faktör Özdeğerleri ve Varyans Yüzdeleri

Tablo 2.2. Popüler Dindarlık Ölçeği Faktörleri, Faktör Özdeğerleri ve Varyans Yüzdeleri

FAKTÖRLER	ÖZDEĞER	VARYANS
Faktör 1	7,606	31,693
Faktör 2	3,089	12,873
Faktör 3	1,232	5,128
Faktör 4	1,193	4,971
Faktör 5	1,149	4,786

Tablo 2.2’ye bakıldığında, tutum maddelerinin 5 faktöre ayrıldığı görülmektedir. Bu faktörlerini ilk ikisinin çok yoğun bir yüklemeye sahip olduğu görülmektedir. Birinci faktörün öz değeri 7.606 iken, ikinci faktörün 3.089 olduğu görülmektedir. Diğer faktörler ise 1.231 ve altında bir değere sahiptir. Dindarlık ölçeğimizi; genel popüler dindarlık tutum ve davranışları ile yerel popüler dindarlık davranış ve tutumları olarak iki ölçek boyutu ile değerlendirdik. Tablo 2.2’ye göre faktör 1; genel popüler dindarlık boyutunu, faktör 2 ise yerel popüler dindarlık boyutunu göstermektedir. Diğer faktörler bu iki temel boyutun alt boyutlarıdır.

Tablo 2.3. Popüler Dindarlık Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri ve Ortak Faktörlerde Belirlenen Toplam Varyans Oranları

Faktör 1 maddeler	Faktör Yükleri	Md. toplam varyans oranları
md.2	0, 668	0, 540
md.3	0, 513	0, 401
md.6	0, 758	0, 597
md.7	0, 736	0, 640
md.8	0, 703	0, 689
md.10	0, 644	0, 458
md.11	0, 631	0, 558
md.13	0, 479	0, 497
md.15	0, 663	0, 618
md.19	0, 671	0, 660
md.24	0, 528	0, 511
md.25	0, 496	0, 484
md.32	0, 632	0, 514
md.36	0, 546	0, 490

Faktör 2 maddeleri	Faktör Yükleri	Md. toplam varyans oranları
md.5	0, 644	0, 503
md.28	0, 868	0, 456
md.29	0, 817	0, 572
md.30	0, 855	0, 517
md. 31	0, 843	0, 490
md.33	0, 765	0, 485

Tablo 2.3'e göre ise 14 adet genel popüler dindarlık maddesi faktör 1 de yoğunlaşmış 6 adet yerel popüler dindarlık maddesi ise faktör 2 de yoğunlaşmıştır. Tablo 2.3'e göre birinci faktör kümesinin büyük çoğunluğunu popüler dindarlık ölçeğinde genel popüler inanış ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu faktördeki maddeler popüler dindarlıkla alakalı türbe-yatır kültü (md. 8), evliya kültü (md. 2, 7, 24, 32), eski inançlarının izleri (md. 11, 13, 36), tasavvufi boyut (md. 3, 6, 5), mehdi inancı (md.10), hatim mevlit ritüelleri (md. 15, 19) özellikler içermektedir. Tablo 2.3'e göre ikinci faktör kümemizin tamamı Malatya'ya özgü yerel popüler inanç ve uygulamaları içerir. Bu faktördeki maddeler ise; eski inançların izlerini (md. 5, 31, 33) türbe yatır kültü (md. 28, 29, 30) içermektedir. Türk Popüler Dindarlığının temel karakteristiği, evliya kültü merkezli oluşu, dolayısıyla şekillendirdiği bir Müslümanlık yorumu olmasıdır.(Ocak, 2005, 52) Ölçeğimizi oluştururken Popüler Dindarlık kavramının bu özelliklerini

dikkate alarak hazırladık. Elde ettiğimiz faktör analizi sonuçları da bu özelliklerin genel popüler inanç ve uygulamaları yansıttığını doğruladı. Ocak’a göre: popüler dindarlığın bir teşkilatı, sistematığı ve hiyerarşik bir yapıyı barındırmadığını ifade ediyor (2005:53). Bu bağlamda popüler inanç ve uygulamaları ölçtüğümüzde yerel unsurları da dikkate almamız, popüler kültürün içinde bulunduğu coğrafya, etnisite, kültürel ortam, sosyo ekonomik farklılıkları barındırmasından ötürü zaruridir. İkinci faktörümüzde yoğunlaşan maddeler yerel popüler inanç ve uygulamaları içermektedir.

2.6. Popüler Dindarlık Ölçeğinin Güvenirliği

Güvenirlilik testi için dindarlık ölçeğine ‘Cronbach Alpha’ testini uyguladık. Ölçeğimizin genel popüler dindarlık boyutu ve yerel popüler dindarlık boyutunu içeren 20 maddemiz için güvenirlilik;

Cronbach Alpha’sı = 0.902 olarak bulunmuştur. Genel Popüler Dindarlık boyutunu için güvenirlilik; Cronbach Alpha’sı = 0.888, Yerel Popüler Dindarlık boyutu için ise Cronbach Alpha’sı = 0.903 olarak bulunmuştur. Ölçeğimiz Cronbach Alpha testine göre yüksek güvenirlilikte olduğu ortaya çıkmıştır.

2.7. Kişisel Bilgi Anketi

Anketin bu bölümü araştırmamızın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Bu bölümde toplam on iki madde içinde on yedi bağımsız değişken belirlenmiştir. Kişisel bilgi anketi anketin ön kısmında sunulmuş anketin ikinci bölümünde ise dindarlık ölçeği sunulmuştur.

2.8. Karşılaşılan Güçlükler

Anketin uygulanmasında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Din konusu toplumumuz kendi hakkında bilgi vermekten çekindiği başat konulardan biridir. Toplumda yaşanan kimi olaylar toplumsal bellekte; din konusunda bilgi vermekten kaçınma yahut benden bu bilgileri neden istiyorlar tarzında kimi sorulara yönelme gibi bir yaklaşım oluşturmaktadır. İnsanlar kendilerine zarara vereceği endişesiyle uygulamaya katılma noktasında çekingen davranışlar göstermişlerdir. Bazı anketler birden fazla şıkkın işaretlendiği yahut bazı soruların işaretlenmeden verildiği tespit edilmiştir. Bu sorunları aşmak için ise anket uygulanırken kesinlikle kişinin adının

yahut adresinin istenmediği belirtilmiş, güven sağlayıcı ifadeler kullanılmış ve kişilerin güvendikleri insanlar vasıtasıyla anketimiz gerçekleştirilmiştir. Bütün bunların haricinde, ilgili çalışmadan dolayı bazı katılımcıların memnuniyet duydukları ve teşekkür ettikleri de gözlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmamızın bu bölümünde örneklem grubunun genel nitelikleri ele alınacak, bağımsız değişkenlerin örneklem grubunda nasıl dağılım gösterdiği üzerinde durulacaktır. Sonraki alt bölümde faktör analizinin her iki dindarlık boyutunda nasıl dağılım gösterdiğine bakılacaktır. Üçüncü alt bölümde ise hipotezlerin sınanması doğrultusundaki istatistiksel bulgular ele alınacaktır.

3.1. Örneklemin Genel Özellikleri

Araştırmamızda 300 kişiye anket uygulanmış olup bunların 41 kişisi dini görevi bulunan(dıyanet personeli yahut ilahiyat mezunu), 30 kişi Malatya'ya özgü kitabi dindarlıklarıyla bilinen püriten dindarlara aittir. 229 kişi ise halk arasından random metoduyla seçilen kişilerdir. Seçtiğimiz 30 kişi kotalanarak seçilmiştir.

Tablo 3.1. Örneklem Grubu

Örneklem Grubu	N	%
Din Görevlisi	41	10
Kitabı Dindar	30	14
Halk	229	76
Toplam	300	100

Örneklem grubunun bağımsız değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, aile tipi vd.) açısından nasıl bir dağılım gösterdiği aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

- **Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı**

Tablo 3.2. Cinsiyete göre dağılım

Cinsiyet	N	%
Kadın	170	57
Erkek	130	43
Toplam	300	100

Tablo 3.2’deki dağılıma göre örnekleme; kadınların oranı erkeklere oranla daha fazladır.

- **Örneklem Grubunun Yaşa Göre Dağılımı**

Tablo 3.3. Yaşa göre dağılım

Yaş Grupları	N	%
18-25	73	24
26-30	38	13
31-40	54	18
41-50	68	23
51-60	47	16
60+	20	6
Toplam	300	100

Yaş değişkeni açısından örneklem grubumuzun yaklaşık dörtte bir oranında 18-25 yaş aralığı ve yine aynı oranlarda 41-50 aralığının oluşturduğu görülmektedir. Örneklem grubumuzun % 88 ‘ini 18-50 yaş, %22’sini ise 50 yaş ve yukarısı oluşturmaktadır.

- **Örneklem Grubunun Medeni Hale Göre Dağılımı**

Tablo 3.4. Medeni duruma göre dağılım

Medeni Hal	N	%
Bekar	103	34
Evli	170	57
Boşanmış	11	4
Dul	16	5
Toplam	300	100

Medeni durum değişkeninde ise evli bireyler çoğunlukta olmasına rağmen her medeni durum için analize yeter sayıda katılımcı bulunmaktadır.

- **Örneklem Grubunun Eğitim Durumuna Göre Dağılımı**

Tablo 3.5. Eğitim durumuna göre dağılım

Yaş Grupları	N	%
Okur-Yazar değil	5	2
Okur-Yazar Diplomasız	13	5
İlkokul	24	6
Ortaokul	31	11
Lise ve Dengi	86	29
Üniversite	141	47
Toplam	300	100

Tablo 3.5’deki dağılıma göre örneklem grubunun yaklaşık olarak yarısına yakını üniversite mezunudur. Lise ve dengi okullardan mezunlar ise %30’u, daha alt kademe okullar ve okur yazar olmayanların toplamı ise % 25 oranındadır.

- **Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Dağılımı**

Tablo 3.6. Mesleğe göre dağılım

Meslek Durumları	N	%
Memur	94	30
İşçi	11	4
Esnaf	22	7
Serbest Meslek	13	5
Emekli	17	6
Ev Hanımı	62	27
Öğrenci	58	19
Diğer	11	4
İş Arayan	12	4
Toplam	300	100

Tablo 3.6’ya göre örneklem grubunda çoğunluk meslek grubunu memur ve ev kadınları oluşturmaktadır. Diyanet personelinin aynı zamanda memur olduğu düşünülürse, genel dağılımın araştırma için makul sayıda farklı meslek gruplarını içerdiği söylenebilir.

- **Örneklem Grubunun Sosyo-Ekonomik Statü Göre Dağılımı**

Tablo 3.7. Sosyo-ekonomik tabakaya göre dağılım

Yaş Grupları	N	%
Üst Tabaka	4	2
Orta Tabakanın Üstü	43	14
Orta Tabaka	197	65
Orta Tabakanın Altı	43	14
Alt Tabaka	13	5
Toplam	300	100

Tablo 3.7'ye göre örneklem grubunun büyük bir çoğunluğunu orta tabaka oluşturmuştur.

- **Örneklem Grubunun Kendilerini Dindar Görme Dereceleri Göre Dağılımı**

Tablo 3.8. Dindarlık algısına göre dağılım

Dindarlık	N	%
Dindar Olmayan	20	7
Biraz Dindar	113	38
Dindar	151	50
Çok Dindar	16	5
Toplam	300	100

Tablo 3.8'e göre; örneklem grubunun yarışı kendisini dindar olarak tanımlarken, % 38 'i ise biraz dindar olarak tanımlamıştır. Örneklem grubunun %93'ü kendini bir biçimde dindar olarak tanımlarken % 7 si dindar olmadığını ifade etmiştir.

- **Örneklem Grubunun Medyadan Dini Yayın Takip Etme Tercihine Göre Dağılımı**

Tablo 3.9. Dini yayına göre dağılım

Medya Takip	N	%
Evet	168	56
Hayır	132	44
Toplam	300	100

Tablo 3.9'a göre örneklem grubunda; medya üzerinden dinin program ve tartışma programlarını takip edenler çoğunluğu oluşturmaktadır.

- **Örneklem Grubunun Dua ve Yakarığa Bulunma Yolları Göre Dağılımı**

Tablo 3.10. Dua ve yakarığa göre dağılım

Dua ve Yakarış Yolu	Tercih	N	%
Normal İbadet	Evet	266	89
	Hayır	34	11
Hatim veya Yasin vb	Evet	79	26
	Hayır	221	74
Mevlit Töreni	Evet	47	16
	Hayır	253	84
Münacaat Duası	Evet	25	8
	Hayır	275	92
Zikir Meclisleri	Evet	13	4
	Hayır	287	96
Muska, Boncuk vb	Evet	7	2
	Hayır	293	98

Tablo 3.10 incelendiğinde; örneklem grubunun dua ve yakarış olarak dinin normal ibadetlerini tercih ettiği görülmektedir.

- **Örneklem Grubunun Tarikatlara Karşı Bakış Açısı Göre Dağılımı**

Tablo 3.11. Tarikatlara bakışa göre dağılım

Meslek Durumları	N	%
Dinin anlaşılmasını engelleme	145	48
Dinin anlaşılmasına yardımcı olma	63	21
Ülkenin gelişmesini engelleme	37	12
Manevi ihtiyaç tatmininde yardımcı olma	55	19
Toplam	300	100

Tablo 3.11'e göre; örneklem grubunun % 60 'ı tarikatlerin dinin anlaşılması ve ülkenin gelişmesini engellediğini % 40'ının ise tarikatlere olumlu bir tutum gösterdiği anlaşılmaktadır.

3.2. Dindarlık Ölçeğinin Boyutları

Faktör analizine göre popüler dindarlık ölçeğimiz genel popüler inanç ve uygulamalar ile yerel popüler inanç ve uygulamaları içeren iki boyutlu bir ölçek olarak

değerlendirilmiştir. Tablo 3.16.'da verdiğimiz bu boyutları (genel popüler dindarlık-yerel popüler dindarlık) maddelere verilen cevaplar açısından göstermek istiyoruz.

3.2.1. Genel Popüler Dindarlık Ölçeğinin Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı

Faktör analizine göre ortaya çıkan dindarlık boyutlarının maddelerini halkın ve kitabi dindarların, maddelere verdikleri cevaplar üzerinden ele almak istiyoruz. Faktör analizine göre ölçeğimiz; genel popüler dini inanış ve uygulamalar ve yerel popüler dini inanış ve uygulamalar olarak iki boyutlu olarak ortaya çıkmıştır. İlk olarak genel popüler dini inanış ve uygulamalara verilen cevapları karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz.

Tablo 3.12. Halkın Genel Popüler Dindarlık Maddelerinin Dağılımı

	% Hiç Katılmıyorum	% Kısmen Katılmıyorum	% Orta Düzeyde Katılmıyorum	% Çoğunlukla Katılmıyorum	% Tamamen Katılmıyorum
Md. 2 Veli, Evliyaullah'tan insanlar bize göre Allah'a daha yakındır.	18,1	15,6	20,0	22,6	23,3
Md. 3 Herhangi bir tarikata mensup olmak, dini daha iyi anlamamızı ve yaşamamızı sağlar.	49,3	18,1	14,1	8,1	9,6
Md. 6 Kandil geceleri manevi anlamda beni olumlu etkiler	8,9	11,1	11,9	16,0	51,9
Md. 7 Allah dostu insanlar keramet gösterebilir.	20,7	16,7	19,3	18,5	24,8
Md. 8 Türbeye yahut “ziyarete” gitmek bana manevi huzur verir	26,3	13,3	20,7	18,1	21,5
Md.10 Mehdi bir gün gelecek ve bütün Müslümanları kurtaracaktır.	31,9	16,3	13,0	15,6	23,3
Md.11 Bazı insanlar, nazar değildir.	8,1	12,6	12,2	26,3	40,7
Md.13 Kötü bir şeyi düşünmek ve söylemek uğursuzluktur.	34,1	20,7	17,8	12,6	14,8
Md.15 Cenazelerde hatim ve mevlit okutmak ölünün ruhunu huzura kavuşturur.	15,9	17,8	18,5	23,3	24,4
Md.19 Evlerde okunan hatimlerde; üzerine Kur'an okunan şeker ve su şifalıdır.	27,8	22,2	17,8	14,8	17,4
Md.24 Allah dostları veliler bize şefaate edebilir.	33,7	18,5	14,4	14,1	19,3
Md.25 Zikir ayinleri manevi olarak beni vecde getirir.	40,7	25,2	15,6	9,6	8,5
Md.32 Allah dostlarının, duasını almak insanı belalardan korur.	10,0	24,1	19,3	17,4	29,3
Md.36 Hıdırellez'in İslam'dayeri yoktur.	32,6	8,9	13,0	19,3	26,3

Tablo 3.12’ye göre; en yüksek kabul etme oranı ‘kandil gecelerinin manevi anlamda huzur vermesi’ maddesine aittir. Tablo 3.12; incelendiğinde halkın genel popüler inanç düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 3.12’de; ‘tarikatlerde yaygın olan dini inanış ve davranışların’ ile ilgili maddelerin ‘bir tarikate mensup olmayı olumlu görme’ maddesi ile anlamlı ayrıştıkları görülmüştür. Tarikatlerde yaygın olarak uygulanagelen davranışların, tarikati olumlu görme tutumundan fazla olduğu görülmüştür. Toplumda ‘nazar inancının’ dahir hayli yüksek olduğu görülmüştür. Türk popüler dindarlığının karakteristiği türbe/yatır kültüdür. Tablo 3.12’ye göre Malatya halkının ‘türbe/yatırlarda manevi huzur bulma’ oranı yüksektir denilebilir.

Tablo 3.13. Kitabî Dindarların (Nidacıların) Genel Popüler İnanç Maddelerinin Dağılımı

	% Hiç Katılmıyorum	% Kısmen Katılmıyorum	% Orta Düzeyde Katılmıyorum	% Çoğunlukla Katılmıyorum	% Tamamen Katılmıyorum
Md. 2 Veli, Evliyaullah’tan insanlar bize göre Allah’a daha yakındır.	100	0	0	0	0
Md. 3 Herhangi bir tarikata mensup olmak, dini daha iyi anlamamızı ve yaşamamızı sağlar.	100	0	0	0	0
Md. 6 Kandil geceleri manevi anlamda beni olumlu etkiler	83,3	6,7	6,7	0	3,3
Md. 7 Allah dostu insanlar keramet gösterebilir.	100	0	0	0	0
Md. 8 Türbeye yahut “ziyarete” gitmek bana manevi huzur verir	100	0	0	0	0
Md.10 Mehdi bir gün gelecek ve bütün Müslümanları kurtaracaktır.	100	0	0	0	0
Md.11 Bazı insanlar, nazar değildir.	46,7	36,7	6,7	0	10,0
Md.13 Kötü bir şeyi düşünmek ve söylemek uğursuzluktur.	93,3	6,7	0	0	0
Md.15 Cenazelerde hatim ve mevlit okutmak ölünün ruhunu huzura kavuşturur.	100	0	0	0	0
Md.19 Evlerde okunan hatimlerde; üzerine Kur’an okunan şeker ve su şifalıdır.	100	0	0	0	0
Md.24 Allah dostları veliler bize şefaate edebilir.	96,7	3,3	0	0	0
Md.25 Zikir ayinleri manevi olarak beni vecde getirir.	100	0	0	0	0
Md.32 Allah dostlarının, duasını almak insanı belalardan korur.	40,0	43,3	10,0	0	6,7
Md.36 Hıdırellez’in İslam’dayeri yoktur.	0	0	0	3,3	96,7

Tablo 3.13’e göre kitabî dindarların (Nida Dergisi çevresi) genel popüler dindarlık düzeyleri oldukça düşüktür. Tablo 3.13’de genel popüler dindarlık maddelerinin büyük

bir bölümü ‘tamamen katılmıyorum’ seçeneği üzerinden cevaplandırılmıştır. Tablo 3.13’e göre ‘nazar inancı’ diğer maddelerden farklı bir kabul edilme oranına sahiptir. ‘dua’ ve ‘kandil’ geleneksel dindarlığa ait olmasına rağmen ‘nazar’ eski inanışlar kaynaklı kabul edilir. Kitabi dindarlar son derece püriten bir yaklaşım içerisinde olmalarına rağmen bu maddelerde ayrışma görülmesi dikkat çekicidir.

Tablo 3.12 ve Tablo 3.13’e göre halkın ve kitabi dindarların genel popüler inanış ve uygulamalarında gerilim noktaları; türbe/ yatır kültü, evliya kültü, tasavvufi inanç ve davranışlar, hatim/mevrit törenlerindeki kimi uygulamalar, mehdi inancı, eski inanışlara dair izler olarak görülebilir. Halkın kitabi dindarların genel popüler inanış ve uygulamalarında ortak paydalar ise; geleneksel dindarlık inanç ve uygulamaları (kandil, duanın koruyucu etkisi) ve nazar inancı olduğu söylenebilir.

3.2.2. Yerel Popüler Dindarlık Ölçeğinin Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı

Ölçeğimizin Yerel popüler dindarlık boyutu; Malatya’ya özgü popüler dini inanç ve uygulamaları içermektedir. Araştırmamızın evreni Malatya’nın merkez ilçesi olan Battalgazi ilçesidir. Battalgazi ilçesi, Malatya’nın en eski yerleşim yeridir. Biz araştırmamızda bu ilçede yaygın bir şekilde ziyaret edilen türbe ve yatırları ve yerel eski inanışlardan kalan davranışları esas aldık.

Tablo 3.14. Halkın Yerel Popüler Dindarlık Maddelerinin Dağılımı

	% Hiç Katılmıyorum	% Kısmen Katılıyorum	% Orta Düzeyde Katılıyorum	% Çoğunlukla Katılıyorum	% Tamamen Katılıyorum
Md.5 Nazar değen kişiye tuz çevrilerek nazarın etkisi azaltılabilir.	60,7	14,8	10,7	5,9	7,8
Md.28 Kırklar Mezarlığının etrafında soluksuz 3 tur atarsan dileklerin kabul olur	78,1	9,3	7,4	2,2	3,0
Md.29 Hasan Basri Türbesi (korucuk) akıl hastalığı bulunanlara şifa verir.	63,0	13,0	11,5	5,9	6,7
Md.30 Abdulvahap Türbesi çocuk sahibi olamayanlara şifa dağıtır.	68,1	14,1	9,3	3,7	4,8
Md.31 Hıdırellezde dilekleri, Derme Suyu'na atmak dileklerin kabul olmasını sağlar.	71,5	11,1	7,8	5,6	4,1
Md.33 Kapı eşiklerine basmak uğursuzluktur.	72,6	12,2	4,8	6,3	4,1

Tablo 3.14 incelendiğinde; ‘hiç katılmıyorum’ seçeneğinin diğer seçeneklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Kabul etme oranları içinde en yüksek oranının ‘kısmen katılıyorum seçeneği olduğu görülmüştür. Yerel popüler dini inanış ve uygulamalarda en yüksek kabul edilme oranı; ‘nazarın etkisinin tuz çevrilerek azalabileceği’ inancıdır. Türbe/yatır kültüründe ise ‘Hasan Basri Türbesinin akıl hastalığı bulunanlar için şifa verdiği’ inancı en yüksek orandadır. Bu bağlamda halkın; Hasan Basri Türbesine, diğer türbe ve yatırlara göre daha fazla teveccüh gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3.15. Kitabi Dindarların (Nidacıların) Yerel Popüler Dindarlık Maddelerinin Dağılımı

	% Hiç Katılmıyorum	% Kısmen Katılmıyorum	% Orta Düzeyde Katılmıyorum	% Çoğunlukla Katılmıyorum	% Tamamen Katılmıyorum
Md.5 Nazar değen kişiye tuz çevrilerek nazarın etkisi azaltılabilir.	100	0	0	0	0
Md.28 Kırklar Mezarlığının etrafında soluksuz 3 tur atarsan dileklerin kabul olur	100	0	0	0	0
Md.29 Hasan Basri Türbesi (korucuk) akıl hastalığı bulunanlara şifa verir.	100	0	0	0	0
Md.30 Abdulvahap Türbesi çocuk sahibi olamayanlara şifa dağıtır.	100	0	0	0	0
Md.31 Hıdırellezde dilekleri, Derme Suyu’na atmak dileklerin kabul olmasını sağlar.	100	0	0	0	0
Md.33 Kapı eşiklerine basmak uğursuzluktur.	100	0	0	0	0

Tablo 3.15’e göre kitabi dindarların (Nida Dergisi çevresi) yerel popüler dindarlık inanç ve uygulamalarını kabul etmedikleri görülmüştür. Kitabi dindarlar olarak tanımladığımız Nida Dergisi çevresinde faaliyet gösteren püriten dindarların tamamı yerel popüler dindarlık maddelerinde ‘hiç katılmıyorum’ seçeneğini kabul etmişlerdir. Tablo 3.14 ve Tablo 3.15 birlikte incelendiğinde halkın yerel popüler inanışları ile kitabi dindarlar arasında büyük farklılık görülmektedir. Bu bağlamda türbe/yatır kültü ve eski inanış ve uygulamalar; popüler dindarlar ve kitabi dindarlar arasındaki gerilim alanlarıdır denilebilir.

3.3. Bulgular

Bu çalışmada, çalışmaya katılan bireylerin farklı değişkenlere göre popüler dindarlık düzeyleri incelenmiştir. Bu bölümde, çalışmanın verileri yöntem bölümünde belirtilen veri analizi teknikleri kullanılarak incelenmiş ve ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Bulgular araştırma problemlerine göre yorumlanarak bireylerin popüler

dindarlık düzeylerinin alt boyutları olan yerel ve genel popüler dindarlık düzeyleri açısından bu bölümde ele alınacaktır.

3.3.1. Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Bu çalışmada katılımcılar üç ana kategoriye göre şekillendirilmiştir. Bu kategorilerden ilki olan “resmi din görevlileri” Milli Eğitim Bakanlığı’nda çalışan din dersi öğretmenleri ile DİB’de çalışan din görevlilerinden oluşmaktadır. İkinci kategorimiz olan kitabi dindarlar da Nida Dergisi çevresinden oluşmaktadır. Üçüncü kategorimiz de bunların dışındaki normal halk kesimidir. Katılımcıların popüler dindarlık düzeyleri bu üç ana kategoriye göre analiz edilmiştir (Bkz. Tablo 3.16)

Tablo 3.16. Gruplara göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Gruplar	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Din Görevlisi	2, 57	0, 81	-0, 09	-0, 90
	Kitabı Dindar	1, 16	0, 16	1, 58	3, 92
	Halk	3, 04	0, 64	-0, 25	-0, 44
Yerel	Din Görevlisi	1, 24	0, 59	2, 80	7, 17
	Kitabı Dindar	1, 01	0, 01	5, 48	26, 05
	Halk	1, 72	0, 96	1, 72	2, 37

Tablo 3.16’deki verilere göre, din görevlilerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 24$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında yer aldığı görülürken genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=2, 57$) düşük (1, 80-2, 59) aralığında yer aldığı söylenebilir. Kitabı dindarların ise yerel popüler dindarlık ($\bar{X}=1, 01$) ve genel popüler dindarlık ($\bar{X}=1, 16$) düzeyleri çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında yer almaktadır. Dini görevi olmayan halkın ise yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 72$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında seyrettiği görülürken genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=3, 04$) orta (2, 60-3, 39) aralıkta olduğu bulunmuştur. Genel popüler dindarlık düzeyi ve yerel popüler dindarlık düzeyi için bazı grupların çarpıklık ve basıklık değerleri Cameron (2004) belirttiği gibi -2 ve +2 arasında olmadığından normal dağılım göstermediği kabul edilmiştir. Bu nedenle bu inceleme Kruskal Wallis-H testi ile gerçekleştirilmiş olup sonuçlar Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 3.17. Dini görevler ile genel ve yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları

Popüler Dindarlık	Dini Görev	N	Sıra Ortalaması	X ²	p	Anlamlı Fark Mann Whitney U
Genel	Din Görevlisi	41	127, 88	84, 75	0, 0001	1-2
	Kitabı Dindar	30	19, 67			1-3
	Halk	229	171, 69			2-3
Yerel	Din Görevlisi	41	106, 30	50, 06	0, 0001	1-2
	Kitabı Dindar	30	72, 10			1-3
	Halk	229	168, 68			2-3

Tablo 3.17’de görüldüğü üzere, bireylerin genel popüler dindarlık düzeyleri ile dini görevleri arasında din görevlisi için 127, 88, kitabı dindar için 19, 67 ve dini görevi olmayan halk için 171, 69 sıra ortalaması ile anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($H(2, N=300)=84, 758, p<0, 05$). Bu anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için yapılan Mann Whitney U testi ile tüm grupların genel popüler dindarlık açısından birbirinden farklılaştığı görülmüştür. Buna göre Kitabı dindarların genel popüler dindarlık düzeyinin Din görevlilerin popüler dindarlık düzeyinden daha düşük olduğu görülürken, dini görevi olmayan halkın genel popüler dindarlık düzeyinin diğer gruplardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bireylerin yerel popüler dindarlık düzeyleri ile dini görevleri arasındaki farklılaşmaya ilişkin Tablo 20’de ki Kruskall Wallis H testi sonuçları incelendiğinde din görevlisi için 106, 30, kitabı dindar için 72, 10 ve dini görevi olmayan halk için 168, 68 sıra ortalaması ile yerel popüler dindarlık düzeylerinin dini göreve göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($H(2, N=300)=50, 063, p<0, 05$). Bu anlamlı farklılığın kaynağını açığa çıkarmak için yapılan Mann Whitney U testine göre ise tüm grupların birbirinden yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından farklılaştığı ve yukarıdaki sonuca benzer şekilde yerel popüler dindarlığın da kitabı dindarlar için dini görevlilerden daha düşük ve halk için de dini görevlilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmamızın ilk hipotezi, ‘*halkın popüler dindarlık düzeylerinin din görevlilerinin popüler dindarlık düzeyinden yüksek olduğuydu.*’ Elde ettiğimiz bulgular bu hipotezimiz doğrulamıştır. Arslan’ın (1997: 65) araştırmasında resmi din görevlilerinin popüler dindarlık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. İlgili araştırma sadece İ.H.L. mezunu resmi din görevlileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızda ise DİB’de görev yapan ilahiyatçılar ve MEB’de görev yapan Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi

öğretmenlerine anketimiz uygulanmıştır. Aradaki farklılığın bundan kaynaklandığı söylenebilir. Araştırmamızda hakkın dindarlık seviyesinin hem din görevlilerinden hem de kitabi dindarlardan ‘Nidacılar’dan daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca din görevlilerinin popüler dindarlık düzeyinin kitabi dindarlardan yüksek olduğu sonucu tespit edilmiştir. Bu bulgular ‘*Halkın popüler dindarlık düzeyi, kitabi dindar olarak tanımladığımız ‘Nidacılar’ olarak bilinen püriten dindarların popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.*’ ve ‘*Din görevlilerinin dindarlık düzeyi kitabi dindar olarak tanımladığımız ‘Nidacılar’ olarak bilinen püriten dindarların popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.*’ şeklindeki ikinci ve üçüncü hipotezimizi doğrulamaktadır.

3.3.2. Cinsiyete Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Bu bölümde katılımcıların kişisel tanımlayıcı bilgilerinden olan cinsiyet değişkenine göre popüler dindarlık düzeyleri arası ilişki, popüler dindarlığın alt boyutları olan genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlığa göre incelenmiştir (Tablo 3.18).

Tablo 3.18. Cinsiyete göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Cinsiyet	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Erkek	2, 74	0, 95	-0, 27	-0, 89
	Kadın	2, 82	0, 94	-0, 26	-0, 73
Yerel	Erkek	1, 45	0, 73	2, 49	7, 04
	Kadın	1, 69	0, 99	1, 68	2, 01

Öncelikle tablo 3.18’deki verilere göre, erkeklerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 45$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında yer aldığı görülürken genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=2, 74$) orta (2, 60-3, 39) aralığında yer aldığı söylenebilir. Kadınların ise yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 69$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında seyrettiği görülürken genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=2, 82$) orta (2, 60-3, 39) aralıkta olduğu bulunmuştur. Yerel popüler dindarlık düzeyinin hem erkek hem de kadınlara ilişkin verilerde çarpıklık ve basıklık değerleri Cameron (2004) belirttiği gibi -2 ve +2 arasında olmadığından normal dağılım göstermediği kabul edilmiştir. Bu nedenle genel popüler dindarlığa ilişkin analizler bağımsız örneklem t-testi ile incelenirken yerel popüler dindarlığa ilişkin analizler Mann Whitney U testi ile incelenmiş olup sonuçlar Tablo 3.19 ve Tablo 3.20’de verilmiştir.

Tablo 3.19. Cinsiyet ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik t testi sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	Sd	t	p
Erkek	130	2, 74	0, 95	298	-0, 663	0, 508
Kadın	170	2, 82	0, 94			

Tablo 3.20. Cinsiyet ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Mann Whitney U testi sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	X^2	P
Erkek	130	141, 69	9904, 5	0, 105
Kadın	170	157, 24		

Öncelikle Tablo 3.19'deki bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçlarına göre erkeklerin ($\bar{X}=2, 74$, $SS=0, 95$) ve kadınların ($\bar{X}=2, 82$, $SS=0, 94$) genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($t=-0, 663$, $p>0, 05$). Benzer şekilde Tablo 3.20'deki Mann Whitney U testi sonuçlarına göre erkekler için 141, 69 sıra ortalaması ve kadınlar için 157, 24 sıra ortalaması ile cinsiyet değişkeni ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ve kadınlar ile erkeklerin yerel popüler dindarlık düzeyleri için de anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur ($U=9904, 5$, $p>0, 05$).

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular, cinsiyete bağlı olarak popüler dindarlık düzeyinde bir farklılaşma olmadığıdır. Bu bulgular; 'kadınların popüler dindarlık boyutu yüksektir' şeklindeki dördüncü hipotezimizi doğrulamamaktadır. Bu bulgu Arslan'ın (2004: 202) "cinsiyete göre halkın popüler dindarlık düzeyleri arasında önemli bir fark bulunmamaktadır" tespitiyle paraleldir.

3.3.3. Yaş'a Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Katılımcıların yaş aralıklarına göre popüler dindarlık düzeyleri arası ilişki, popüler dindarlığın alt boyutları olan genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlığa göre incelenmiştir (Tablo 3.21).

Tablo 3.21. Yaş aralıklarına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Yaş	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	18-25	2, 78	0, 84	-0, 10	-0, 34
	26-30	3, 00	0, 88	-0, 36	-0, 34
	31-40	2, 78	0, 86	-0, 43	-0, 74
	41-50	2, 56	1, 02	-0, 22	-1, 30
	51-60	2, 85	1, 10	-0, 12	-1, 16
	60-+	3, 00	0, 96	-0, 70	-0, 16
Yerel	18-25	1, 47	0, 85	2, 55	6, 33
	26-30	1, 57	0, 74	1, 12	-0, 09
	31-40	1, 40	0, 66	2, 62	7, 91
	41-50	1, 56	0, 82	2, 30	5, 39
	51-60	1, 88	1, 19	1, 37	0, 59
	60-+	1, 92	0, 92	0, 54	-1, 25

Öncelikle Tablo 3.21'deki verilere göre 41-50 yaş arası katılımcıların genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=2, 56$) düşük (1, 80-2, 59) aralıktayken diğer tüm yaş aralıklarının genel popüler dindarlık düzeylerinin (18-25 için $\bar{X}=2, 78$; 26-30 için $\bar{X}=3, 00$; 31-40 için $\bar{X}=2, 78$; 51-60 için $\bar{X}=2, 85$; 60 ve üstü için $\bar{X}=3, 00$) orta (2, 60-3, 39) aralıkta olduğu görülmüştür. Yerel popüler dindarlık düzeylerinin ise 51 yaş altı gruplarda (18-25 için $\bar{X}=1, 47$; 26-30 için $\bar{X}=1, 57$; 31-40 için $\bar{X}=1, 40$; 41-50 için $\bar{X}=1, 56$) çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında yer aldığı görülürken, 51 yaş ve üstü gruplarda (51-60 için $\bar{X}=1, 88$; 60 ve üstü için $\bar{X}=1, 92$) bu durumun değişerek düşük (1, 80-2, 59) aralığında yer aldığı bulunmuştur. Gruplar arası farklılıkları incelemek için yapılan değerlendirmede yerel popüler dindarlık düzeyinin bazı gruplara ilişkin verilerinde çarpıklık ve basıklık değerleri Cameron (2004) belirttiği gibi -2 ve +2 arasında olmadığı görülmüş ve normal dağılım göstermediği kabul edilmiştir. Bu nedenle genel popüler dindarlığa ilişkin analizler ANOVA ile incelenirken yerel popüler dindarlığa ilişkin analizler Kruskal Wallis H testi ile incelenmiş olup sonuçlar Tablo 3.22 ve Tablo 3.23'de verilmiştir.

Tablo 3.22. Yaş grupları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA	
				F	P
Gruplar arası	6, 20	5	1, 24	1, 393	0, 227
Grup içi	261, 768	294	0, 89		

Tablo 3.23. Yaş grupları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları

Yaş Grupları	N	Sıra Ortalaması	X ²	p
18-25	73	140, 52	9, 070	0, 106
26-30	38	153, 18		
31-40	54	136, 56		
41-50	68	146, 97		
51-60	47	169, 89		
60-+	20	185, 90		

Öncelikle Tablo 3.22’deki ANOVA sonuçlarına göre, katılımcıların yaş grupları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur ($F(5, 297)=1, 393, p>0, 05$). Benzer şekilde Tablo 3.23’deki Kruskall Wallis H testi sonuçlarında da katılımcıların yaş grupları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($X^2(5, N=300)=9, 070, p>0, 05$).

Bu bulgular ‘*Yaş ortalaması yüksek olanların popüler dindarlık düzeyleri de yüksektir*’ şeklindeki beşinci hipotezimiz doğrulamamaktadır. Soyak (2013: 59) Malatya’nın Battalgazi ilçesinde yapmış olduğu araştırmada benzer sonuca ulaşmıştır.

3.3.4. Medeni Duruma Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Bu bölümde katılımcıların medeni hal durumlarına göre popüler dindarlık düzeyleri arası ilişki, genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlığa göre incelenmiştir (Tablo 27).

Tablo 3.24. Medeni hale göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Medeni Hal	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Bekar	2, 81	0, 83	-0, 07	-0, 43
	Evli	2, 74	0, 98	-0, 30	-1, 01
	Boşanmış	2, 93	1, 10	-0, 42	-0, 10
	Dul	3, 01	1, 18	-0, 62	-0, 82
Yerel	Bekar	1, 52	0, 84	2, 09	4, 18
	Evli	1, 55	0, 86	2, 14	4, 47
	Boşanmış	1, 77	1, 17	1, 53	1, 21
	Dul	2, 19	1, 29	0, 91	-0, 29

Tablo 3.24’de yer alan verilere göre, katılımcıların medeni halleri ne olursa olsun tümünün genel popüler dindarlık düzeyleri açısından (Bekar için $\bar{X}=2, 81$; Evli için $\bar{X}=2, 74$; Boşanmış için $\bar{X}=2, 93$; Dul için $\bar{X}=3, 01$) orta düzey (2, 60-3, 39) aralıkta

olduğu görülmüştür. Yerel popüler dindarlıkta ise Dul katılımcıların ($\bar{X}=2, 19$) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığında olduğu görülürken diğer tüm katılımcıların (Bekar için $\bar{X}=1, 52$; Evli için $\bar{X}=1, 55$; Boşanmış için $\bar{X}=1, 77$) çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında olduğu bulunmuştur. Katılımcıların popüler dindarlık düzeylerinin medeni hal değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin analizlere karar verilirken yerel popüler dindarlık düzeyine ilişkin verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin Cameron (2004) belirttiği gibi -2 ve +2 arasında olmadığı görülmüş ve normal dağılım göstermediğine karar verilmiştir. Genel popüler dindarlığa ilişkin veriler belirtilen aralıkta yer aldığı için normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Bu sebeple, genel popüler dindarlığa ilişkin veriler ANOVA ile incelenirken yerel popüler dindarlığa ilişkin veriler Krukall Wallis H testi ile incelenmiş olup sonuçları Tablo 3.25 ve Tablo 3.26 da verilmiştir.

Tablo 3.25. Medeni hal ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA	
				F	P
Gruplar arası	1, 410	3	0, 470	0, 522	0, 668
Grup içi	266, 559	296	0, 901		

Tablo 3.26. Medeni hal ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskall Wallis-H testi sonuçları

Medeni Hal	N	Sıra Ortalaması	X^2	P
Bekar	103	145, 88	4, 724	0, 193
Evli	170	148, 66		
Boşanmış	11	161, 41		
Dul	16	192, 34		

Tablo 3.25'deki ANOVA sonuçlarına göre, katılımcıların medeni halleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($F(3, 296)=0, 522, p>0, 05$). Benzer şekilde Tablo 3.26'daki Kruskall Wallis H testi sonuçlarına göre katılımcıların medeni halleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($H(3, N=300)=4, 724, p>0, 05$).

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgulara altıncı hipotezimiz olan ‘Evli insanların popüler dindarlık düzeyi bekar insanların popüler dindarlık düzeyinden yüksektir.’ hipotezi doğrulanmamıştır. Aynı araştırma evreninde çalışma yapan Soyak (2013: 45) da benzer sonuçlara ulaşmıştır.

3.3.5. Sosyo-Ekonomik Statüye Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Katılımcıların sosyo-ekonomik statülerine göre genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı ve düzeyler arası ilişkiler bu bölümde ele alınacaktır. Katılımcıların sosyo-ekonomik statülerine ilişkin popüler dindarlık düzeyleri Tablo 3.27’de verilmiştir.

Tablo 3.27. Sosyo-ekonomik statüye göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Sosyo-ekonomik Statü	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Üst Tabaka	3, 50	0, 70	-0, 88	-0, 50
	Orta Tabakanın Üstü	3, 05	0, 83	-0, 03	-0, 36
	Orta Tabaka	2, 69	0, 96	-0, 18	-0, 91
	Orta Tabakanın Altı	2, 89	1, 03	-0, 60	-90
	Alt Tabaka	2, 69	0, 61	0, 06	-1, 44
Yerel	Üst Tabaka	1, 17	0, 33	2, 00	4, 00
	Orta Tabakanın Üstü	1, 62	0, 94	1, 75	2, 28
	Orta Tabaka	1, 47	0, 75	2, 22	4, 77
	Orta Tabakanın Altı	2, 05	1, 30	1, 18	0, 28
	Alt Tabaka	1, 77	0, 85	0, 72	-1, 08

Tablo 3.27’deki verilere göre, sosyo-ekonomik statü olarak üst tabakada yer alan katılımcıların genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}$ =3, 50) yüksek düzey (3, 40-4, 19) aralığında yer alırken, diğer sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin (Orta Tabakanın Üstü için $\bar{X}$ =3, 05; Orta Tabaka için $\bar{X}$ =2, 69; Orta Tabakanın Altı için $\bar{X}$ =2, 89; Alt Tabaka için $\bar{X}$ =2, 69) orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından orta tabakanın altı sosyo-ekonomik statüde olan bireylerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}$ =2, 05) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığında olduğu görülürken, diğer sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin (Üst Tabaka için $\bar{X}$ =1, 17; Orta Tabakanın Üstü için $\bar{X}$ =1, 62; Orta Tabaka için $\bar{X}$ =1, 47; Alt Tabaka için $\bar{X}$ =1, 77) çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında olduğu bulunmuştur. Bu dağılımların ilişkisinin anlamlılık durumunun analizi, dağılımların normallik durumuna göre yerel popüler dindarlık düzeylerinde parametrik olmayan testlerden Kruskal

Wallis H testi ile incelenirken, genel popüler dindarlık düzeylerinde ANOVA ile incelenmiştir (Tablo 3.28; Tablo 3.29).

Tablo 3.281. Sosyo-ekonomik statü ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA	
				F	p
Gruplar arası	7, 310	4	1, 827	2, 068	0, 085
Grup içi	260, 659	295	0, 884		

Tablo 3.29. Sosyo-ekonomik statü ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları

Yaş Grupları	N	Sıra Ortalaması	X ²	P
Üst Tabaka	4	105, 63	7, 931	0, 094
Orta Tabakanın Üstü	43	151, 76		
Orta Tabaka	197	143, 85		
Orta Tabakanın Altı	43	177, 38		
Alt Tabaka	13	171, 96		

Tablo 3.28’de yer ANOVA sonuçlarına göre farklı sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin genel popüler dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($F(4, 295)=2, 068, p>0, 05$). Benzer şekilde, Tablo 3.29’daki Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre yerel popüler dindarlık düzeylerinin de sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ($H(4, N=300)=7, 931, p>0, 05$).

Elde ettiğimiz bulgular, tabakalaşma ile popüler dindarlık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı yönündedir. Bu bulgu araştırmamızın yedinci hipotezini ‘*Sosyo ekonomik statü (tabakalaşma) halkın popüler dindarlık düzeyinde farklılaşmaya sebep olmaktadır.*’ doğrulamamaktadır. Arslan (1997: 55), Soyak (2013: 49) araştırmalarında da aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

3.3.6. Eğitim Durumuna Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Bireylerin eğitim seviyelerine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları ve aradaki ilişkilere yönelik istatistiksel analizler bu bölümde ele alınacaktır. Öncelikle katılımcıların genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin eğitim seviyesine göre dağılımı Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 3.30. Eğitim seviyesine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Eğitim Seviyesi	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Okur-Yazar değil	3, 16	0, 76	0, 37	1, 96
	Okur-Yazar	3, 10	0, 92	-1, 15	1, 48
	Diplomasız				
	İlkokul	3, 17	0, 97	-0, 77	-0, 10
	Ortaokul	3, 09	0, 98	-0, 70	-0, 12
	Lise ve Dengi	2, 84	0, 95	-0, 28	-0, 67
	Üniversite	2, 58	0, 90	-0, 12	-0, 96
Yerel	Okur-Yazar değil	1, 57	0, 66	1, 54	2, 36
	Okur-Yazar	2, 39	1, 14	0, 28	-1, 40
	Diplomasız				
	İlkokul	1, 89	1, 18	1, 12	-0, 15
	Ortaokul	1, 90	1, 23	1, 45	1, 11
	Lise ve Dengi	1, 59	0, 95	2, 06	3, 80
	Üniversite	1, 38	0, 60	2, 36	6, 70

Tablo 30'daki dağılımlara göre, Üniversite mezunu olan kişilerin genel popüler dindarlık düzeyi ($\bar{X}=2, 58$) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığındayken diğer tüm bireylerin genel popüler dindarlık düzeylerinin orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında olduğu görülmektedir (Okur-Yazar Değil için $\bar{X}=3, 16$; Diplomasız Okur-Yazar için $\bar{X}=3, 10$; İlkokul için $\bar{X}=3, 17$; Ortaokul için $\bar{X}=3, 09$; Lise ve Dengi için $\bar{X}=2, 84$). Diğer yandan Okur yazar olmayan kişilerin ($\bar{X}=1, 57$), Lise mezunu kişilerin ($\bar{X}=1, 59$) ve üniversite mezunu kişilerin ($\bar{X}=1, 38$) yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında olduğu görülürken, diplomasız okur yazar kişilerin ($\bar{X}=2, 39$), İlkokul mezunu kişilerin ($\bar{X}=1, 89$) ve ortaokul mezunu kişilerin ($\bar{X}=1, 90$) yerel popüler dindarlık düzeyleri bakımından düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığında yer aldığı söylenebilir. Eğitim seviyesine göre genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerindeki farklılıkların anlamlılık durumlarına yönelik analizlere karar verilirken genel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olduğu için normal dağıldığı kabul edilirken, yerel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin hepsi -2 ve +2 aralığında olmadığı için normal dağılım göstermediği kabul edilmiştir. Bu nedenle ilişkileri incelemek için genel popüler dindarlık düzeylerinde ANOVA (Tablo 31) gerçekleştirilirken, yerel popüler dindarlık için Kruskal Wallis H testi (Tablo 32) yapılmıştır.

Tablo 3.31. Eğitim seviyesi ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA		Anlamlı Fark
				F	P	
Gruplar arası	14, 520	5	2, 904	3, 369	0, 006	3-6
Grup içi	253, 448	294	0, 862			

Tablo 3.32. Eğitim seviyesi ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları

Yaş Grupları	N	Sıra Ortalaması	X ²	P	Anlamlı Fark
Okur-Yazar değil	5	173, 80	15, 213	0, 009	2-5 2-6
Okur-Yazar	13	220, 19			
Diplomasız					
İlkokul	24	163, 33			
Ortaokul	31	168, 42			
Lise ve Dengi	86	149, 77			
Üniversite	141	137, 57			

Öncelikle Tablo 31’de verilen ANOVA sonuçlarına göre eğitim seviyelerine göre genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($F(5, 294)=3, 369, p<0, 05$). Farklılığın kaynağı tespit etmek için yapılan Post-Hoc Tukey analizi sonucu İlkokul mezunu kişilerin ($\bar{X}=3, 17, SS=0, 97$) genel popüler dindarlık düzeyleri bakımından üniversite mezunu kişilerle ($\bar{X}=2, 58, SS=0, 90$) anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Tablo 32’deki Kruskal Wallis H testine göre kişilerin yerel popüler dindarlık düzeyleri ile eğitim seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($H(5, N=300)=15, 213, p<0, 05$). Bu anlamlı farkın kaynağını görmek için yapılan Mann Whitney U testi ile diplomasız okur-yazar kişilerin yerel popüler dindarlık düzeyi bakımından hem lise ve dengi mezunu olan kişilerden hem de üniversite mezunu kişilerden anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Elde ettiğimiz bulgulara eğitim seviyesine bağlı olarak hem genel hem de yerel popüler dindarlık düzeylerinde anlamlı farklar oluştuğunu göstermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe her iki boyutta popüler dindarlık düzeyi de düşmektedir. Araştırmamızın sekizinci hipotezi olan ‘Eğitim-öğrenim seviyesi düşük olanların; popüler dindarlık düzeyi, eğitim-öğrenim seviyesi yüksek olanlardan; daha yüksektir.’ doğrulanmıştır. Arslan: “eğitim basamakları yükseldikçe halkın popüler dindarlık

tutumları zayıflamaktadır.” (1997: 48). Günay, popüler dindarlığın toplumda en çok kimlerde görüldüğüyle ilgili olarak; “Özellikle yaşlılar ve bir ölçüde öğrenim düzeyinden yoksun kimseler ve bilhassa kadınlar bu tür inanç ve uygulamalara daha müsait görünmektedir.” söylemektedir (2006: 598). Soyak (2013: 43) araştırmamızla benzer sonuçlara ulaşmıştır.

3.3.7. Mesleklerine Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Kişilerin mesleklerine göre genel ve popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları Tablo 33’de verilmiştir. Bu dağılımlardaki anlamlı ilişkileri görmek için yapılan analizler de bu bölümde anlatılmıştır.

Tablo 3.33. Meslek durumlarına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Meslek	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Memur	2, 40	0, 85	-0, 04	-1, 08
	İşçi	3, 08	0, 93	-0, 48	0, 34
	Esnaf	3, 18	0, 91	-1, 37	1, 35
	Serbest Meslek	2, 83	0, 81	-0, 52	-0, 26
	Emekli	3, 15	0, 77	-0, 59	-0, 11
	Ev Hanımı	2, 99	1, 13	-0, 57	-0, 88
	Öğrenci	2, 73	0, 82	-0, 02	-0, 23
	Diğer	3, 34	0, 76	-0, 03	-1, 28
	İş Arayan	2, 94	0, 84	-0, 39	-0, 64
Yerel	Memur	1, 28	0, 49	3, 32	16, 46
	İşçi	1, 47	0, 67	2, 51	7, 26
	Esnaf	1, 83	0, 91	0, 89	-0, 14
	Serbest Meslek	1, 26	0, 30	0, 73	-0, 99
	Emekli	1, 67	0, 90	1, 11	-0, 41
	Ev Hanımı	2, 00	1, 19	1, 12	0, 10
	Öğrenci	1, 58	0, 96	2, 02	3, 49
	Diğer	1, 64	1, 16	2, 87	8, 81
	İş Arayan	1, 64	0, 89	1, 07	-0, 68

Tablo 3.33’deki genel ve yerel popüler dindarlığın meslek durumlarına göre verilen dağılımlarına göre, öncelikle mesleği memurluk olan kişilerin genel popüler dindarlık düzeyi olarak ($\bar{X}$ =2, 40) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığında olduğu görülürken, diğer tüm meslek durumlarındaki kişilerin ise genel popüler dindarlık düzeylerinin orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yerel popüler dindarlık düzeylerinde mesleği esnaf olan ($\bar{X}$ =1, 83) kişiler ile ev hanımı olan kişilerin ($\bar{X}$ =2, 00) düşük (1, 80-2, 59) aralıkta yerel popüler dindarlık düzeyine

sahip olduğu görülürken diğer tüm kişilerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında olduğu söylenebilir.

Yukarıda bahsedilen dağılımlardan genel popüler dindarlık düzeylerinin çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ve +2 aralığında olduğundan normal dağılım olarak kabul edilirken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin tümü -2 ve +2 aralığında olmadığından normal dağılım olarak kabul edilmemiştir. Bu sebeple meslek durumları ile genel popüler dindarlık düzeyine yönelik ilişkiler ANOVA (Tablo 3.34) ile incelenirken, yerel popüler dindarlık düzeyine yönelik ilişkiler Kruskal Wallis H testi (Tablo 3.35) ile incelenmiştir.

Tablo 3.34. Meslek durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA		Anlamlı Fark
				F	P	
Gruplar arası	27, 213	8	3, 402	4, 111	0, 0001	1-3 1-5
Grup içi	240, 756	291	0, 827			1-6 1-8

Tablo 3.35. Meslek durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları

Meslek Durumları	N	Sıra Ortalaması	X ²	P	Anlamlı Fark
Memur	94	126, 51	19, 447	0, 013	1-6
İşçi	11	155, 36			
Esnaf	22	176, 52			
Serbest Meslek	13	134, 54			
Emekli	17	158, 38			
Ev Hanımı	62	181, 00			
Öğrenci	58	146, 82			
Diğer	11	152, 45			
İş Arayan	12	150, 83			

Öncelikle Tablo 3.34'te verilen ANOVA sonuçlarına göre mesleklere göre genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (F (8, 291)=4, 111, p<0, 05). Farklılığın kaynağı tespit etmek için yapılan Post-Hoc Tukey analizi sonucu mesleği memur olan kişilerin ($\bar{X}$ =2, 40, SS=0, 85) genel popüler dindarlık düzeyleri bakımından mesleği esnaf olan kişilerden ($\bar{X}$ =3, 18, SS=0, 91), emekli olan kişilerden ($\bar{X}$ =3, 15, SS=0, 77), ev hanımı olanlardan ($\bar{X}$ =2, 99, SS=1, 13)

ve mesleğini kategoriler dışında yer alan kişilerden ($\bar{X}=3,34$, $SS=0,76$) anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 3.35'deki Kruskal Wallis H testine göre de kişilerin yerel popüler dindarlık düzeyleri ile meslekleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($H(8, N=300)=19,447$, $p<0,05$). Bu anlamlı farkın kaynağını görmek için yapılan Mann Whitney U testi ile memurların, bu sefer, yerel popüler dindarlık düzeyi bakımından ev hanımlarından anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Elde ettiğimiz bulgularda; memurların genel ve yerel popüler inanç ve davranışlarının diğer meslek gruplarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Esnaf, emekli, ev kadını olanların ise diğer meslek gruplarından daha yüksek düzeyde popüler dindarlık anlayışına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular ışığında araştırmamızın dokuzuncu ve onuncu hipotezi '*Memurların popüler dindarlık düzeyleri düşüktür*' ve '*Ev kadınlarının yerel popüler dindarlık düzeyleri diğer meslek gruplarından daha yüksektir*' doğrulanmıştır. "Mesleki farklılaşmaya göre kişilerin popüler dindarlık tutumlarında bir takım farklılaşmalar ortaya çıkarmaktadır." (Arslan, 2004: 215).

3.3.8. Kişilerin Kendilerini Dindar Görmeleri Durumuna Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Kişilerin kendilerini dindar olarak tanımlama derecelerine göre genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları Tablo 3.36'da verilmiştir.

Tablo 3.36. Eğitim seviyesine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Dindarlık	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Dindar	2,64	0,85	0,06	-0,44
	Olmayan				
	Biraz Dindar	2,86	0,78	-0,42	-0,41
	Dindar	2,73	1,05	-0,19	-1,12
Yerel	Çok Dindar	2,87	1,13	-0,16	-0,60
	Dindar	2,10	1,14	0,84	-0,62
	Olmayan				
	Biraz Dindar	1,72	0,97	1,64	2,16
	Dindar	1,41	0,77	2,67	7,56
	Çok Dindar	1,54	0,84	2,72	8,74

Tablo 3.36'daki genel ve yerel popüler dindarlığın kişilerin kendilerini dindar görme derecelerine göre dağılımları incelendiğinde, tüm grupların genel popüler dindarlık düzeyleri açısından orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında yer aldığı görülmektedir (Dindar Olmayan için $\bar{X}=2, 64$; Biraz Dindar için $\bar{X}=2, 86$; Dindar için $\bar{X}=2, 73$; Çok Dindar için $\bar{X}=2, 87$). Diğer yandan, yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından yaklaşıldığında, kendilerini dindar olmayan olarak tanımlayan kişilerin yerel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=2, 10$) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığındayken diğer tüm grupların yerel popüler dindarlık düzeylerinin çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında olduğu görülmüştür (Biraz Dindar için $\bar{X}=1, 72$; Dindar için $\bar{X}=1, 41$; Çok Dindar için $\bar{X}=1, 54$). Bu dağılımlardaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığına yönelik çarpıklık ve basıklık değerlerine göre normal dağılım gösterdiği kabul edilen genel popüler dindarlık düzeyleri dağılımları ANOVA ile incelenirken, çarpıklık ve basıklık değerlerine göre normal dağılım göstermediği kabul edilen yerel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları da Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Bu analizlere ilişkin sonuçlar Tablo 3.37 ve 3.38'de verilmiştir.

Tablo 3.37. Kendilerini dindar görme dereceleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA	
				F	p
Gruplar arası	1, 703	3	0, 568	0, 631	0, 596
Grup içi	266, 266	296	0, 900		

Tablo 3.38. Kendilerini dindar görme dereceleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları

Dindarlık	N	Sıra Ortalaması	X^2	P	Anlamlı Fark
Dindar Olmayan	20	197, 20	16, 844	0, 001	1-3 2-3
Biraz Dindar	113	165, 15			
Dindar	151	132, 97			
Çok Dindar	16	154, 06			

Tablo 3.37'deki ANOVA sonuçlarına göre, kişilerin kendilerinin dindar olarak tanımlama dereceleri ile genel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($F(3, 296)=0, 631, p>0, 05$). Diğer taraftan,

Tablo 3.38’de görüldüğü üzere, bireylerin yerel popüler dindarlık düzeyleri ile kendilerini dindar olarak tanımlama dereceleri arasında dindar olmayan için 197, 20, biraz dindar için 165, 15, dindar için 132, 97 ve çok dindar için 154, 06 sıra ortalaması ile anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($H(3, N=300)=16,844, p<0,05$). Bu anlamlı farkın kaynağını görmek için yapılan Mann Whitney U testi ile kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerin yerel popüler dindarlık açısından hem dindar olmayan kişilerden hem de biraz dindar olan kişilerden anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Elde ettiğimiz bulgular genel popüler dindarlık düzeyi bakımından kendini dindar görme durumuna bağlı olarak anlamlı bir farklılık oluşmadığını fakat yerel popüler dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir farklılık oluştuğunu göstermektedir. Yerel popüler dindarlık düzeyi daha çok türbe/yatır kültü ve eski inanışları ölçmektedir. Bu bağlamda kendini dindar olarak görmeyen yahut biraz dindar olarak tanımlayanların yerel popüler dindarlık düzeyi diğerlerinden yüksek bulunmuştur. Burada bir zıtlık ortaya çıkmaktadır. Popüler dindarlığın en temel karakteristiği türbe/yatır kültü ve aynı bağlamda evliya kültürüdür. Gellner: “Halk İslamının en belirleyici kurumu veli kültürüdür. Veliler, çoğu zaman yaşayan kişiler değil, artık yaşamayan kişilerdir” (1994: 26). Türbe ve yatırlar; veli/evliya kabirleridir. Popüler ve kitabi dindarlık arasındaki en temel farklılıkta buradadır. Kendini dindar olarak görmeyen ya da biraz dindar olarak görenlerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin yüksek çıkması bu bağlamda dikkate değerdir. Araştırmamızın on birinci hipotezi *‘İnsanlarının kendilerinin dindar biri olarak tanımlamaları ile popüler dindarlık düzeyleri arasında bir korelasyon bulunmaktadır.’* doğrulanmıştır.

3.3.9. Medyada Dini Yayın Takibine Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Katılımcıların medyadan dini yayınları takip etme tercihlerine göre popüler dindarlık düzeyleri arası ilişki, genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlığa göre incelenmiştir. Medyadan dini yayınları takip etme tercihine göre genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları Tablo 3.39’da verilmiştir.

Tablo 3.39. Medyadan dini yayın takip etme tercihine göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Medya Takip	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Evet	2, 89	0, 97	-0, 36	-0, 79
	Hayır	2, 65	0, 90	-0, 20	-0, 76
Yerel	Evet	1, 51	0, 80	2, 27	5, 33
	Hayır	1, 68	1, 01	1, 67	2, 01

Tablo 3.39'daki verilere göre, genel popüler dindarlık düzeyleri açısından medyadan dini yayınları takip ettiğini belirten katılımcıların ($\bar{X}=2, 89$) ve medyadan dini yayınları takip etmeyen katılımcıların ($\bar{X}=2, 89$) ortadüzey (2, 60-3, 39) aralığında yer aldığı görülürken yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından her iki grubunda (takip edenler için $\bar{X}=1, 51$; takip etmeyenler için $\bar{X}=1, 68$) çok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında yer aldığı söylenebilir. Yerel popüler dindarlık düzeyine ilişkin verilerde çarpıklık ve basıklık değerleri Cameron (2004) belirttiği gibi -2 ve +2 arasında olmadığından normal dağılım göstermediği kabul edilirken genel popüler dindarlık düzeyinde belirtilen aralıkta yer aldığı için normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Bu nedenle genel popüler dindarlığa ilişkin analizler bağımsız örneklem t-testi ile incelenirken yerel popüler dindarlığa ilişkin analizler Mann Whitney U testi ile incelenmiş olup sonuçlar Tablo 3.40 ve Tablo 3.41'de verilmiştir.

Tablo 3.40. Medyadan dini yayın takip etme tercihleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik t testi sonuçları

Medya Takip	N	$\bar{X}$	SS	Sd	t	p
Evet	168	2, 89	0, 97	298	2, 141	0, 03
Hayır	132	2, 65	0, 90			

Tablo 3.41. Medyadan dini yayın takip etme tercihleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Mann Whitney U testi sonuçları

Medya Takip	N	Sıra Ortalaması	X^2	p
Evet	168	147, 14	10521, 00	0, 426
Hayır	132	154, 77		

Öncelikle Tablo 3.40'daki bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçlarına göre medyadan dini yayın takip edenlerin ($\bar{X}=2,89$, $SS=0,97$) ve medyadan dini yayın takip etmeyenlerin ($\bar{X}=2,65$, $SS=0,90$) genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ve medyadan dini yayın takip edenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür ($t=2,141$, $p<0,05$). Diğer taraftan, Tablo 3.41'deki Mann Whitney U testi sonuçlarına göre medyadan dini yayın takip edenler için 147, 14 sıra ortalaması ve medyadan dini yayın takip etmeyenler için 154, 77 sıra ortalaması ile medya takip tercihleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur ($U=10521,00$, $p>0,05$).

Medyadan dini içerikli programları takip edenlerin genel popüler dindarlıklarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmamızın on ikinci hipotezi '*Medyadan dini içerikli programları takip edenlerin popüler dindarlık düzeyi yüksektir.*' doğrulanmıştır. Arslan: "TV de dini programları tercih edenlerin popüler dindarlık seviyelerinin, dini programları tercih etmeyenlere göre yüksek düzeyde ve daha güçlü olduğu söylenebilir." (2004: 246).

3.3.10. Dua Şekillerine Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Kişilerin dua ve yakarıшта bulunma yollarına göre popüler dindarlık düzeyleri arası ilişki, genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlığa göre incelenmiştir. Dua ve yakarıшта bulunma yollarına göre genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları Tablo 3.42'de verilmiştir.

Tablo 3.42. Dua ve yakarışta bulunma yollarına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Dua ve Yakarış Yolu	Tercih	$\bar{X}$	SS	�arpıklık	Basıklık
Genel	Normal İbadet	Evet	2, 76	0, 96	-0, 22	-0, 86
		Hayır	2, 99	0, 78	-0, 60	-0, 04
	Hatim veya Yasin vb	Evet	3, 36	0, 68	-0, 27	-0, 03
		Hayır	2, 58	0, 95	-0, 08	-0, 99
	Mevlit Töreni	Evet	3, 51	0, 64	-0, 39	-0, 33
		Hayır	2, 65	0, 93	-0, 15	-0, 88
	M�nacaat Duası	Evet	3, 37	0, 77	-0, 70	0, 62
		Hayır	2, 73	0, 95	-0, 22	-0, 84
	Zikir Meclisleri	Evet	3, 92	0, 44	-0, 14	-1, 32
		Hayır	2, 73	0, 93	-0, 24	-0, 81
	Muska, Boncuk vb	Evet	2, 21	0, 89	0, 36	-0, 69
		Hayır	2, 80	0, 95	-0, 28	-0, 78
Yerel	Normal İbadet	Evet	1, 45	0, 73	2, 21	4, 80
		Hayır	2, 61	1, 36	0, 43	-1, 00
	Hatim veya Yasin vb	Evet	1, 70	1, 03	1, 92	3, 11
		Hayır	1, 54	0, 85	1, 96	3, 35
	Mevlit	Evet	1, 72	0, 85	1, 26	0, 62
		Hayır	1, 56	0, 91	2, 11	4, 04
	M�nacaat Duası	Evet	2, 07	1, 18	0, 83	-0, 75
		Hayır	1, 54	0, 86	2, 16	4, 55
	Zikir Meclisleri	Evet	2, 00	1, 26	1, 54	1, 67
		Hayır	1, 56	0, 88	1, 99	3, 57
	Muska, Boncuk vb.	Evet	1, 43	0, 73	2, 15	4, 70
		Hayır	1, 59	0, 90	1, 97	3, 44

Tablo 3.42'ye göre Normal ibadet ile dua ve yakarışa yönelenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}$ =2, 76) ve diğerlerinin ($\bar{X}$ =2, 99) orta düzeyde (2, 60-3, 39) yer aldığı görülmüştür. Yerel popüler dindarlık açısından ise normal ibadet ile dua ve yakarışa yönelenlerin ($\bar{X}$ =1, 45)  ok düşük düzey (1, 00-1, 79) aralığında olduğu görülürken diğerlerinin ($\bar{X}$ =2, 61) orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında olduğu söylenebilir. Hatim veya Yasin, Amme ve Tebareke okuma ya da okutmayla dua ve yakarışa yönelenlerin popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}$ =3, 36) orta düzeydeyken diğerlerinin ($\bar{X}$ =2, 58) düşük düzeyde (1, 80-2, 59) olduğu görülmüştür. Yerel popüler dindarlık düzeyleri açısında da dua ve yakarışta bu yöntemi tercih edenlerin ($\bar{X}$ =1, 70) ve etmeyenlerin ($\bar{X}$ =1, 54) düzeylerinin de çok düşük düzey aralığında yer aldığı bulunmuştur. Dua ve yakarışta mevlit törenleri gerçekleştirmeyi tercih edenlerin genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}$ =3, 51) yüksek düzey (3, 40-4, 19) aralığındayken bu yöntemi tercih etmeyenlerin ($\bar{X}$ =2, 65) orta düzey aralığında genel popüler dindarlık durumu sergilediği söylenebilir. Yerel popüler dindarlık düzeylerinde ise bu yöntemi

tercih edenlerin ($\bar{X}=1, 72$) ve etmeyenlerin ($\bar{X}=1, 56$) çok düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Münacaat duası okuma veya okutma ile dua ve yakarıшта bulunduklarını belirtenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=3, 37$) ve bu yöntemi tercih etmeyenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=2, 73$) orta düzey aralığında yer aldığı görülürken yerel popüler dindarlık düzeylerinde bu yöntemi tercih edenlerin ($\bar{X}=2, 07$) düşük düzeyde yer aldığı görülürken diğerlerinin ($\bar{X}=1, 54$) çok düşük düzeyde yer aldığı bulunmuştur. Zikir meclisleri ile dua ve yakarıшта yöneldiğini belirtenlerin popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=3, 92$) yüksek düzey aralıkta olmasına karşın bu yöntemi tercih etmediğini belirtenlerin ($\bar{X}=2, 73$) orta düzey aralığında olduğu görülmüştür. Yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından da bu yöntemi tercih edenlerin ($\bar{X}=2, 00$) düşük düzey aralığında olduğu görülürken tercih etmeyenlerin ($\bar{X}=1, 56$) çok düşük düzey aralığında olduğu söylenebilir. Son olarak, dua ve yakarıшта muska, boncuk vb. takmayı tercih ettiklerini belirtenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=2, 21$) düşük düzey aralığında olmasına karşın bu yöntemi tercih etmeyenlerin ($\bar{X}=2, 80$) orta düzey aralığında olduğu görülmüştür. Yerel popüler dindarlık düzeylerinde ise bu yöntemi tercih eden ($\bar{X}=1, 43$) ve tercih etmeyenlerin ($\bar{X}=1, 59$) çok düşük düzey aralığında olduğu görülmektedir. Bu dağılımlar arasındaki ilişkiler incelenirken öncelikle genel popüler dindarlık düzeyleri ile ilgili verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin Cameron (2004) tarafından belirtilen -2 ve +2 aralığında olduğu görülmüş ve bu dağılımlar normal kabul edildiği için bağımsız örneklem t testi ile analiz yapılmıştır. Diğer taraftan yerel popüler dindarlık düzeyi ile ilgili verilerde bazı çarpıklık ve basıklık değerlerinin Cameron (2004) belirttiği gibi -2 ve +2 arasında olmadığından normal dağılım göstermediği kabul edilmiştir ve bu nedenle analizler Mann Whitney U testi ile incelenmiş olup sonuçlar Tablo 3.43 ve Tablo 3.44’de verilmiştir.

Tablo 3.43. Dua ve yakarışta bulunma yolları ile genel popöler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik t testi sonuçları

Dua ve Yakarış Yolu	Tercih	N	$\bar{X}$	SS	Sd	t	P
Normal İbadet	Evet	266	2, 76	0, 96	298	-1, 333	0, 183
	Hayır	34	2, 99	0, 78			
Hatim veya Yasin vb	Evet	79	3, 36	0, 68	298	6, 694	0, 001
	Hayır	221	2, 58	0, 95			
Mevlit Töreni	Evet	47	3, 51	0, 64	298	6, 051	0, 001
	Hayır	253	2, 65	0, 93			
Münacaat Duası	Evet	25	3, 37	0, 77	298	3, 295	0, 001
	Hayır	275	2, 73	0, 95			
Zikir Meclisleri	Evet	13	3, 92	0, 44	298	4, 558	0, 001
	Hayır	287	2, 73	0, 93			
Muska, Boncuk vb	Evet	7	2, 21	0, 89	298	-1, 615	0, 107
	Hayır	293	2, 80	0, 95			

Tablo 3.44. Dua ve yakarışta bulunma yolları ile yerel popöler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Mann Whitney U testi sonuçları

Dua ve Yakarış Yolu	Tercih	N	Sıra Ortalaması	X^2	p
Normal İbadet	Evet	266	141, 46	2118, 50	0, 001
	Hayır	34	221, 19		
Hatim veya Yasin vb	Evet	79	159, 93	7984, 50	0, 236
	Hayır	221	147, 13		
Mevlit Töreni	Evet	47	173, 72	4854, 00	0, 035
	Hayır	253	146, 19		
Münacaat Duası	Evet	25	186, 96	2526, 00	0, 021
	Hayır	275	147, 19		
Zikir Meclisleri	Evet	13	185, 04	1416, 50	0, 122
	Hayır	287	148, 94		
Muska, Boncuk vb	Evet	7	141, 64	963, 50	0, 774
	Hayır	293	150, 71		

Öncelikle Tablo 3.43'deki t testi analiz sonuçlarına göre dua ve yakarışta normal ibadeti tercih etme durumları ile genel popöler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görölmüştür ($t=-1, 333$, $p>0, 05$). Benzer şekilde, dua ve yakarışta muska, boncuk gibi nesneler takma durumları ile genel popöler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur ($t=-1, 615$, $p>0, 05$). Diğer taraftan,

Hatim veya Yasin, Amme ve Tebareke okuma ya da okutma tercihleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ($t=6, 694, p<0, 05$) görülürken bu yöntemi tercih edenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=3, 36, SS=0, 68$) tercih etmeyenlerden ($\bar{X}=2, 58, SS=0, 95$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, dua ve yakarıştaki mevlit töreni gerçekleştirme durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır ($t=6, 051, p<0, 05$). Böylece, mevlit töreni ile dua ve yakarışa yönelenlerin popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=3, 51, SS=0, 64$) bu yöntemi tercih etmeyenlerden ($\bar{X}=2, 65, SS=0, 93$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Dua ve yakarıştaki Münacaat duasını tercih etme durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüş ($t=3, 295, p<0, 05$) ve bu yöntemi tercih edenlerin ($\bar{X}=3, 37, SS=0, 77$) tercih etmeyenlerden ($\bar{X}=2, 73, SS=0, 95$) daha yüksek genel popüler dindarlık düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır. Son olarak, dua ve yakarıştaki zikir meclislerini tercih etme durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılık bulunmuş ($t=4, 558, p<0, 05$) olmakla beraber, bu yöntemi tercih edenlerin ($\bar{X}=3, 92, SS=0, 44$) diğerlerine ($\bar{X}=2, 73, SS=0, 93$) göre daha yüksek genel popüler dindarlık düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 3.44'deki Mann Whitney U testinin sonuçlarına göre dua ve yakarıştaki Hatim veya Yasin, Amme ve Tebareke okuma ya da okutma tercihleri ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($U=7984, 50, p>0, 05$). Benzer şekilde, dua ve yakarıştaki zikir meclislerini tercih etme durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur ($U=1416, 50, p>0, 05$). Ayrıca, dua ve yakarıştaki muska, boncuk gibi nesneler takma durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($U=963, 50, p>0, 05$). Bunların dışında, dua ve yakarıştaki normal ibadeti tercih etme durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüş ($U=2118, 50, p<0, 05$) ve tercih edenlerin ($SO=141, 16$) yerel popüler dindarlık düzeyinin tercih etmeyenlerden ($SO=221, 19$) daha düşük olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, dua ve yakarıştaki mevlit töreni gerçekleştirme durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmış ($U=4854, 00, p<0, 05$) ve böylece, mevlit töreni ile dua ve yakarışa yönelenlerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($SO=173, 72$) bu yöntemi

tercih etmeyenlerden (SO=147, 13) daha yüksek olduğu görülmüştür. Son olarak, dua ve yakarıŖta Mûnacaat duasını tercih etme durumları ile yerel popûler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görûlmüş (U=2526, 00, $p<0, 05$) ve bu yöntemi tercih edenlerin (SO=186, 96) tercih etmeyenlerden (SO=147, 19) daha yüksek yerel popûler dindarlık düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır.

Dua etme ve yakarıŖta bulunma dini davranışın en temel karakteristiğidir. we “İnsanların doğaüstü güçlerle dua, kurban ve ibadet formlarında biçimlenen ilişkileri, büyüsel zorlama olan büyücülükten ayrı olarak kült ya da ‘din’ olarak tanımlanır (Weber, 2016: 118). Dua ve yakarıŖ yollarından hatim veya yasin, amme, tebareke okuma/okutma ve mevlit törenlerini tercih edenlerin genel popûler dindarlık düzeylerinin diğerk dua ve yakarıŖ yollarından daha şekilnide dua ve yakarıŖta yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mûnacaat duası okuma/okutma’yı tercih edenlerin yerel popûler dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular on üçüncü hipotezimizi ‘İnsanların hangi yolla dua ve yakarıŖta bulunduğu ile popûler dindarlık düzeyleri arasında bir korelasyon vardır.’ doğrulamıştır.

3.3.11. Dini Bilgiyi Edinme Durumlarına Göre Katılımcıların Popûler Dindarlık Düzeyleri

Katılımcıların dini bilgiyi elde etme ve öğrenme durumları ile genel ve yerel popûler dindarlık düzeylerinin dağılımları ve aralarındaki ilişkileri görmek amacıyla korelasyon testi yapılmıştır. Bu analizler Tablo 3.45’de verilmiştir.

Tablo 3.45. Dini bilgiyi edinme durumları ile genel ve yerel popûler dindarlık düzeylerine ilişkin korelasyon

Dini Bilgi Edinme	Genel Popûler Dindarlık		Yerel Popûler Dindarlık	
	SpearmanRho	p	SpearmanRho	p
Aile	0, 105	0, 069	0, 008	0, 888
Eş, Dost, Akraba	-0, 036	0, 529	-0, 036	0, 533
Basın-Yayın	0, 144çz	0, 013	0, 096	0, 096
Cami Etkisi	0, 313z	0, 001	0, 001	0, 981
Sohbet Etkisi	-0, 001	0, 991	-0, 152çz	0, 009
Kitap Etkisi	-0, 325z	0, 001	-0, 338z	0, 001

Tablo 3.45’de yer alan Spearman korelasyon analizi sonucunda aileden dini bilgi edinme durumları ile genel popüler dindarlık ($r_s=0,105$, $p>0,05$) ve yerel popüler dindarlık ($r_s=0,008$, $p>0,05$) düzeyleri arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, eş, dost ve akrabadan dini bilgi edinme durumları ile genel popüler dindarlık ($r_s=-0,036$, $p>0,05$) ve yerel popüler dindarlık ($r_s=-0,036$, $p>0,05$) düzeyleri arasında da bir ilişki görülmemiştir. Diğer yandan, basın ve yayın yoluyla dini bilgi edinme durumlarının genel popüler dindarlık ($r_s=0,144$, $p<0,05$) düzeyleri ile çok zayıf bir ilişkisi ($r_s<0,20$) görülürken yerel popüler dindarlık ($r_s=0,096$, $p>0,05$) düzeyleri açısından bir ilişkinin olmadığı hesaplanmıştır. Benzer şekilde, camiden dini bilgi edinme durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında ($r_s=0,313$, $p<0,05$) zayıf bir ilişki ($0,20<r_s<0,40$) görülmekteyken, yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından ($r_s=0,001$, $p>0,05$) anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. Diğer taraftan, dini bilgiyi edinmede ev ve yurt sohbetleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir görülmezken ($r_s=-0,001$, $p>0,05$), yerel popüler dindarlık düzeyleri ile arasında ($r_s=-0,152$, $p<0,05$) negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmuştur. Son olarak, okunan kitaplardan dini bilgi edinme durumları ile genel popüler dindarlık ($r_s=-0,325$, $p<0,05$) ve yerel popüler dindarlık ($r_s=-0,338$, $p<0,05$) düzeyleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Bilgi edinme yollarından kitap okumayı tercih edenlerin genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Elde ettiğimiz bulgular on dördüncü hipotezimizi ‘*Dini bilgiyi edinme yollarından kitap okumayı tercih edenlerin, popüler dindarlık düzeyi düşüktür*’ doğrulamıştır. Popüler dindarlık boyutunda; kitap okumanın dindarlığa etkisi fazlalaştıkça halkın popüler dindarlık düzeyi azalmaktadır (Arslan,1997: 63).

3.3.12. Tarikatlara Bakış Açısına Göre Katılımcıların Popüler Dindarlık Düzeyleri

Katılımcıların tarikatlara bakış açısı ile genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları Tablo 3.46’da verilmiştir.

Tablo 3.46. Tarikatlara karşı bakış açısına göre popüler dindarlık düzeylerinin dağılımı

Popüler Dindarlık	Tarikatlara Bakış	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel	Dinin anlaşılmasını engelleme	2, 42	0, 90	-0, 10	-1, 12
	Dinin anlaşılmasına yardımcı olma	3, 39	0, 79	-0, 73	0, 46
	Ülkenin gelişmesini engelleme	2, 87	0, 88	-0, 20	-0, 68
	Manevi ihtiyaç tatmininde yardımcı olma	3, 00	0, 84	-0, 31	-0, 64
Yerel	Dinin anlaşılmasını engelleme	1, 51	0, 84	2, 14	4, 26
	Dinin anlaşılmasına yardımcı olma	1, 76	0, 98	1, 83	3, 20
	Ülkenin gelişmesini engelleme	1, 82	1, 07	1, 57	1, 69
	Manevi ihtiyaç tatmininde yardımcı olma	1, 42	0, 77	2, 21	4, 12

Tablo 4.46’da genel ve yerel popüler dindarlık düzeyleri ile tarikatlara bakış açısına yönelik dağılımlar verilmiştir. Buna göre, öncelikle, tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=2, 42$) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığında yer alırken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 51$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında olduğu görülmektedir. Tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerin ise genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=3, 39$) orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında yer aldığı görülürken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 76$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında olduğu anlaşılmıştır. Tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=2, 87$) orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında, yerel popüler dindarlık düzeylerinin de ($\bar{X}=1, 82$) düşük düzey (1, 80-2, 59) aralığında olduğu görülmektedir. Son olarak, tarikatların kişilerin manevi ihtiyaçlarının tatmininde olumlu olabileceğini ifade edenlerin de genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=3, 00$) orta düzey (2, 60-3, 39) aralığında yer alırken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($\bar{X}=1, 42$) çok düşük (1, 00-1, 79) aralığında olduğu görülmektedir. Aralarındaki ilişkileri görmek için yapılan analizlerde ise genel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin dağılımların çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ve +2 aralığında yer aldığı için normal dağılım kabul edilmiş ve ANOVA tercih edilmişken, yerel popüler dindarlık düzeylerine ilişkin dağılımların çarpıklık ve basıklık değerleri bu kriterleri sağlamadığı için normal dağılım olmadığı varsayılarak Kruskal Wallis H testi tercih edilmiştir. İlgili analizler Tablo 3.47 ve Tablo 3.48’de verilmiştir.

Tablo 3.47. Tarikatlara karşı bakış açısı ile genel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik ANOVA sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	ANOVA		Anlamlı Fark
				F	p	
Gruplar arası	45, 609	3	15, 203	20, 238	0, 0001	1-2 1-3 1-3 1-4
Grup içi	222, 359	296	0, 751			

Tablo 3.48. Tarikatlara karşı bakış açısı ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arası farklılıklara yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları

Meslek Durumları	N	Sıra Ortalaması	X ²	p	Anlamlı Fark
Dinin anlaşılmasını engelleme	145	142, 02	13, 722	0, 003	1-2
Dinin anlaşılmasına yardımcı olma	63	173, 53			1-3
Ülkenin gelişmesini engelleme	37	176, 19			2-4
Manevi ihtiyaç tatmininde yardımcı olma	55	129, 18			3-4

Tablo 3.47'deki ANOVA sonuçlarına göre, kişilerin tarikatlara bakış açısı ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($F(3, 296)=20, 238, p<0, 05$). Anlamlı farklılığı kaynağını anlamak için yapılan Tukey Post Hoc analizi sonuçlarına göre de bu farkın, tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=2, 42, SS=0, 90$) ile tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerinin ($\bar{X}=3, 39, SS=0, 79$), tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerin ($\bar{X}=2, 87, SS=0, 88$) ve tarikatların kişilerin manevi ihtiyaçlarının tatmininde olumlu olabileceğini ifade edenlerin de genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=3, 00, SS=0, 84$) arasında olduğu görülmüş ve bu nedenle tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin popüler dindarlık düzeylerinin diğerlerinden anlamlı olarak farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tukey sonuçlarına göre ise tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerinin genel popüler dindarlık düzeyleri ($\bar{X}=3, 39, SS=0, 79$) ile tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerin ($\bar{X}=2, 87, SS=0, 88$) anlamlı olarak birbirinden farklılaştığı ve bu nedenle tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerinin genel popüler dindarlık düzeylerinin diğerinden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 3.48'deki Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre de kişilerin tarikatlara bakış açısı ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($H(3, N=300)=13,722, p<0,05$). Anlamlı farklılığın nedenini incelemek için yapılan Mann Whitney U testi Post Hoc analizine göre de tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($SO=142,02$), tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerinden ($SO=173,53$) ve tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerden ($SO=176,19$) anlamlı olarak farklı olduğu ve bu nedenle yerel popüler dindarlık düzeyinin onlardan daha düşük olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, Mann Whitney U testi Post Hoc analizi ile tarikatların kişilerin manevi ihtiyaçlarının tatmininde olumlu olabileceğini ifade edenlerin de yerel popüler dindarlık düzeylerinin ($SO=129,18$) tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerinden ($SO=173,53$) ve tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerden ($SO=176,19$) anlamlı olarak farklı olduğu görülmüş ve bu iki gruptan yerel popüler dindarlık düzeyi olarak daha düşük düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

Elde ettiğimiz bulgular; dini grup, tarikat veya dini cemaatlere yönelik tutumun, popüler dindarlık düzeyleri arasında bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Dini grup, tarikat veya dini cemaatlerin, dinin daha iyi anlaşılmasına ve yaşanmasına yardımcı olduğunu ve insanların manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeleri bakımından yararlı olduğunu düşünenlerin genel popüler dindarlık düzeyleri; dini grup, tarikat veya dini cemaatlerin dinin doğru anlaşılmasını engellediği ve ülkemizin gelişmesini engellediği ve faaliyetlerinin yasaklanmasını düşünenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin yerel dindarlık düzeyi, tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerin daha düşüktür. Tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin yerel dindarlık düzeyi; tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerden de düşüktür. Buradan şu sonuca varılabilir; yerel popüler düzeyi yüksek olan iki grup, tarikatlar ve dini grup ve cemaatler hakkında ayrılmaktadır. Bu ayrışma noktasının ise ülkemizin gelişmesini engelleme noktasında olması; popüler dindarların dini grup tarikat ve cemaatlere; son yıllarda ülkemiz gündemini meşgul eden cemaat tartışmalarından kaynaklı olarak olumsuz bir tutuma yöneldikleri söylenebilir. Bu

bulgular on beşinci hipotezimizi ‘*Tarikatlere olumsuz bir tutum gösterenlerin popüler dindarlık düzeyi düşüktür.*’ doğrulamaktadır.

SONUÇ

Bir tarama araştırması olarak yaptığımız bu çalışma Malatya sınırları içerisinde random metoduyla seçilen örneklem grubu(halk) ve amaçlı kotalamaya uygun olarak seçilen kitabi dindarlardır. Kitabi dindar olarak tanımladığımız örneklem; Malatya'ya özgü bazı sivil toplum gruplarında çalışan ve genel itibariyle Nida Dergisi çerçevesinde faaliyet gösteren 'Nidacılar' olarak da bilinen püriten dindarlardır. Ayrıca din görevlileri de amaçlı örneklem grubu olarak ele alınmıştır. Çok boyutlu bir olgu olarak ele alınan dindarlık araştırmamızda genel popüler dindarlık boyutu ve yerel popüler dindarlık boyutuyla ele alınmıştır. Araştırmamız popüler dindarlık ile kitabi dindarlık arasındaki farklılıkları ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda; dindarlık farklılaşmasının tespitinde ve gruplar arası mesafenin ölçülmesinde popüler inanç ve uygulamalara karşı takınılan tutumu ele aldık. Temel farklılık alanının popüler inanç ve uygulamalar olduğundan ötürü; araştırmamız bu alandaki dindarlık düzeyinin farklılıklarını ele almıştır.

Araştırmamızda ortaya çıkan bulgulara göre; Malatya halkının; genel popüler inanç ve davranışlarının, din görevlilerinin ve kitabi dindarların genel popüler inanç ve davranışlarından yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca genel popüler dindarlık düzeyi açısından din görevlileri ve kitabi dindarlar olarak tanımladığımız grup arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olduğu ortaya çıkmış, kitabi dindarların popüler dindarlık düzeyinin halka ve din görevlilerine göre çok düşük olduğu, din görevlilerinin ise halkın geneline göre daha düşük düzeyde genel popüler dindarlık düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır.

Yine araştırmamızın yerel popüler dindarlık boyutu açısından sonuçları da genel popüler dindarlık boyutu gibi her üç grup açısından anlamlı farklılaşmayı da ortaya koymuştur. Halkın yerel popüpler dindarlık düzeyi; din görevlilerinin ve kitabi dindarlar olarak tanımladığımız gruptan daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Kitabi dindarlar ve din görevlileri arasında yerel dindarlık boyutu açısından bir farklılaşma görülmüş olup, kitabi dindarlar olarak tanımladığımız grubun en düşük yerel popüler dindarlık inanç ve davranışlara sahip olduğu görülürken, din görevlilerinin halkın yerel popüler dindarlık düzeyine göre daha düşük ama kitabi dindarlar olarak tanımladığımız gruba göre daha yüksek yerel popüler dindarlık düzeyine sahip oldukları anlaşılmıştır. Bu bağlamda

nitelikli dini bilgiye sahip olanları (DİB ve MEB mensubu ilahiyatçılar/İHL. Mezunları) genel popüler dindarlık düzeyinde; halkın ve kitabi dindarların (Nida Dergisi çevresi) arasında halka daha yakın bir genel popüler dindarlık düzeyine sahipken, yerel popüler dindarlık düzeyinde ise kitabi dindarların yerel popüler dindarlık düzeylerine daha yakındır. Genel popüler dindarlık boyutunda dini açıdan referans sayılan bazı davranışların olması (kandiller, hatim mevlid törenleri vb. gibi) din görevlilerini halka yakınlaştırırken, yerel popüler dindarlık ölçeğinde ise batıl adetler/hurafe olarak tanımlanan kimi davranışlar(türbelerden şifa beklemek v.b. gibi) din görevlilerini kitabi dindarlara yakınlaştırmaktadır. Kitabi dindarlar (Nida Dergisi çevresi) püriten ve arınamacı ve dini ilk saf halini esas kabul eden bir nitelik taşımaktadırlar. Kitabi dindarların halkın popüler inançlarına mesafesi, gerilim alanları ortaya çıkarmaktadır. Onlar dini ve dindarlığı halktan ve resmi din görevlilerinde daha farklı anlamakta ve yaşamaktadırlar. Resmi din görevlilerinin halk ile kitabi dindarlar arasında denge mekanizması işlevi sağladığı söylenebilir.

Popüler dindarlığın her iki boyutu ve kullanılan bağımsız değişkenler açısından halkın dindarlık düzeyine ilişkin şu sonuçlar elde edilmiştir,

Cinsiyet değişkenine göre Malatya halkının her iki dindarlık boyutuna baktığımızda her iki boyutta da çok düşük olsa da kadınların genel popüler dindarlık düzeyi ve yerel popüler dindarlık düzeyi erkek katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur.

Yaş değişkenine göre ise genel popüler dindarlık düzeyi ve yerel popüler dindarlık düzeyi açısından gençlerin puanları yaşlıların genel popüler dindarlık düzeyi ve yerel popüler dindarlık düzeyinden daha düşüktür.

Yaşlıları her iki dindarlık düzeyleri birbirinin yakınsadığından özellikle 60 yaş üstü kadınlarda genel ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Medeni durum ve genel popüler dindarlık düzeyi ve yerel popüler dindarlık düzeyi açısından eşlerini kaybetmiş olanların (dul) diğer medeni durumlara göre puanları daha yüksek olduğu görülmüştür.

Eğitim basamakları yükseldikçe halkın genel ve yerel popüler dindarlık düzeyleri düşmektedir. Özellikle üniversite eğitim almış bireylerin genel ve yerel popüler dindarlık düzeyi açısından diğer kategorilerden daha düşük puana sahip olduğu görölmüşür. Eğitim değışkeninin araştırmamızda en anlamlı farklılıkların oluştuğu bir değışken olmuştur.

Meslek değışkenine göre ise; öncelikle mesleği memurluk olan kişilerin genel popüler dindarlık düzeyi olarak diğer tüm meslek durumlarındaki kişilerinden daha düşük olduğu görölmektedir. Diğer taraftan yerel popüler dindarlık düzeylerinde, mesleği esnaf olan kişiler ile ev hanımı olan kişilerin yerel popüler dindarlık düzeyinin ;diğer tüm kişilerin yerel popüler dindarlık düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Kişilerin kendilerini dindar olarak değeriendirme değışkeninde ise; kişilerin kendilerinin dindar olarak tanımlama dereceleri ile genel popüler dindarlık düzeylerinin dağılımları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görölmüşür. Diğer taraftan bireylerin yerel popüler dindarlık düzeyleri ile kendilerini dindar olarak tanımlama dereceleri arasında kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerin yerel popüler dindarlık açısından hem dindar olmayan kişilerden hem de biraz dindar olan kişilerden anlamlı olarak farklılaştığı görölmüşür. Yerel popüler dindarlık düzeyi yüksek olanların kendilerini, biraz dindar yahut dindar olmayan olarak gördükleri anlaşılmıştır. Kitabı dindar olarak tanımladığımız grubun ve din görevlilerinin yerel popüler dindarlık düzeyi düşük olmasından ve genelde kendilerini dindar olarak tanımlamalarında ötürü; yerel popüler dindarlık düzeyindeki alanlar halk ile kitabı dindarlar arasındaki mesafe alanıdır bu alan kendini dindar olarak görüp görmeme açısından da bir gerilim içermektedir.

Medyadan dini yayınları takip etme düzeyi değışkeninin de ise, medyadan dini yayın takip edenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin medyadan dini yayın takip etmeyenlerden daha yüksek olduğu görölmüşür. Diğer taraftan, medyadan dini yayın takip edenlerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin takip etmeyenlerden daha düşük olduğu görölmüşür.

Kişilerin dini bilgiyi edinme şekillerinden hareketle; basın ve yayın yoluyla dini bilgi edinme durumlarının genel popüler dindarlık düzeyleri ile bir ilişkisi görülürken yerel popüler dindarlık (düzeyleri açısından bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, camiden dini bilgi edinme durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında ilişki görülmekteyken, yerel popüler dindarlık düzeyleri açısından anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. Ayrıca, dini bilgiyi edinmede ev ve yurt sohbetleri ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki bulunamamış olmakla birlikte yerel popüler dindarlık düzeyleri ile arttıkça ev ve yurt sohbetlerinden azaldığı görülmüştür. Son olarak, okunan kitaplardan dini bilgi edinme durumları arttıkça genel popüler dindarlık ve yerel popüler dindarlık düzeylerinin azaldığı görülmüştür. Bu bağlamda popüler dindarlık; halk ve kitabi dindarlar arasında okunan kitaplardan dini bilgiyi öğrenme açısından farklılaşma oluşturmaktadır. Kitabi dindarlığın buradan hareketle yazılı olanı, kitabi olanı esas aldığını halkın ise daha şifahi sözlü kaynakları esas aldığı söylenebilir. Bu ayrışma da kitabi ve popüler dindarlık açısından bir mesafe ve gerilim alanı olarak değerlendirilebilir.

Kişilerin dua ve yakarıшта bulunma yollarına göre popüler dindarlık düzeyleri arası ilişki de ise normal ibadet ile dua ve yakarıışa yönelenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin diğer dua ibadet ve yakarıışlardan daha düşük olduğu görülmüştür. Özellikle Dua ve yakarıışta mevlit törenleri gerçekleştirmeyi tercih edenlerin genel popüler dindarlık düzeyinin diğerlerinden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır ve genel popüler dindarlık düzeyi ile mevlit törenleri arasında doğrudan bir bağlantı olduğuanlaşılmıştır. Kitabi dindarlar olarak tanımladığımız grup normal ibadetleri tercih ederken halkın genel popüler dindarlık düzeyi açısından mevlit törenleri ile öne çıktığını görmekteyiz. Bu bağlamda kitabi dindar ile halk arasında mevlit törenleri açısından belirgin bir farklılaşma ve buna bağlı bir gerilim alanının oluştuğu söylenebilir. Ayrıca; Hatim veya Yasin, Amme ve Tebareke okuma ya da okutmayla dua ve yakarıışa yönelenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Dua ve yakarıışta Münacaat duasını tercih etme durumları ile genel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüş ve bu yöntemi tercih edenlerin tercih etmeyenlerden daha yüksek genel popüler dindarlık düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır. Zikir meclisleri ile dua ve yakarıışa yöneldiğini belirtenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu da kitabi dindarlar

ile bir farklılaşma alanı oluşturmıştır. Yerel popüler dindarlık düzeyinde ise mevlit töreni gerçekleştirme durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuş, böylece, mevlit töreni ile dua ve yakarığa yönelenlerin yerel popüler dindarlık düzeylerinin bu yöntemi tercih etmeyenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Dua ve yakarıшта Mûnacaat duasını tercih etme durumları ile yerel popüler dindarlık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüş ve bu yöntemi tercih edenlerin tercih etmeyenlerden daha yüksek yerel popüler dindarlık düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda yerel popüler dindarlık düzeyinde kitabi dindarlar olarak tanımladığımız grup ve din görevlileri açısından Mûnacaat duasın tercih etme açısından farklılaşma ve halk ile diğer iki grup arasında bir mesafe ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

Tarikatların dinin anlaşılmasını engellediğini düşünen bireylerin genel popüler dindarlık düzeyleri düşük düzey aralığında yer alırken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerin ise genel popüler dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu görülürken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin ise çok düşük olduğu anlaşılmıştır. Tarikatların ülkenin gelişiminde ve ilerlemesinde olumsuz etkileri olduğunu ifade edenlerin genel popüler dindarlık düzeylerinin orta seviyelerde, yerel popüler dindarlık düzeylerinin de düşük olduğu görülmektedir. Son olarak, tarikatların kişilerin manevi ihtiyaçlarının tatmininde olumlu olabileceğini ifade edenlerin de genel popüler dindarlık düzeyleri yüksek olurken, yerel popüler dindarlık düzeylerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Tarikatların dinin anlaşılmasına yardımcı olduklarını belirtenlerinin genel popüler dindarlık düzeylerinin diğerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde ettiğimiz veriler tarikatlerin popüler dinle bağdaştığını göstermektedir. İlgili literatürde tarikatleri ve sufiliği popüler inanç ve davranışlarında halk ile aynı paydaşlara sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda araştırmamızda bunu destekleyici nitelikte veriler elde edilmiştir. Ayrıca tarikatler hususunda anket metninde kişilerin kendi görüşlerini yazabilecekleri bir alan bırakılmış, ekseriyetle bütün tarikatlerinin aynı olmadığı bazı tarikatlerin dinin anlaşılmasına katkı sağladığını ama bazılarının ise gerek dinin anlaşılması engellediği gerekse de ülkenin gelişimine ve ilerlemesine olumsuz etki de bulunduğu yazılmıştır. Bu bağlamda ülkemizden son yıllarda yaşanan bazı gelişmelerin böyle bir farklılaşmaya yol açtığı söylenebilir. Halkın bir kesiminde;

tarikatlerde uygulana gelen davranış ve inanışlardan ziyade ülkenin içinde bulunduğu şartları dikkate alarak bir betimleme yaptığı söylenebilir. Son yıllarda ülkemizde yaşanan olaylar halkın dini grup cemaat ve tarikatlere mesafeli hatta tepkili bir yaklaşım geliştirmesine neden olmuştur denilebilir. Ayrıca kitabi dindarlar olarak tanımladığımız grup, tarikatlerin dinin doğru anlaşılmasını engellediğini kabul etmektedirler. Bu bağlamda tarikat özelinde kitabi dindarlar ve halk arasında bir mesafe olduğu ve buna bağlı olarak bir gerilim oluştuğunu söylemek mümkündür.

Araştırmamız; popüler dindarlık ve kitabi dindarlık arasındaki farklılaşmayı esas almıştır. Elde ettiğimiz bulgularla; popüler dindarlar ve kitabi dindarlar arasında dini inanç, ibadet, uygulama gibi alanlarda farklılıkların olduğu ve bu farklılıkların popüler dindarlar ile kitabi dindarlar arasında bir mesafeye neden olduğu sonucuna ulaşılabilir. Dinin ‘neliği’ ve ‘niteliğinde’ oluşan bu mesafe alanları bir toplumsal gerilim alanı ortaya koymaktadır. Araştırmamızda amaçlı kotalamaya uygun olarak seçtiğimiz kitabi dindarları (Nidacılar) katılımcı gözlem metoduyla da değerlendirdik. Bu bağlamda istatistiksel yönden popüler dindarlık inanç ve uygulamalarında farklılaşan grupların bu farklılaşma alanlarına yaklaşımları gerilim olarak ele alınabilir. Araştırmamızın kavramsal çerçevesini oluşturan literatür de; bu farklılaşmanın kimi zaman toplumsal gerilimlere kaynaklık oluşturduğunu belirtmektedir. Katılımlı gözlemle elde ettiğimiz bulgularla; Kitabi dindarlar halkın din adına yaşadığı ve inandığı kimi davranışların dine ait olmadığını ve dinin asli unsurlarına dönmesini arzu etmektedirler. Bu onların; halk kitlesinden, din anlayışı merkezli kopuşuna neden olmaktadır. Popüler dindarlığının inanış ve uygulama alanındaki birçok tutumu halk ile kitabi dindarlar arasında, kimi zamanda halk ile din görevlileri arasında bir gerilim alanı oluşturmaktadır. Popüler dindarlık dini kültürel farklılaşmanın bir sonucudur ve toplumda bir fonksiyona sahiptir. Bu fonksiyonu yani popüler dindarlığın rasyonel sebeplerini dikkate almaksızın dini en saf haline döndürme fikri; püriten dindarları ‘Vehhabi’, ‘Selefi’ ve bir ölçüde modernist toplum hareketlerine itebilir. Bu durum da gerilim alanlarının çatışma alanlarına dönüşmesine zemin hazırlayabilir. Araştırmamızda ortaya çıkan din görevlilerinin; halk ile kitabi dindarlar arasında bir köprü işlevi görmesi (kimi zaman popüler dindarlardan, kimi zaman kitabi dindarlardan müteşekkil) halk ile kitabi dindarlar arasında gerilimin düzeyini azaltmasına katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

- Akçadağ G., Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri, Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 2016, Syf 185-206
- Arslan M, (1997) Anadolu'nun Bir Taşra İlçesindeki İnsanların Dindarlık Boyutları Üzerine Bir Araştırma (İskilip Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Arslan M., (2013), Sosyo- Dini Farklılaşmalar ve İslam (1. Baskı), Eskiyei Yayınları, Ankara
- Arslan, M., (2004) Türk Popüler Dindarlığı (1. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul
- Baş, T., (2003), Anket (2. Baskı) Seçkin Kitabevi, Ankara
- Büyüköztürk Ş., (2002), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, (2. Baskı) Pegem Yayıncılık, Ankara
- Büyüköztürk Şener, V.d., (2015), Sosyal Bilimler İçin İstatistik, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara
- Büyüköztürk, Ş, V.d. (2011) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, (10. Baskı) Pegem Yayınevi, Ankara
- Cameron, A. (2004). Kurtosis. In M. Lewis-Beck, A. Bryman, And T. Liao (Eds.), Encyclopedia of Social Science Research Methods. (Pp. 544-545). Thousandoaks, Ca: Sage Publications, Inc.
- Creswell, H, .W. (2014). *Araştırma Deseni*, Eğiten Yayınları, Ankara
- Çapcıoğlu, İ.(2003), *Sosyal Değişme Sürecinde Din Ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Felesefe ve Din Bilimleri, Ankara
- Çelebi. K. (1993). Mizanu'l -Hak Fi İhtiyari'l Hak, Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay, Meb Yayınları, İstanbul
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2002), Sosyal Bilimler Sözlüğü (3. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara
- Durkheim, E., (2016). Sosyolojik Yöntemin Kuralları,Çev. Özcan Doğan(2. Baskı) Doğubatı Yayınları, Ankara

- Eliade, M., (2015). Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, Çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın (1. Baskı), Kabalcı Yayınları, İstanbul
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. Ve Hyun, H. H. (2011). How To Design And Evaluate Research İn Education, Usa: Mcgraw-Hill
- Freyer, H., (1964), Din Sosyolojisi, Çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- Gellner E., (1994),Postmodernizm, İslam Ve Us, Çev. Bülent Peker, (1. Baskı) Ümit Yayınları, Ankara
- Gellner E., (2012) Müslüman Toplum, Çev. Müfit Günay (1. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- Günay, Ü., (2006). Din Sosyolojisi (7. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul
- Karasar, N. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınevi, Ankara
- Kehrer G. (1998). ‘Din ve Toplum’, Din Sosyolojisi(2. Baskı),Editör; Yasin Aktay, Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara
- Kıray, M. (1982). “Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve”, *Toplumbilim yazıları*, Gazi Üniversitesi Yay. Ankara
- Kurt A., (2012) Din Sosyolojisi, (2. Baskı), Sentez Yayınları, İstanbul
- Mardin Ş., (2007) Din Ve İdeoloji, (15. Baskı) İletişim Yayınları, İstanbul
- Marsall, G., (2005), Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay Ve Derya Kömürcü, (2. Baskı) Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara
- Ocak A.Y., (2005) Türkler, Türkiye Ve İslam (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul
- Okumuş, E., (2003), Toplumsal Değişme ve Din, İnsan Yay. İstanbul
- Redfield R.(1956).Peasant Society And Culture, Chicago Un. Press
- Sezal, İ, vd., (2002). Sosyolojiye Giriş, (1. Baskı), Martı Kitap Yayınevi, Ankara
- Soykan, E., (2013). Popüler Dindarlık Düzeyinin Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi (Battalgazi Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Malatya
- Tolan, B., (1996). Toplum Bilimlerine Giriş, (4. Baskı), Murat Kitap Yayınevi, Ankara
- Turner, B., (1997).Max Weber Ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım, Çev. Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara

- Uludağ, S.(1991), Avam, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınevi (1991), 4.cilt,105
- Ülgener, S., (2015), Zihniyet Ve Din İslam, Tasavvuf Ve Çözölme Devri İktisat Ahlakı, Derin Yayınları, İstanbul
- Waardenburg, J, (2011), İslam Ve Din Bilimleri, Çev. Ramazan Adıbelli, İz Yayıncılık, İstanbul
- Wach J., (1987) Din Sosyolojisine Giriş, Çev. Batta İnandı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- Weber, M, (2016) Din Sosyolojisi, Çev. Latif Boyacı, (2. Baskı) Yarı Yayınları, İstanbul

EKLER

EK 1

POPÜLER DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

Genel Popüler Dindarlık Boyutu

- 1-) Veli, Evliyaullah'tan insanlar bize göre Allah'a daha yakındır.
- 2-) Herhangi bir tarikata mensup olmak, dini daha iyi anlamamızı ve yaşamamızı sağlar.
- 3-) Kandil geceleri manevi anlamda beni olumlu etkiler.
- 4-) Allah dostu insanlar keramet gösterebilir.
- 5-) Türbeye yahut ziyarete gitmek bana manevi huzur verir
- 6-) Mehdi bir gün gelecek ve bütün Müslümanları kurtaracaktır.
- 7-) Bazı insanlar nazar değildir.
- 8-) Kötü bir şeyi düşünmek ve söylemek uğursuzluktur.
- 9-) Cenazelerde hatim ve mevlit okutmak ölünün ruhunu huzura kavuşturur.
- 10-) Evlerde okunan hatimlerde; üzerine Kur'an okunan şeker ve su şifalıdır.
- 11-) Allah dostları veliler bize şefaet edebilir.
- 12-) Zikir ayinleri manevi olarak beni vecde getirir
- 13-) Allah dostlarının, duasını almak insanı belalardan korur.
- 14-) - Hıdırellez'in İslam'da yeri yoktur.

Yerel Popüler Dindarlık Boyutu

- 1-) Nazar değen kişiye tuz çevrilerek nazarın etkisi azaltılabilir.
- 2-) Kırklar Mezarlığının etrafında soluksuz 3 tur atarsan dileklerin kabul olur.
- 3-) Hasan Basri Türbesi (korucuk) akıl hastalığı bulunanlara şifa verir
- 4-) Abdolvahap Türbesi çocuk sahibi olamayanlara şifa dağıtır.
- 5-) Hıdırellezde dilekleri Derme Suyu'na atmak dileklerin kabul olmasını sağlar.
- 6-) Kapı eşiklerine basmak uğursuzluktur.

EK 2

ARAŞTIRMA ANKETİ

Değerli Katılımcı,

Bu anket; halkımızın dini inanç, tutum ve davranışları hakkında bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Anketimizdeki sorulara vereceğiniz cevapların gerçeğe uygun olması, araştırmamızın doğruluğu için önemlidir. Sizden beklediğimiz; kendi görüşünüzü ifade eden seçenekleri (X) işaretlemenizdir.

İstenilen bilgiler yalnızca araştırmamız için kullanılacaktır. Ankete isim yazmayınız, hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız. İlgi ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

Nurten BAYRAM
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü/
Malatya

Bölüm 1

1-) Cinsiyetiniz:

1 () Erkek 2 () Kadın

2-) Yaşınız:

1 () 18-25 arası 4 () 41-50 arası
2 () 26-30 arası 5 () 51- 60 arası
3 () 31-40 arası 6 () 60 ve yukarısı

3-) En son bitirdiğiniz okul hangisidir?

1 () Okuma Yazması Yok 4 () Ortaokul
2 () Okur – Yazar Ama Diploması Yok 5 () Lise Ve Dengi Okullar
3 () İlkokul 6 () Üniversite 7 () Başka
.....

4-) Şu anki medeni durumunuz nedir?

1 () Bekar 2 () Evli 3 () Boşanmış 4 () Eşi
Ölmüş

5-) Mesleğiniz veya işiniz nedir?

1 () Memur 6 () Ev Hanımı
2 () İşçi 7 () Öğrenci

3() Esnaf, Zanaatkar

8() Çiftçi

4() Serbest Meslek (Avukat, Dr, Mühendis v.b.)

9() İş Arıyor

5() Emekli

10() Başka.....

6-) Dini görev açısından aşağıdakilerden hangisine girersiniz?

1() Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni (İlahiyat Mezunlu)

2() Resmi Din Görevlisi(İmam, Müezzin, Kur'an Kursu Öğreticisi)

3() Dini Görevim Yok

4() Başka.....

7-) Size göre aileniz, yaşama tarzınız, geliriniz, evinizdeki eşyalar bakımından şu tabakaların hangisine girer?

1() Üst tabakaya gireriz (zengin)

4() Orta tabakanın altındayız.

2() Orta tabakanın üstündeyiz

5() Alt tabakaya gireriz (fakir)

3() Orta tabakadayız (orta halli)

8-) Şu anki dini inanç ve davranışlarınıza sahip olmanızda aşağıda yazılı olan faktörlerin etki derecelerini işaretleyiniz: (lütfen 'yedi maddenin hepsini' birer birer işaretleyiniz.)

	Çok Fazla	Fazla	Normal	Az	Çok
Az					
1)Ailem	()	()	()	()	()
2)Eş, dost, arkadaş çevrem	()	()	()	()	()
3)Basın yayın araçları (TV,Gazete,vb)	()	()	()	()	()
4)Camiler(vaaz, hutbe)	()	()	()	()	()
5) Ev, yurt vb. deki dini sohbetler	()	()	()	()	()
6) Okuduğum kitaplar	()	()	()	()	()

9-)Televizyonda yahut sosyal medyada;dini programlar/ dini tartışma programlarını izliyor musunuz?

1() evet

2() hayır

10-) Dini grup, tarikat veya dini cemaatler hakkında aşağıdaki ifadelerden hangisi sizce uygundur?

1() Dinin doğru anlaşılmasını engelliyorlar.

2() Dinin daha iyi anlaşılmasına ve yaşanmasına yardımcı oluyorlar.

3() Ülkemizin gelişmesinin engelliyorlar, faaliyetlerine engel olunmalı

4() İnsanların manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeleri bakımından yararlıdırlar.

5() Başka(Yazınız.....)

11-) Daha çok hangi yolla dua ve yakarıŖta bulunursunuz? (Birden fazla iŖaretleyebilirsiniz)

1() Normal ibadetler (farz, nafile namazlar vb.)	5() Zikir meclisleri
2() Hatim veya Yasin, Amme, Tebareke okuma /okutma
takma	6() Muska, boncuk vb.
3() Mevlit törenleri	7() BaŖka.....
4() Münacaat duası okuma/ okutma	

12-) Kendinizi dindarlık bakımından hangi seçenekte görüyorsunuz?

- 1()Çok Dindar 2()Dindar 3()Biraz Dindar 4()Dindar Olmayan 5 ()BaŖka.....

Bölüm 2

Bu bölümde, her cümle için size en uygun seçeneği (X) ile iŖaretleyiniz

	Hiç Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1- İslam dini, insanlar için en mükemmel dindir.	①	②	③	④	⑤
2- Veli, Evliyaullah'tan insanlar bize göre Allah'a daha yakındır.	①	②	③	④	⑤
3- Herhangi bir tarikata mensup olmak, dini daha iyi anlamamızı ve yaşamamızı sağlar.	①	②	③	④	⑤
4- Ölümünden sonra hayat vardır.	①	②	③	④	⑤
5- Nazar değen kiŖiye tuz çevrilerek nazarın etkisi azaltılabilir.	①	②	③	④	⑤
6- Kandil geceleri manevi anlamda beni olumlu etkiler.	①	②	③	④	⑤
7- Allah dostu insanlar keramet gösterebilir.	①	②	③	④	⑤
8- Türbeye yahut ziyarete gitmek bana manevi huzur verir	①	②	③	④	⑤
9- İnsan kaderinin önünde bir yapraktan farksızdır.	①	②	③	④	⑤
10- Mehdi bir gün gelecek ve bütün Müslümanları kurtaracaktır.	①	②	③	④	⑤
11- Bazı insanlar nazar değdirir.	①	②	③	④	⑤
12- Kötü bir Ŗey yaptığımızda eninde sonunda bu dünyada baŖımıza kötü bir Ŗey gelir.	①	②	③	④	⑤
13- Kötü bir Ŗeyi düşünmek ve söylemek uğursuzluktur.	①	②	③	④	⑤

14- İnanan bir Müslüman için Kur'an-ı Kerim tek başına yeterlidir.	①	②	③	④	⑤
15- Cenazelerde hatim ve mevlit okutmak ölünün ruhunu huzura kavuşturur.	①	②	③	④	⑤
16- Dini konularla ilgilenmem.	①	②	③	④	⑤
17- İnsan kendi kaderini, kendisi inşa eder.	①	②	③	④	⑤
18- Türbelerde adak adamak İslam'a göre yanlıştır.	①	②	③	④	⑤
19- Evlerde okunan hatimlerde; üzerine Kur'an okunan şeker ve su şifalıdır.	①	②	③	④	⑤
20- Kur'an ve sünnet dışında halk arasında uygulanan dini davranışlar bidattir.	①	②	③	④	⑤
21- Dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınırım	①	②	③	④	⑤
22- Ramazan ayında televizyondaki Ramazan programlarını kaçırmam.	①	②	③	④	⑤
23- Dini sorularım olduğunda Diyanet İşleri Başkanlığının fetvalarını esas alırım.	①	②	③	④	⑤
24- Allah dostları veliler bize şefaet edebilir.	①	②	③	④	⑤
25- Zikir ayinleri manevi olarak beni vecde getirir.	①	②	③	④	⑤
26- Ahirette hiçbir insan kimseye şefaet edemez.	①	②	③	④	⑤
27- Dini cemaatler ve tarikatlardaki birçok uygulama İslam'a aykırıdır.	①	②	③	④	⑤
28- Kırklar Mezarlığının etrafında soluksuz 3 tur atarsan dileklerin kabul olur.	①	②	③	④	⑤
29- Hasan Basri Türbesi (korucuk) akıl hastalığı bulunanlara şifa verir.	①	②	③	④	⑤

30- Abdulvahap Türbesi çocuk sahibi olamayanlara şifa dağıtır.	①	②	③	④	⑤
31- Hıdırellezde dilekleri Derme Suyu'na atmak dileklerin kabul olmasını sağlar.	①	②	③	④	⑤
32- Allah dostlarının, duasını almak insanı belalardan korur.	①	②	③	④	⑤
33- Kapı eşiklerine basmak uğursuzluktur.	①	②	③	④	⑤
34- Büyünün (sihir) insan üzerinde etkisi olduğuna inanıyorum.	①	②	③	④	⑤
35- Namazlarımı aksatmadan kılarım.	①	②	③	④	⑤
36- Hıdırellez'in İslam'da yeri yoktur.	①	②	③	④	⑤